Yapısalcılık

Jean Piaget

doruk

YAPISALCILIK

©DORUK YAYIMCILIK, - İSTANBUL

Yapısalcılık

Tüm Hakları Saklıdır. İzinsiz alıntı yapılamaz.

Orijinal Adı:
Structuralism
Yazarı:
Jean Piaget
Çeviren:
Ayşe Şirin Okyayuz Yener
Yayıma Hazırlayan:
M. Serdar Kayaoğlu
ISBN:
975-553-297-8
Aralık 2007
Baskı
Ufuk Matbaası
Dizgi:
Doruk Yayımcılık
Sayfa Düzeni
Serap Altun
Kapak Tasarım:
Doruk Yayımcılık

Himaye-i Etfal Sokak No: 6/2 Cağaloğlu/İSTANBUL
Tel: (0212) 514 61 58 - (0212) 514 61 57
www.dorukyayimcilik.com
e-posta: info@dorukyayimcilik.com

...Kütüphane ve Dok. D. Eğit...
Demirbaş No : 2007/10796
Kayıt No : .....
Sınıflama No : .....

Jean PIAGET

YAPISALCILIK

STRUCTURALISM

Çeviren: Ayşe Şirin Okyayuz Yener

17945

doruk

JEAN PIAGET (1896 - 1980), önceleri zoolojiyle ilgileniyordu; daha 15 yaşındayken bu alanda yaptığı çalışmalarla Avrupalı zoologlar arasında ün kazanmıştı. 1918'de Neuchâtel Üniversitesi'nde zooloji alanında doktora çalışmalarını tamamladı, aynı yerde felsefe eğitimi de gördü. Bu arada psikolojiye yöneldi. Ve aldığı biyoloji eğitimini epistemolojiye duyduğu ilgiyle birleştirdi. Zürich'te Jung ve Bieuler'in öğrencisi olduktan sonra 1919'da Paris'e giderek Sorbonne'da iki yıl okudu. Oradaki Alfred Binet Enstitüsü'nde ilk okul öğrencileri için okuma testleri hazırladı. Bu çalışmaları sonucunda çocukların derslerde yaptığı hataların gelişigüzel olmadığı, belli yaş gruplarına özgü hatalar yapıldığını ortaya koydu. Böylece çocuğun yetişkinliğine değin bir dizi zihinsel gelişim evresinden geçtiği sonucuna vardı. 1921'de Sorbonne'dan ayrılmadan önce bulgularını yayımlamaya başlamıştı. Aynı yıl İsviçre'ye dönerek Cenevre'deki J. J. Rousseau Enstitüsü'nün başına geçti. 1926-29 arasında Neuchâtel Üniversitesi'nde felsefe dersleri verdi. 1929'dan ölümüne değin de Cenevre Üniversitesi'nde çocuk psikolojisi profösörü olarak görev yaptı. 1955'te Cenevre'de Uluslararası Genetik Epistomoloji Merkezi'ni kurdu ve yönetimini üstlendi. Piaget'e göre çocuk, sürekli olarak kendi kafasındaki gerçeklik modelini yaratıp yeniler, böylelikle oluşturduğu kavramlar her evrede daha yüksek kavram düzeylerinde bütünleşir. Zihinsel gelişmede doğanın belirlediği bir zaman çizelgesi olarak "genetik epistomoloji" kavramını ortaya atan Piaget, dört gelişim evresi saptamıştır. Piaget'nin gelişim evreleri kuramı çocuk eğitimi ve öğretim anlayışlarının önemli ölçüde değişmesini sağladı. Basit pekiştirme yöntemlerinin yeterli olmayacağı, belli kavramların özümsenebilmesi için zihinsel gelişmede belli kavramların olması gerektiği anlaşıldı. Başlıca yapıtları arsında; **Le langage at la pensee chez l'enfant (1923, Çocukta Dil ve Düşünce), Le Jugument et la raisonıment chez l'enfant (1924, Çocukta Hüküm ve Muhasebe), De la logigue de l'enfant â la logigue de l'adolescent (1955, Çocuğun Mantığından Ergen Mantığa) Mécanismes Perceptifs (1961, Algı Mekanizmaları), L'epistemologie (1970, Epistemoloji ve Psikoloji: Bir Bilgi Kuramına Doğru) sayılabilir.**

İÇİNDEKİLER

I. GİRİŞ VE SORUNLARIN BELİRLENMESİ

1. Tanımlar 11
2. Bütünlük 14
3. Dönüşümler 16
4. Özde-düzenleme 19

II. MATEMATİKSEL ve MANTIKSAL YAPILAR

5. Gruplar 23
6. Ana Yapılar 27
7. Mantıksal Yapılar 31
8. Biçimselleştirmenin Sınırları 33

III. FİZİKSEL ve BİYOLOJİK YAPILAR

9. Fiziksel Yapılar ve Nedensellik 37
10. Organik Yapılar 42

IV. PSİKOLOJİK YAPILAR

11. Gestalt Psikolojisi ve Psikolojide Yapısalcılığın Başlangıçları 49
12. Yapılar ve Zekânın Oluşumu 55
13. Yapı ve İşlev 60

V. DİLBİLİMSEL YAPISALCILIK
14. Eşsüremli Yapısalcılık 65
15. Dönüşümsel Yapısalcılık ve Ontojenez ve Filojenez Arasındaki İlişkiler 69
16. Dilbilimsel Yapılar Sosyal Oluşumlar mı, Doğuştan mı, Yoksa Dengelemenin Sonuçları mı? 74
17. Dilbilimsel ve Mantıksal Yapılar 76

VI. SOSYAL BİLİMLERDE YAPISAL ÇÖZÜMLEME
18. "Çözümlemeci" Yapısalcılık ve "Küresel" Yapısalcılık 81
19. Claude Levi-Strauss'un Antropolojik Yapısalcılığı 88

VII. YAPISALCILIK VE FELSEFE
20. Yapısalcılık ve Diyalektik 99
21. Yapısız Yapısalcılık 105

SONUÇ 111
Kaynakça 117

Bu çeviri İngiliz ve Amerikan okurlarına daha kolay bir Piaget okuması sağlamak için sadeleştirilen İngilizce metni esas almaktadır.

Doruk Yayımcılık

I.
GİRİŞ
ve
SORUNLARIN
BELİRLENMESİ

1. Tanımlar

Yapısalcılığı, çeşitli şekilleri olduğundan dolayı tanımlamanın zor olduğu ileri sürülür. Farklı "yapısalcıların" kullandığı yapılar, zamanla birbirlerinden çok farklı anlamlara sahip olmuştur. Yine de, yapısalcılığın hem bilimde hem de toplum içinde edindiği değişik anlamları inceleyerek ve karşılaştırarak bir bireşim ortaya konabilir. Bunu başarabilmek için de, birbiriyle iç içe oldukları halde, mantıksal olarak birbirinden farklı duran iki sorunu ayrıştırmak gereklidir. Bu sorunların ilki, yapı düşüncesinin önemli bir parçası olan olumlu idealin doğasını kavramaktır. Tüm yapısalcılık türlerinin başarılarında ve arzularında bu ideal vardır. İkinci sorun ise, her bir yapısalcılık akımının doğuşunda ve gelişmesinde var olan eleştirel amaçları anlatmak ve incelemektir.

Bu iki sorunu birbirinden ayırmak, yapısalcıların eleştirel amaçları birbirlerinden çok farklı olsa da, her birinin "anlaşılır kılmaya yönelik" ortak bir ideali olduğunu kabul etmek demektir. Matematikçilere göre yapısalcılık, eşbiçimcilikle* birliği sağlayarak, bölmeciliğe karşı çıkar. Birkaç nesildir dilbilimciler için yapısalcılık, her şeyden önce, 9. yüzyılda yaygın olan yalınlaşmış dilsel öğenin artsüremli** incelemesinden uzaklaşarak, eşsüremli*** işleyen, birleşmiş dil dizgesini incelemektir.[1] Yapısalcılık, psikolojide bütünü, kendisini oluşturan öğelere indirgemek gibi atomistik bir eğilime karşı çıkmıştır. Güncel felsefi tartışmalarda ise yapısalcılık, tarihselciliği,**** işlevselciliği ve hatta bazen insana yönelik tüm kuramları sorgulamaktadır. Bu nedenle, eğer yapısalcılığı yalnızca karşı çıktığı noktalar açısından tanımlamaya çalışırsak, ortaya konulan tanım, bilim ve düşünce tarihinde yer almış düşüncelerden doğan çelişkilerle ve çeşitlilikle dolu olacaktır. Öte yandan, yapı kavramının olumlu içeriğine odaklanırsak, her tür yapısalcılıkta iki ortak unsur saptanabilir: Birincisi, yapıların özde-yeterli (kendi kendini idare eder) olduğu ve yapıları kavramak için dışsal öğelere gönderme yapılması gerekmediği şartıyla desteklenen, doğal bir anlaşılabilirlik olduğu idealidir (belki de ümididir); ikincisi, belirli yapıların incelenebildiği ölçüde ortaya çıkan kuramsal kullanımları, eğer genel farklılıkları bir kenara konulursa, yapıların bir takım ortak ve belki de gerekli özellikleri olduğu ortaya konmuştur.

---

* Eşbiçimcilik: Yapı benzerliği, beyindeki uyaran alanının bilinçle beliren görüntülerle noktası noktasına benzerlik gösterdiği savunan görüş (bkz. TDK *"Ruh Bilimleri Terimleri Sözlüğü"*). (Çev.)

** Artsürem: Konseptlerin düzenlenmiş tanıtlama söylevi içerisindeki sıralanma devinimini temsil eder. (Y.N)

*** Eşsürem: Konseptlerin düşünce bütünlüğü, dizge ya da bileşim içerisindeki örgütsel yapısı, örneğin üretimin eşsüremi yeniden üretimdir. (Y.N)

1 "Eşsüremli ve artsüremli terimlerinin anlamları için bakınız: Saussure'den alıntı Not 1. Bölüm V. (Çev.)

**** Tarihselcilik: 1917 Ekim devriminden itibaren Batı Marksistlerinin (Lukacs, Korsch, Gramsci, Sartre, Colletti, Goldmann vs.) Marksizmi tanımlayışlarının temel şemasını oluşturur. Tüm bilginin üretim ilişkilerine değil de insansal ilişkilere indirgenmesi. Bilgi nesnesiyle gerçek nesneyi karıştıran, bilimin tarihini ideolojinin ve siyasal ekonominin tarihi ile özdeşleştirerek, Marksizmi daha çok felsefi olarak kavrayan görüş.

Bir yapının dönüşümler dizgesi olduğunu söyleyebiliriz. Yapı, öğelerinin ve özelliklerinin bir toplamı değil de, bir dizge olduğundan dolayı, bu dönüşümler birtakım yasalar gerektirir. Yapı, hiçbir zaman dizgenin dışına çıkacak sonuçlar doğurmayan ya da dizge dışı öğeler kullanmayan dönüşüm yasalarının karşılıklı etkisi ile sağlanır (korunur) veya zenginleştirilir. Kısaca, yapı kavramı üç ana düşünceden oluşur: Bütünlük,* dönüşüm ve özde-düzenleme (kendi-kendini yönetme).

Yapının bulunması, anında veya uzun bir süre geçtikten sonra, biçimselleştirmeye yol açabilir. Biçimselleştirme kuramcının yapıtıdır, öte yandan yapı bundan bağımsız olarak var olur. Biçimselleştirme birkaç değişik şekilde yapılabilir; hemen mantıksal veya matematiksel bir işlem ortaya konabilir, bazen de ara bir evre olarak, biçimselleşme düzeyi kuramcının seçimine bağlı olan bir sibernetik (güdümbilimsel) örnek kurulabilir. Bu bağlamda vurgulanması gereken nokta, kuramcının önceden saptadığı yapının var olma koşulunun her bir araştırma alanı için ayrı ayrı saptanması gerektiğidir.

Dönüşüm kavramı, yapıyı tanımlama sorununu baştan sınırlamamızı sağlar. Yapı kavramıyla, biçimselliğin tüm anlamlarını kapsamak gerekirse, Platonik biçimlerin ve Husserl'in özlerinin kullanıldığı akımlar, Kant'ın ortaya koyduğu biçimsellik türü, hatta deneyciliğin birkaç türü (örneğin mantık çözümlemesinde sözdizimsel ve anlamsal biçimleri vurgulayan Viyana Okulu'nun mantıksal olguculuğu) gibi, tamamıyla deneyci olmayan tüm felsefi düşünceler işin içine girecektir. Birçok yönden katı atomistik eğilimlere bağlı kalmış ve ancak yeni yeni yapısalcılığa açılmaya başlamış güncel mantıksal kuramda yapılar, bu çalışmanın kapsamında kullanıldığı anlamda göz ardı edilir.

Bu nedenle, bu kısa kitabın kapsamında yalnızca matematikte ve birkaç deneyci bilimde kullanılan yapısalcılık ele

---

* Bütünlük: Orijinal anlamıyla Hegelci kavram. Hegelci anlamda görügülerin çokluğunun ardındaki öz. Marksist anlamda merkezsizleştirilmiş, başat durumda ve tek bir devinim içindeki birlik. (YN.)

alınacaktır ve bunun da yeterince geniş bir kapsam olduğuna inanılmaktadır. Sonuç olarak da, değişik yapısalcılık türlerine bağlı olarak sosyal bilimlerde ortaya çıkan bazı felsefi akımlara değinilecektir. İlk olarak yapısalcılığın burada önerilen genel anlamını açıklamak gerekir, ancak bu şekilde "dönüşümlerle sınırlanmış dizge" gibi soyut bir kavramın her araştırma alanında neden bu kadar ümit verici olduğu anlatılabilir.

2. Bütünlük

Bütünlüğün, yapıları tanımlayan özelliklerden biri olduğu bilinen bir gerçektir. Tüm yapısalcılar -matematikçi, dilbilimci, psikolog veya farklı bir alandan olanlar- *yapılar ve bir araya getirilmiş kümeler* arasındaki farkı kabul ederler. Yapılar bütünlerden oluşurken, bir araya getirilmiş kümeler, içinde bulundukları toplamdan bağımsız olan öğelerden oluşan karmalardır. Bu ayrımı vurgulamak, yapıların öğeleri olmadığını savunmak anlamına gelmemektedir: Bir yapının öğelerinin yasalarına bağlı olduğunu ve ancak bu yasalarla yapı ya da buradaki anlamıyla bütünün veya dizgenin tanımlanacağını söylemektir. Ayrıca bir yapının bireşimini sağlayan yasalar, öğelerinin bire-bir çağrışımlarının toplamına indirgenemez. Bu yasalar, öğelerin özelliklerinden ayrı olan, bütünün bütüncül özelliklerini yönetirler. Buna matematikten bir örnek verebiliriz: integraller birbirlerinden ayrı var olmazlar, ayrıca gelişigüzel bir sırayla keşfedilip daha sonra bir bütün haline getirilmemişlerdir. İntegraller bir düzen içinde belirirler ve rakamların tek veya çift, asal veya bölünebilen rakamlar olma özelliklerinden ayrı olarak bu düzen, grup, cisim, halka gibi yapısal özelliklerle ilgilidir.

Bütünlük kavramı yalnızca ikisini ele alacağımız birçok sorunun ortaya çıkmasına neden olmaktadır. İlk ana sorun yapının doğası, ikincisi ise yapının oluşum şekliyle (ya da önceden oluşum şekli) ilgilidir.

Tüm alanlarda, epistemolojik seçeneklerin, ya bütünlerin yapısal yasalarıyla tanımlanabileceği ya da yalnızca öncül

öğelerin atomistik birleşimlerinin yapılabileceğini kabul etmek gibi, iki seçeneğe indirgenebileceği düşüncesi yanlıştır. Bilimin herhangi bir alanında inceleme yaptığımızda, Gestalt psikologlarının algılama yapılarını ele aldığımızda ya da toplumbilimcilerin ve antropologların sosyal bütünlerini (sınıfları veya tüm toplumları) ele aldığımızda, düşünce tarihinde atomizme, yalnızca biri çağdaş yapısalcılığın düşüncelerine uygun olan iki seçenek getirildiğini saptarız.

İlk seçenek, doğal olduğu düşünülerek basitten karmaşığa doğru gitmektense, basit çıkarımlarla karmaşık gerçeklere varmak veya bireylerden sosyal gruplara yönelmektense, bunun tersini yapmaktır. Bu görüşle hareket eden atomizm eleştirmeninin başlangıçta ortaya koyduğu bütün, doğanın yasası olarak ele alınan ve daha derinlemesine incelemeyen bir çıkışın sonucu olarak görülür. Bu nedenle Comte, insanoğlunu bireyler olarak değil de, bireyleri insanoğlu olarak incelemeyi önerdiğinde, veya Durkheim (moleküller nasıl atomların birleşiminden oluşuyorsa) sosyal bütününün bireylerin birleşiminden oluştuğunu düşündüğünde, veya Gestalt psikologları, elektromanyetizmde şekli etkileyen alana benzeyen, öncül algılamadaki birincil bütünleri belirleyebileceklerine inandıklarında bize çok önemli bir noktayı anımsattılar: Bütün, önceden var olan öğelerin basit bir şekilde sıralanışından farklı bir şeydir. Bunun için kendilerine minnet duymamız gerekir. Ancak, bütünün öğelerinden önce var olduğunu veya öğelerinin teması ile eşzamanlı olduğunu düşünerek, sorunu o kadar yalın hale getirdiler ki bütünün, birleşim yasaları ile ilgili en önemli sorularını göz ardı ettiler.

Bir yandan atomist çağrışımların, diğer yandan ortaya çıkan toplamların ötesinde işlemsel yapısalcılığın üçüncü bir tür bütüncül düzenleri de vardır. İşlemsel yapısalcılığa göre, ne öğeler ne de nasıl oluştukları bilinmeyen bütünler önemlidir, başlangıçtan itibaren ilişkilerin önemi vurgulanır. Önemli olan öğelerin arasındaki ilişkilerdir. Başka bir deyişle, ne dizgenin bileştirme yasalarına bağlı olan bütün, ne de öğeler öncüldür,

bütünün oluşumunu sağlayan mantıksal işlemler veya doğal süreçler önemlidir.

Bu noktada yapısalcılığın ana sorunlarından biri olan, çok daha önemli bir sorun ortaya çıkar: Bu bileşik bütünler her zaman bileşik miydiler? Bu nasıl olabilir? Biri bunları birleştirdi mi? Yoksa bunlar en başından mı (hatta halen) bileşme sürecindeydiler? Soruyu başka bir şekilde sorarsak: Yapıları biçimlemek gerekir mi, yoksa yapılar için bir tür sonsuz önceden biçimlenme mi geçerlidir?

Tüm bu soruların ışığında, yapısalcılığın yapısız yaratım ve üretilmemiş bütünler veya biçimler arasında bir seçim yapması gerektiği düşünülebilir. Yapısız yaratım düşüncesi, deneycilikte görülen atomistik çağrışıma geri dönmemizi sağlarken, üretilmemiş bütünler veya biçimler düşüncesi Husserl'in özler kuramına, Platonik biçimlere ve Kant'ın "önsel" bireşim biçimlerine takılıp kalmamıza neden olabilir. Bu sorunu çözmenin yolunu araştırmak gerekir.

Tahmin edilebileceği gibi yapısalcılıktaki görüş farklılıkları en çok bu soruların yanıtlarında ortaya çıkar. Bazı kuramcılar, yapının doğası zamana bağlı olmadığı için, yapıların yaratımı sorununun ortaya konamayacağını savunurlar (Bu kuramcılar yapıların kaynağının önceden biçimlenmiş olduğu düşüncesini ileri sürerek, bir anlamda sorunun olası bir yanıtını vermektedirler.).

Aslında, burada tartışılan sorun, bütünlük kavramının kendisinden kaynaklanır. Yapıların ikinci özelliğini, yani devimsiz biçimler değil de dönüşümler dizgesi olma özelliğini göz önüne aldığımızda, sorun daha dar bir kapsamda ele alınabilir.

3. Dönüşümler

Eğer yapılaşmış bütünlerin nitelikleri bileştirme yasalarına bağlıysa, bu yasaların doğasında yapısallaştırma olmalıdır. Yapısalcıların kullandığı yasa veya kural kavramlarının başarısının altında yatan, aynı anda yapılaşmanın ve yapılaşmış olmanın sürekli ikilemi veya iki kutupluluğudur. Cournet'in

"düzeni"[2] (çağdaş cebirde yapıların ele alınışının özel bir durumu) gibi bir yapının bileşen yasaları da, ("yapılaştırdıkları dizgenin dönüşümlerini yönetirler" şeklinde) "örtük"[3] bir biçimde tanımlanır.

Yapısalcılığın dilbilimdeki ve psikolojideki tarihine baktığımızda bu son söylenenler şaşırtıcı olabilir. Dilbilimde yapısalcılık, Saussure'ün çalışmaları ile başlamıştır ve bu çalışmalar bizim iddialarımızı doğrular nitelikte değildir. Ayrıca Saussure "dizge" sözcüğünü hem eşsüremli ayrılığın (karşıtlığın) hem de eşsüremli dengelemenin (denklemenin) yasalarını kapsayacak şekilde kullanmıştır.[4] Gestalt psikolojisinde, Gestalt niteliklerine sahip algılama biçimlerinin genel anlamıyla devimsiz olduğu ileri sürülür. Ama bir düşünce akımını yalnızca çıkış noktası ile değerlendirmek yanlış olacaktır, gelişimine de bakmak gerekir. Ayrıca en başından beri dilbilimsel ve psikolojik yapısalcılık dönüşüm kavramlarının doğuşuyla ilgili olmuştur. Eşsüremli dil dizgeleri hareketsiz değildir, bu tür dizgeler yenilikleri kabul etmeye veya reddetmeye açıktır (Kabul ediş veya reddediş dizgenin ayrılık veya bağıntılılık yasalarına bağlıdır.). Saussure'ün devimli denge kavramının Bally tarafından bir biçem kuramına dönüştürülmesi uzun sürmemiştir.[5] Bu gelişmeyle Chomsky'nin "dönüşümlü dilbilgisi"ne henüz erişmemekle birlikte, Bally'nin biçimbilim akımının, en azından "bireysel değişke" kavramı ile dönüşüm olgusuna yaklaştığını söylemek mümkündür. Gestalt psikolojisinin kurucuları ise, bugün

2 Yapılan alıntı Augustin Cournet'in, matematiksel ekonomi üzerine ilk sitematik bilimsel eser olan "Servet Teorisinin Matematik İlkeleri Üzerine Araştırmalar" "Researches into the Matematical Principles of Wealth" (1838: Yeniden basım, New York: Kelley, 1927) çalışmasına aittir. Bakınız Oskar Morgensterm'in matematiksel ekonomi hakkındaki makalesi "Sosyal Bilimler Ansiklopedisi", "Encyclopedia of Social Sciences" V, 364. (Çev.)

3 "örtük tanım" kavramının açıklaması için bakınız Hermann Weyl "Matematik ve Doğal Bilimler Felsefesi" "Philosophy of Mathematics and Natural Science" (Princeton: Princeton University Press, 1949) s. 24. (Çev.)

4 Bakınız örneğin s. 107, 117, 119-122 Saussure'ün "Genel Dilbilim Dersleri" "Course in General Linguistics" ed. C. Bally ve A. Sechehaye. Çev. W. Baskin (New York: Philosophical Library, 1959). (Çev.)

5 C.Bally, "Precise de stylistique" (Geneva, 1905) ve "Traite de stylistique française" (Heidelberg, 1909). (Çev.)

değerlendirdiğimizde büyük bir olasılıkla algılamanın dönüşümcü yanının vurgulandığını düşüneceğimiz, verilen duyuları dönüştüren düzenleme yasalarından söz ederler.

Gerçekten de, matematiksel gruplardan tutun, akrabalık dizgelerine kadar tüm bilinen yapılar, istisnasız dönüşüm dizgeleridir. Ancak dönüşümün zamana bağlı bir süreç olması gerekmez: Örneğin 1+1, 2 "eder" 3, 2' yi "takip eden" sayıdır denilir, ama bu bağlamda kullanılan "eder" ve "takip eden" sözcükleri zamana bağlı süreçleri ifade etmezler. Öte yandan dönüşüm zamana bağlı bir süreç de olabilir; evlenmek "zaman alır". Eğer dönüşüm kavramı olmasa, yapılar devimsiz olacaktır ve bunları açıklamanın bir önemi kalmayacaktır.

Dönüşüm kavramı kuramda temel bir konuma sahip olduğundan, dönüşüm ve biçim arasındaki bağıntı, yani yapıların "kaynağını" bulmak da önem kazanır. Bir yapının öğeleri, bu öğelere uygulanan dönüşüm yasalarından kesinlikle ayırt edilmelidir. Dönüşüm veya değişim yalnızca yapının öğeleri için geçerli olduğundan, yasalar değişmez olarak görülebilir. Yapısalcılığın katı bir şekilde biçimlenmediği türlerinde bile, psikolojik "kaynaklar" ile ilgilenmeyen ve dönüşüm kurallarının durağanlıklarının ötesinde doğuştanlığını savunanlar vardır. Noam Chomsky örnek gösterilebilir: Durağanlığın denge düzenekleriyle açıklanamayacağını ve doğuştanlık varsayımı ile başvurulan biyolojik açıklamanın, bir psikolojik açıklamanın ortaya koyacağı oluşum sorunları kadar karmaşık sorunlar ortaya koymayacağını düşünen Chomsky, üretici dilbilgisinin doğuştan sözdizimsel yasalar gerektirdiğini savunur.

Tarihi ve genetiği açıklamalarında kullanmayan yapısalcı kuramların ümidi, yapının zamana bağlı olmayan matematiksel veya mantıksal bir temel edinebileceğidir (Hatta Chomsky dilbilgisini biçimsel "monoid" yapılara indirgemiştir).[6] Ancak, eğer

6 Daha ileriki sayfalarda da görülecek olan bu gönderme Chomsky'nin "Handbook of Mathematical Psychology" "Matematiksel-Psikoloji Elkitabı"ndaki makalesine (ed. R.D. Luce, R.R. Bush ve E. Galanter) (New York: John Wiley, 1963-1965) ait olabilir. Bu makalesinde Chomsky "monoid"lerden söz etmiştir ancak "Syntactic Structures" "Sözdizimsel Yapılar" adlı eserinde "monoid'ieden söz etmiştir ancak "Synatactic "monoid"lerden söz edilmemektedir. (Çev.)

genel bir yapı kuramı bulmak gerekiyorsa ve bu kuramın disiplinlerarası epistemolojinin koşullarına uyması gerekiyorsa, o zaman matematiksel grup veya bir kümenin altkümeleri gibi zamana bağlı olmayan bir dizgeyi ele alan kişi eğer deneyüstü bir boyutta takılıp kalmak istemiyorsa, bu dizgelerin nasıl "elde edildiğini" sorgulayacaktır. Belitsel dizgelerde (belitkende) olduğu gibi şartlarla başlanabilir, ancak epistemolojik açıdan bu hile yapmak gibidir, çünkü sezgisel dizgeyi kuranların önceden yapılmış çalışmaları kullanılmadan belitselleştirme gerçekleştirilemez. İkinci bölümde de görüleceği gibi Gödel'in bir yapının "gücü" veya "zayıflığı" konusunda ortaya koydukları yapılar arasında "gensel" (şecereye ait) bir ilişki kurar ve bu da epistemolojik tartışmalara yol açmayacak bir yöntem getirir. Yapıların tarihi veya psikojenezini değil de "kuruluşunu" ana sorun olarak ele aldığımızda, yapısalcılık ve kurmacılık arasındaki bağıntı kaçınılmaz olacaktır. Bu konu ana temalarımızdan biridir.

4. Özde-Düzenleme

Daha önce de değinildiği gibi, yapıların bir başka ana özelliği de, hem özde-idameyi hem de kapalılığı kapsayacak şekilde, özde-düzenleyici olmalarıdır. İki türetici özelliği ele alarak başlayabiliriz: Sonuç olarak yapının kendisindeki dönüşümler hiçbir zaman dizgenin dışına çıkmaz ve her zaman dizgenin içinden öğeler kullanarak yasalarını korur. Buna matematikten örnek verebiliriz: Gelişigüzel seçilen iki tam sayıyı toplar veya çıkarırsak elde edilen sayı yine bir tam sayıdır ve bu tam sayıların "toplama gruplarının" yasalarına uygundur. Bu anlamda yapı "kapalıdır" ve bir yapının "kapalı olması" başka bir yapının altyapısı olması ile bağdaşır, ancak bir yapı altyapı olarak ele alındığında kendi sınırlarını kaybetmez, yani daha büyük olan yapıya altyapı "eklenmez". Bu durumda iki yapının "birlikteliği" söz konusudur, altyapının yasaları değiştirilmemiştir, aynı kalmıştır ve meydana gelen değişiklik bir indirgemeden çok, bir zenginleştirmedir.

Sayısız yeni öğenin kuruluşuna rağmen, bu korunma özellikleri ve sınırların durağanlığı, yapıların özde-düzenleyici olduğunu varsayar. Yapı kavramını bu kadar önemli kılan ve birçok araştırma alanında bu kadar büyük ümitler doğurmasına neden olan da özde-düzenleyici olduğu düşüncesidir. Bir bilim alanı özde-düzenleyici bir dizge veya yapıya indirgendiğinde, özün kavrandığı düşünülebilir. Özde-düzenleme, kendi aralarında artan karmaşıklık düzeyleri olan, değişik yöntem veya süreçlerle sağlanabilir, bu da bizi bir dizgenin kuruluşu hakkında sorduğumuz soruya, dizgenin oluşumuna (biçimlenmesine) geri götürür.

En üst düzeyde (bu arada bizim için bir piramidin en üst düzeyi başkaları tarafından piramidin tabanı olarak görülebilir) özde-düzenleme söz konusu yapıyı tanımlayan en açık kuralların uygulaması ile gerçekleşir. Özde-düzenleme ya söz konusu yapının yasalarıyla ilgili olduğundan ve doğal olarak bu yasalar yapıyı "düzenlediğinden" ya da bir dizgenin öğelerinde "işlem yapan" matematikçi veya mantıkçı ile ilgili olduğundan ve doğal olarak bu kişi de normal koşullar altında doğru "işlem yapacağından", özde-düzenlemeden söz etmenin gereksiz olacağını savunanlar çıkacaktır. Bunların hepsini kabul etsek de "yapısal açıdan" işlemin ne olduğu sorusunu yanıtlamamız yine de gerekecektir. Güdümbilimsel açıdan işlem, "kusursuz" düzenlemedir. İşlemsel dizgede dizgenin içinde her bir işlemin tersi bulunduğundan (Örneğin çıkarma toplamanın tersidir: +n-n=0), hata yapılmadan yok edilir, ya da başka bir deyişle her işlemin tersi yapılabildiğine göre "yanlış bir sonuç" dizgenin bir öğesi değildir (örneğin eğer +n-n≠0, o zaman n≠n).

Ancak dilbilimsel, sosyolojik, psikolojik vb. gibi, mantıksal veya matematiksel olmayan birçok yapı vardır ve bunların dönüşümleri zamanla ortaya çıkar. Bu tür dönüşümler yasalarla (sözcüğün güdümbilimsel anlamı ile "düzenlemelerle") yönetilir ve bunlar tersinir (tersine çevirilebilir) olmadığından, gerçek anlamda birer "işlem" değildir. (Örneğin, çarpma bölmenin tersidir veya toplama çıkarmanın tersidir gibi). Bu tür dönüşüm

yasaları beklentilere ve düzeltmeye (dönüte) bağlıdır. Onuncu bölümde de göreceğimiz gibi dönüt düzeneklerinin uygulama alanları çok geniştir.

Sonuç olarak, biyolojide ve insan yaşamının her düzeyinde görülen dizemsel düzenekler gibi, çok daha basit yapısal düzeneklere bağlı (sözcüğü teknik olmayan anlamı ile kullandığımızda) "düzenlemeler" vardır.[7] Dizem de, bakışımlar ve tekrarlar içerdiğinden, özde-düzenleyicidir. Bu bağlamda söz edilen daha basit bir tür özde-düzenleme olmasına rağmen, dizemsel dizgelerin yapı kapsamının dışında bırakılmaması gerekir.

Özde-düzenleme ve özde-idamenin en temel üç düzeneği, dizem, düzenleme ve işlemdir. Bunlar yapının "kuruluşunun" "gerçek" evreleri olarak görülebilir, ya da sıralamayı tersten alırsak Platonik düzeneklere benzer işlemsel düzenekler veya zamana bağlı olmayan işlemsel düzenekler, öteki düzeneklerin bir şekilde "türetildiği" bir taban olarak kullanılabilir.

7 Son yıllarda bu tür biyolojik dizemlerin (çok genel olan ortalama yirmidört saatlik döngülerin) incelenmesi kendi matematiksel ve deneysel yöntemleri olan yeni bir bilim alanı haline gelmiştir.

II
MATEMATİKSEL VE MANTIKSAL YAPILAR

5. Gruplar

Yapısalcılığın eleştirel anlatımı, yalnızca mantıksal değil aynı zamanda tarihsel nedenlerden dolayı da matematiksel yapılarla başlamalıdır. Yapısalcılık dilbilimde ve psikolojide ilk ortaya çıktığında, oluşumsal etkilerini doğrudan matematikten almamıştı. Saussure, eşsüremli denge kavramında o zamana göre güncel ekonomi kuramındaki düşüncelerden esinlenmişti ve Gestalt psikologları da fizikten etkilenmişlerdi. Ancak, günümüzde sosyal ve kültürel antropolojinin babası olan Levi-Strauss'un yapısal örnekleri doğrudan cebirden uyarlanmıştır. Ayrıca, yapı kavramının bir önceki bölümde verilen genel tanımını kabul edersek, ilk bilinen ve incelenen "yapının", Galois'in ortaya koyduğu ve yavaş yavaş 19. yüzyıl matematiğini etkisi altına alan, matematiksel grup kavramı

olduğu kesindir.[1]

Matematiksel grup, (integraller, pozitif ve negatif gibi) bir küme öğeden oluşan, (toplama gibi) bir işlem veya birleşim kuralı olan ve aşağıda belirtilen özelliklere sahip bir dizgedir:

1) birleşimsel işlemler küme öğelerine uygulandığında yalnızca kümenin öğeleri elde edilir;

2) kümede bir nötr öğe vardır (örneğimizde 0, bu öğe kümeden herhangi başka bir öğe ile birleştirildiğinde ikinci öğe bu birleşimsel işlemden etkilenmez (örneğin n+0=n, ve toplama değiştirici olduğuna göre n+0=0+n=n);

3) dizgede birleşimsel işlemin tersi vardır (örnekte çıkarma işlemi) ve ilk öğe ikinci öğe ile birleştirildiğinde nötr öğe elde edilir (+n-n=0);

4) birleşimsel işlev (ve tersi) çağrışımsaldır ((n+m)+1 = n+(m+l)).

Günümüzde, cebirin temeli gruplardır. Bu verimli kavramın kapsamı geniştir. Bu kavramla matematiğin ve mantığın her alanında karşılaşırız. Günümüzde fizikte kullanılmakta olan bu kavram, günün birinde büyük olasılıkla biyolojide de önemli bir yer edinecektir. Bu nedenle grup kavramının bu büyük başarısının nedenini anlamaya çalışmalıyız. Genel anlamıyla yapıların bir prototipi olarak görülebilen ve her savın uygulama ile kanıtlanması gereken bir alanda tanımlanan ve kullanılan grupları, yapısalcılığın geleceği için bir temel olarak kullanmalıyız.

Grup kavramının başarısının altında yatan neden, elde edildiği matematiksel veya mantıksal soyutlama (çıkarım) şeklidir, ayrıca bu kavramın bu kadar geniş bir uygulama alanı olmasını da kuruluş şekline bağlayabiliriz. Bir özellik çıkarım ile elde edildiğinde, çıkarım sözcüğünün genel anlamını ele alarak "bir şeyden çıkarma, elde etme" diye tanımlarsak, özelliğe sahip

1 Grup kavramıyla daha yakından ilgilenenler için James R. Newma'ın "World of Mathematics" "Matematik Dünyası" (New York: Simon and Schuster 1956) adlı eserinde Cilt III "The Supreme Art of Abstraction: Group Theory" Bölüm IX bakınız: Ayrıca daha detaylı bir inceleme için bakınız: Raymond L. Wilder'm "Introduction to the Foundations of Mathematics" "Matematiğin Temellerine Giriş" (New York: John Wiley 1960) Bölüm VII. (Çev.)

"şeylerden" bir çıkarım yaptığımızda bu "şeyler" hakkında bilgi ediniriz, ama özellik ne kadar genelse elde edilen çıkarım da o ölçüde zayıf ve yetersizdir. Grup kavramı veya özelliği, çağdaş matematik ve mantığa özgü bir düşünce tarzı olan "yansımalı soyutlama" (dönüşlü soyut düşünce) ile elde edilir. Bu düşünce tarzında "bir şeylerden" değil de ancak "bir şeylerin" üzerinde yaptığımız işlemlerden özellikler elde edilir. Daha doğrusu özellikler, ("birleştirme, sıralama, bire-bir örtüşüm sağlama" gibi) eylemleri ve işlemleri temel düzenleme şekillerimizden elde edilir. Bu nedenle grup kavramını çözümlediğimizde işlemler arasında aşağıda belirtilen çok genel düzenlemeleri buluruz:

1) "başlangıç noktasına" dönebilmenin olası olması koşulu (işlemin tersini yapabilme);

2) değişik yollarla ve yolların içeriğe bakmaksızın aynı "sonuç" veya "hedefin" elde edilebilir olması koşulu (çağrışımsallık).[2]

Bu iki kısıtlayıcı koşuldan dolayı, grup yapısında bağdaşıklık vardır, yani yapıya sahip olan her şey bir içsel mantıkla yönetilir ve özde-düzenleyici bir dizgedir. Bu bağlamda sözü edilen özde-düzenleme akılcılığın üç temel kuralının sürekli uygulamasıdır. Bunlar: Dönüşümlerin tersten de yapılabildiğinin başka bir şekilde ifadesi olan "çelişmeme kuralı"; nötr öğenin sürekliliğine dayanan "nötrleme kuralı"; ve daha az bahsedilse de yine de temel kurallardan biri sayılabilecek, "sonucun, sonuca varılmak için izlenen yollardan ayrı olarak var olması kuralıdır". Bu son kuralı açıklamak için bir örnek verebiliriz: Uzayda bir küme nokta düşünün (herhangi bir nokta "ters bir nokta" veya "iade" ile sıfırlanabileceğine göre), bu bir grup oluşturur. Bu noktaların çağrışımsallığının ne kadar önemli olduğunu anlatmak için şu şekilde ifade edebiliriz; eğer sonuçlar onlara ulaşmak için değişik yollar kullanıldığında sürekli değişseydi, sonsuz bir değişimle uzay bağdaşıklığını kaybedip yok olurdu.

---

2 Eğer grup işlemi ve tersi değiştirime açıksa grubun kendisi değiştirime açıktır. Eğer grup işlemi ve tersi değiştirmeye açık değilse grubun kendisi değiştirmeye açık değildir.

Grup yapısı ve dönüşümler bir arada ele alınır. Ancak dönüşümlerden söz ettiğimizde öğeleri bir anda tanınmayacak hale getirmeyen ve belirli yerlerde değişimi uygulamayarak değişmezliği koruyan anlaşılır bir değişimden söz ediyoruz. Örneğimizde de belirttiğimiz gibi, bütünün parçalarının toplamı sürekli bölünme durumunda değişmez. Grupların varlığı, Meyerson'un epistemolojiyi dayandırdığı öz-aynılık ve değişim karşıtı tezinin gerçekte ne kadar kısıtlı olduğunu gösterir, çünkü Meyerson'a göre yalnızca kimliğin kendisi akılcıdır ve tüm değişim mantıksızdır, ama Meyerson'un savının aksine kimliğin ve değişimin arasında ayrılmaz bir bağlantı içeren grup kavramının tutarlılığı uyumlarının kanıtıdır.

Grup kavramı dönüşüm ve korumayı birleştirdiği için, temel kuruluşçu ilkelerden biri olmuştur. Gruplar dönüşüm dizgeleridir, ama bunun da ötesinde gruplar öyle bir şekilde tanımlanmışlardır ki dönüşümler (mecazi anlamda) küçük dozlarda da uygulanabilir, çünkü her grup alt gruplara ayrılabilir ve her birinden bir diğerine ulaşmanın yolları çizilebilir. Bu nedenle biraz önce söz ettiğimiz gruptan başlayarak şöyle diyebiliriz: Bir grup çıkarım yapılıyor, bu hem çıkarılmış öğenin veya şeklin boyutlarını, hem de açılarını, paralellerini vb. değiştirmiyor. Bundan yola çıktığımızda bir üst gruba geçip boyutları değiştirerek geri kalan özellikleri sabit tutabiliriz. Bu yolla benzeşen şekillere sahip kütleler grubu elde ederiz: Boyutların dönüşümü ile şekil değişmez. Böylelikle çıkarımlar grubu şekil grubunun bir alt grubu olur. Bir sonraki adımda paraleller ve düz çizgileri sabit tutarak açıları değiştirebilir ve böylelikle şekil grubunun bir alt grubunun oluşacağı başka bir grup elde etmiş oluruz. Bu süreci devam ettirirsek paralelleri değiştirip ve düz çizgileri olduğu gibi bırakırsak ve böylece "izdüşümsel grup" kurulmuş olur ve bundan önce sözü geçen tüm diziler bu izdüşümsel grubun içinde alt gruplar olarak yer alırlar. Son olarak düz çizgilere bile dönüşümler uygulayabiliriz. Şekillerin esnek olduğunu düşünürüz ve dönüşümler sürecinde de yalnızca noktalar arasındaki belirli ilişkiler değişmez. Bu yolla elde edilen grup (şekildeş grup) en

genel olanıdır ve topolojinin inceleme kapsamına girer. Bir zamanlar devimsiz, yalnızca simgesel, ve birbiri ile ilintisiz görülen değişik geometriler[3] bir dizi sınıflandırılmış değişmezlik koşulu altında dönüşümlerle alt gruplardan alt gruplar ortaya koyan kümeleri olan büyük bir yapı olarak görülür. Geleneksel göstermesel geometriden, Felix Klein'in ünlü Erlangen Programını oluşturan tek birleşik dönüşüm dizgesine geçişi sağlayan işte bu köklü ilerlemedir. Erlangen Programı[4] yapısalcılığın bilimsel veriminin çok önemli bir örneğidir.

6. Ana Yapılar

Bourbaki[5] gibi, yalnızca geometriyi değil de tüm matematiği yapı kavramı kapsamında incelemek isteyen, çağdaş yapısalcı matematikçilerin gözünde, Erlangen Programı yapısalcılık için küçük bir zaferdir.

Klasik matematik, cebir, sayı kuramı, çözümleme, geometri, kalkülüs vb.'nin karmaşık bir toplamıdır. Her birinin kendi içinde sınırlanmış kapsamı vardır, başka bir deyişle her biri başka "türlerle" uğraşır. Bourbaki topluluğunun matematikçileri, geleneksel bölmecilik kapsamında matematiği yalnızca yan yana var olan alanlar toplamı olarak değerlendirmeyi aştıklarında ve yalnızca cebir kümelerinin değil de değişik türde kümelerin de bir grup özelliği sergileyebileceğini saptadıklarında, grup yapısı değişik temel yapılardan sadece biri olarak ele alındı. Eğer "öğe" terimi (hem işlemlerin hem de işlemcilerin sonucu olabilen) sayılar, çıkarmalar, izdüşümler vb. gibi soyut nesneler için kullanılabiliniyorsa, grup yapısı öğelerinin tabii doğasından ayrıdır ve belirtilmeden bırakılabilir. Dönüşümler, bu dönüşümlerin uygulandığı nesnelerden ayrılabilir ve grup yalnızca dönüşüm kümesi olarak tanımlanabilir. Bourbaki Programı'nın temel

3 Değişik metrik geometriler, ister Öklid'e ait ister Öklid dışı olsun, topolojiye "genel metrik" uygulanarak kurulabilir, yani tersten başlayarak en genel gruptan en temel gruba varılabilir.

4 Bakınız Felix Klein'ın "Elementary Mathematics from and Advanced Stand-point: Geometry" adlı eseri. Çev: E.R. Hedrick ve C.A Noble (New York: Dover, 1939) (Çev.)

5 "Nicolas Bourbaki" adı altında eserler veren bir Fransız matematikçiler grubu (Çev.)

içeriği, en geniş genellemeye sahip yapılara ulaşmak için, ait oldukları ölçünlü matematiksel alanı dikkate almayarak her tür matematiksel öğeye bu tür bir "yansımalı soyutlama" uygulayarak bu yöntemi genişletmektir.

Temel yapının ne biçimi ne de sayıları önsel (a priori) olarak bilinmediğinden, Bourbaki Programı'nın uygulamasına başlamak için bir tür tümevarım gerekmiştir. Uygulanan tümevarımsal işleme benzeyen işlem daha fazla indirgenemeyen, tüm diğer yapıların kaynağı olan, üç ana yapının bulunmasına neden olmuştur[6]. Bunlardan ilki cebirsel yapıdır. Bu ailenin prototipi gruptur ve tüm türevleri (halkalar, alanlar, kümeler vb.) de dahildir. Cebirsel aileye ait yapıların ortak özelliği, "terslemenin" (ters evirmenin), "tersini bulma" veya "eksi hale getirme" ile yapılmasıdır (Eğer, T işlemciyse ve T^{-1} tersi ise tüm cebirsel yapılarda $T.T^{-1} = 0$). İkinci ana yapılar düzen yapılarıdır. Prototipleri "kafesler" veya "ağlar" olan bu yapı grup yapısı kadar geneldir ve son zamanlara kadar hakkında araştırma yapılmamıştır (Birkhoff, Glivenko ve başkaları son zamanlarda bu yapılar üzerinde incelemeler yapmışlardır.). Ağlarda, en küçük üst sınırı olan (ardışıkların en yakını veya supremum) ve en büyük alt sınırı olan (en yakın öncül veya infimum), herhangi iki öğe birleştirilerek öğeleri öncül/ardışık ilişkileri ile düzenlenir. Grup özelliğinde olduğu gibi kafes özelliğinin de geniş uygulama alanları vardır, örneğin bir toplamın altkümelerine veya alt grubunun gruplarına uygulanabilir[7]. Düzen yapılarının özelliği ise "terslemenin", "tersini bulmayla" değilde "karşıtını bulma" ile sağlanmasıdır. Örneğin "(A.B), (A+B)"ye öncüldür. Bu "(A+B), (A.B)"ye ardışıktıra dönüşür. Bu (+) ve (.) işlemcilerinin yerlerinin değiştirilmesiyle ve öncül ve ardışık ilişkileri ile yapılır. Son olarak bir önceki bölümde sözünü ettiğimiz topolojik yapılar vardır. Bu yapılardaki temel kavramlar "komşuluk",

6 Üç sayısı şüphe doğurabilir. Bu nedenle üç tür ana yapının olduğu yoğun çözümleme sonucunda ortaya çıkan bir bulgudur ve bir koşul değildir.

7 n öğeden oluşan S kümesinin 2^n altkümesi vardır, altkümeler, öğeleri birer birer, ikişer ikişer, vs. ele alarak elde edildiğine göre, hem boş küme hem de S kümesi birer altküme sayılır.

"devamlılık" ve "sınır"dır.

Bu ana yapılar belirlenip açıklandığında, diğerleri de kurulabilir. Birleştirme ve ayrıştırma olmak üzere iki ayrı kurma yöntemi vardır. Bir küme öğe, aynı anda iki ana yapının kısıtlayıcı koşullarına tabii olabilir (örneğin cebirsel topoloji hem cebirsel hem de topolojik koşulları birleştirerek elde edilir) ya da üç ana yapının herhangi birinin altyapıları ek kısıtlayıcı koşullar getirerek tanımlanabilir (bu beşinci bölümde söz ettiğimiz işlemdir). Bunun tersi, yani ters-ayrımlaşma da olasıdır; bir kısıtlayıcı koşulu göz ardı ederek daha "güçlü" bir yapıdan "zayıf" bir yapıya geçilebilir. Örneğin, alt grup daha önce verilen grup tanımından ikinci ve dördüncü koşulların silinmesi ile elde edilebilir. Sıfırdan büyük doğal sayılar böyle bir alt grup oluşturur.

Bu "matematiksel mimari"[8] herhangi bir şekilde "doğal" olan temellere mi dayandırılmıştır, yoksa Bourbaki ana yapıları yalnızca kendi dizgelerinin belitsel bir temeli midir? Bu soru yalnızca ilginç bir soru değildir, aynı zamanda birtakım noktaları birleştirmemizi sağlayacak ve yapıların genel önemini açıklamamıza da yardımcı olacaktır. "Doğal" sıfatını pozitif tam sayıları nitelediğimiz de kullandığımız anlamıyla ele alırsak, Bourbaki ana yapıları doğaldır. Pozitif tam sayılar matematikten önce de vardı ve bunlar en ilkel toplumların mübadelelerinde, hatta sokakta çocukların oynarken kullandıkları, "eşleme" gibi gündelik, olağan eylemlerinden doğan işlemlerden kaynaklanır. Cantor ilk sonsuz küçük niceliği birebir örtüşüm çerçevesinde tanımladığında, 19. yüzyıl matematiğinden binlerce yıl önce, "doğal" biçimde var olan bir işlem kullandı. Bir bebeğin zihinsel gelişimini incelediğimizde, bir şeyleri ellemekten doğan ilk bilişsel işlemlerin, terslemenin "tersini bulma" ve "karşıtını bulma" veya "devamlılık" ve "ayrılık" biçimi almasına bağlı olarak, üç geniş sınıfa ayrılabileceğini görürüz. İlk sınıf biçimsel açıdan sınırlandırıcı ve sayısal yapılara sahip olan cebirsel yapılarla örtüşür; ikincisi, diziler ve dizisel örtüşümleri olan düzen yapılarıyla örtüşür ve sonuncusu da, benzerlikler ve

8 Terimi "Bourbaki literatüründeki" anlamıyla kullanıyoruz.

farklılıklar açısından değil de "komşuluklar", "devamlılık" ve "sınırlar" açısından sınıflar ortaya koyarak topolojik yapılarla örtüşür. Psikogenetik açıdan topolojik yapıların metrik ve izdüşümsel yapılardan önce var olması, ve psikojenezin geometrinin tarihsel gelişimini tersine çevirmesi, ama Bourbaki "şeceresi" ile uyuşması ilginçtir.

Bu olgular, zihinsel gelişimin ilk evrelerinde çok basit, ilkel ve genelleştirmeden uzak olsalar da, Bourbaki ana yapılarının tüm zihinsel eylem için gerekli olan düzenlemelerle uygun olduğunu düşündürür. Aslında bu ilk evrelerde zihinsel işlemlerin duyusal-motor düzenlemelerden doğduklarını ve bir bebeğin ve şempanzenin bilinçli yaptığı duyusal-motor eylemlerinin "yapılardan" ayrı bir şekilde "anlaşılamayacağını" kanıtlamak oldukça kolaydır.*

Bu bölümde yaptığımız incelemeleri mantık kapsamında ele almaya başlamadan önce, Bourbaki Topluluğunun yapısalcılığının, yapıların "biçimlendirilmeseler de" en azından "bulundukları"nı gösteren yeni bir düşünce akımının etkisiyle, değişime uğradığını vurgulamak istiyoruz. Bu düşünce akımı MacLane, Eilenberg ve diğerlerinin ortaya koyduğu "sınıflar" kavramıdır. Bourbaki akımının bu yeni dalının "sınıfları", öğeleri arasında "işlevleri" ve bundan dolayı "biçimcilikleri" kapsar (işlev sözcüğü, genel kabul edilmiş anlamıyla, bir kümenin kendisine veya başka bir kümeye uygulanmasıdır ve bunun açıkça eşbiçimciliği, hatta biçimbiçimciliğin her türünü içine alır). Bu düşünce akımında işlevlere yükledikleri önemle "sınıflar", artık ana yapılar etrafında değil de, bu yapıları elde etmek için yapılan bağlılaşımlar etrafında dönerler ve bu yeni yapılar daha önceden yapılan işlemlerle elde edilen varlıkların bir şekilde birleşimiyle değil de, bu işlemlerin kendilerini yani oluşum işlemlerini bağlılaştırarak kurulurlar.

S. Papart, MacLane'in sınıflarının matematiğin kendisini değil de matematiksel işlemleri kavramak için kullanılabileceğini söylediğinde haklıdır, çünkü sınıflar varoluşlarını nesnelere değil de, kendileri yansımalı soyutlamanın ürünleri olan, nesneler

* Bakınız Bölüm IV

üzerinde yapılan işlemlere borçludur ve böylece yansımalı soyutlamaya bir örnektirler.

Bu olgular yapıların doğası ve kuruluş şekli açısından önemlidir.

7. Mantıksal Yapılar

Mantık, bilginin içeriğiyle değil de biçimi ile ilgili olduğundan ilk bakışta yapılar için verimli bir alandır. Ancak, önceden de belirttiğimiz gibi, "mantık" derken yalnızca günümüzde önemli olan "matematiksel" veya "simgesel" mantıktan söz ettiğimizde bu geçerli olmayacaktır. Öte yandan olaya daha geniş bir bakış açısıyla yaklaşıp (altıncı bölümde doğal sayılardan söz ettiğimiz anlamda) "doğal mantık" sorununu ele aldığımızda, mantığı nitelemek için kullandığımız "zıtların", mantığın içeriği ve mantığın biçimi kavramlarının, ayrı birer kavram değil de bağlaşık olduğunu görürüz ve mantıksal biçimlerin uygulandıkları "içeriklerin" biçimsiz olmadığını, kendilerine özgü biçimleri olduğunu, olmasa zaten "mantıksal olarak ele alınamayacaklarını" anlarız. "Saf içerik" olduğu düşünülen biçimlerin, daha az belirgin olmasına rağmen kendi biçimine sahip bir içerikleri vardır ve bu böyle sonsuza dek devam eder: Her öğe bir önceki öğeye "içerik" açısından bağlıdır ve bir sonraki "öğeye" biçim açısından bağlıdır.

Yapısalcı kuram için biçimlerin bu "iç içeliği" ve biçim ve içeriğin bağlaşıklığı çok önemlidir, ancak yalnızca dolaysız olarak biçimselleştirmenin sınırları sorununu etkiledikleri için, mantık kapsamında önem arzetmezler.

Simgesel mantık, yükselen içerik/biçim dizisinde gelişigüzel bir konum belirler ve başlangıç noktasını kesin bir başlangıca, yani mantıksal dizgenin temeline dönüştürür. Daha açık bir şekilde ifade edersek, böyle bir belitsel dizgenin temelinde 1) geri kalanları tanımlamaya yarayan kendisi tanımlanmamış ve ilkel düşünceler, 2) geri kalanları uygulamayla kanıtlamaya yarayan, kendileri uygulanarak kanıtlanmamış öneriler veya

belirli belitler vardır. Sözü geçen dizgedeki tanımlanmamış kavramlar ilkel ve tanımlanamazdır ve uygulamayla kanıtlanmayan öneriler de ya belitsel ya da uygulamayla kanıtlanamazdır, ancak başka bir dizgede türemiş olabilirler. Ayrıca belitsel yöntemde mantıkçının belit olarak kullandığı düşünce ve ilkel öneriler "yeterli, "uyumlu" ve "kendi içlerinde bağımsız" (yani "en aza indirgenmiş") olduğu sürece mantıkçı istediği dizgeyi seçebilir. Sonra (biçimleştirme ve dönüşüm işlemleri gibi), belirli bir takım kuruluş yasaları gelir. Bu şekilde elde edilen biçimsel dizge özdeyeterlidir, sezgisel değildir ve daha önce tanımlanan anlamıyla "kesindir". Yine de biçimselleştirmenin sınırları sorunu ve ilkel kavram ve belitlerin nasıl elde edildiğini içeren epistemolojik sorular vardır, ancak bilimsel açıdan mantıkçının bakış açısıyla bu tür belitsel bir dizge kusursuzdur ve kuralları tamamıyla içsel olduğundan ve tüm düzenleme özde düzenleme olduğundan, "kendi kendini yönetmenin" eşsiz bir örneğidir.

Böyle bir dizgenin, daha önce verilen dizge tanımına uyduğu için, bir yapı olduğu ileri sürülebilir. Ancak yapısalcı bakış açısından mantıkçıların biçimsel dizgeleri iki noktada zayıftır. Her şeyden önce bu dizgeler belirli bir amaç için "uydurulmuştur" ve yapısalcılık gerçekte "doğal yapıları" bulmakla ilgilenir. Bazıları, belirsiz ve sıkça yerilen "doğal" sözcüğünü, "insan doğasında var olan" anlamında kullanırken (ve böylece önselliği vurgularken) bu sözcük bunun tersini yani "insana özgü olmayan doğruları" belirtmek (ve böylece deneyüstü özleri vurgulamak) için de kullanılmaktadır. Ancak daha önemli bir sorun vardır: Bir mantıksal dizge, uygulamayla kanıtladığı kuramlar çerçevesinde kapalı bir bütün olmasına rağmen, üst kuramına "başvurulduğunda" gerçek olduğu belirlenen, ancak dizge içinde kalındığı sürece uygulamayla kanıtlanamayan formüller açısından "açık" olan, yalnızca göreli bir bütündür ve ilkel düşüncelerde ve belitlerde her tür örtük öğe olduğundan dizge "en altında" da "açıktır".

"Mantıksal yapısalcılığın" açıklanmış amacı belitler tarafından düzenlenmiş işlemlerin "altında yatanı" bulmak

olduğundan, daha çok ikinci sorun ile ilgilidir. Matematikçiler tarafından kullanılan önemli sezgisel yapılarla yalnızca benzer olmayan, bazıları ile özdeş olan tamamlanmış yapılar, mantığın temellerini oluşturmak için kullanılır ve böylelikle mantık da günümüzde genel cebir adı verilen yapı kuramının bir parçası olur[9]. Bu yapıları daha da ilginç kılan bir özellik psikolojik gelişimlerinin, doğal düşüncenin büyümesini inceleyerek saptanabileceğidir. Ancak bu başka bir bölümde incelememiz gereken bir sorundur.

8. Biçimselleştirmenin Sınırları

Mantıksal yapıları ele alırsak, yapıların biçimselleştirilmiş karşılıklarından nasıl farklı olduklarını ve "doğal gerçekten" nasıl doğduklarını görebiliriz. Ancak söylediklerimizi açıklayabilmek için yavaş yavaş ilerlemek gerekecektir.

1931'de, Kurt Gödel, o güne kadar geçerli olan biçimselliği ve bu kapsamda matematiğin mantığa indirgenebildiğini ve mantığın da biçimselleştirilebileceği düşüncesini sarsan bir keşifte bulundu[10]. Gödel biçimselci programın uygulanamadığını kesin bir şekilde ortaya koydu. Birincisi, temel aritmetik içerecek kadar "zengin" olan (Russell ve Whitehead'in Principia Mathematica'daki dizgesi gibi) hiçbir tutarlı biçimsel dizgenin, kendi düşünce ilkeleriyle kendi tutarlılığını uygulamayla kanıtlayamacağını gösterdi. İkincisi, bu tür herhangi bir dizgenin "biçimsel olarak kararlaştırılamayan" önerilerin üretimine yol açtığını, ya da daha teknik bir dille açıklamak gerekirse matematik için temel olarak kullanılacak herhangi bir mantıksal dizgenin "temelde tamamlanmamış" olduğunu kanıtladı[11]. Daha sonraları

9 Boole, "Investigations of the Laws of Thought" (1853) adını verdiği çalışmasında günümüzde "Boole cebiri" olarak bilinen bir cebir türü ortaya koyar ve bu kuram da mantık ve cebirin yapısal özdeşliğini sergileyen çok ilginç bir örnektir. Daha fazla bilgi için bakınız: J. B. Grize "Logique et connaissance scientifique, XXII, 277 - Encyclopedie de la Pleiade" - Paiget ve diğerleri. "Traite de logique" (Colin, 1949). Marc Barbut, "Problemes du structuralisme" Les Temps Modernes", No. 246. (Kasım 1966. s.804)

10 Bakınız Ernest Nagel, "The Formation of Modern Conception of Formal Logic in the Development of Geometry" "Osiris", VII 49. (Çev.)

11 Gödel'in "On Formally Undecidable Propositions of Principia Mathematica and Related Systems" başlıklı makalesinin anlatımı için bakınız: Ernest Nagel ve James R. Newman, "Gödel's Proof" (New York: New York University Press, 1960) (Çev.)

Gentzen, temel aritmetiğin tutarlılığının aritmetikte kullanılan düşünce ilkelerinden daha "güçlü" ilkelerle kanıtlanabileceğini ve (Canor'un sonlu-ötesi aritmetiğine benzeyen) bu daha güçlü düşünce ilkelerinin ancak daha üst düzey bir mantık kuramına başvurularak uygulamayla kanıtlanabileceğini ortaya koydu. Başka bir deyişle Gödel'den beri belitsel yöntemin kendine özgü kısıtlamaları olduğunu ve bu kısıtlamaların kaydırma dizgeleri ile "kaydırılabileceğini" biliyoruz.

Bu gelişmelerin en çarpıcı sonucu da "daha az ve daha çok güç" kavramlarının yapı kapsamında, yapıların göreli "güçleri" veya "zayıflıkları" açısından karşılaştırılabildiği bu sınırlanmış alt alanda kullanılmaya başlanmasıdır. Göreli olarak "daha zayıf olan" bir yapının daha basit olanakları olması ve büyüyen "güçle" daha karmaşık "organların" bağdaştırılması çok mantıklı olduğundan, bu şekilde mantık ve matematik alanlarına giren aşama sırası (aynen biyolojide özelliklerin aşama sırasının "evrim" kavramını doğurması gibi) kısa bir sürede "kuruluş" kavramını doğurdu.

Şimdi açıklamaya çalışmamız gereken "kuruluş" kavramı, herhangi bir basit beyinsel ve zihinsel eylem kuramı ile uyuşmaz.

Gödel, tutarlı olduğu uygulamayla kanıtlanabilen zengin bir kuramın kuruluşu için, ön-sayıltılarının (varsayımlarının) çözümlemesinin yeterli olmayacağını, bir sonraki "yüksek" kuramın da kurulması gerektiğini göstermiştir. Önceden kuramlar bir piramidin katları olarak düşünülürdü, böylece her kat bir alttakinin üstüne kurulur ve en alt kattaki kuram en basit yöntemlerle kurulduğundan "en sağlamı" olarak ele alınırdı, bütün ise bu özde-yeterli temele oturtulurdu. Ancak günümüzde "basitlik" bir zayıflık olarak algılanmakta ve insan bilgisine "herhangi bir katın eklenmesi" için bir sonraki katın da kurulması gerekmektedir. Daha önceki örneğimize dönecek olursak, bilgi piramidi, tabanı üstünde durmaktansa, daha önce ulaşılmamış ve daha önemlisi sürekli yükselen bir nokta olan tepesinden asılı durmaktadır. Kısaca, insan bilgisini bir piramid veya bina olarak görmektense, onu yükseldikçe dönümlerin yarıçapı büyüyen bir spiral olarak görmeliyiz.

Bu da uygulamada, bir dönüşümler dizgesi olarak yapı kavramının, sürekli oluşum olan kuruluş kavramıyla devamlılığı anlamına gelir. Bu ilk bakışta biraz karmaşık gelse de nedeni çok basittir. Gödel'in vardığı sonuçlardan biçimselleştirmenin sınırları ile ilgili önemli veriler doğmaktadır, özellikle biçimselleşmiş bilgi katları olduğu gibi, bunların yanında sırayla biçimselleştirmeyi bekleyen "yarı-biçimsel" veya "yarı-sezdirimsel" katların da olduğu kanıtlanmıştır. Biçimselleştirmenin sınırları kesin bir şekilde belirlenip asla değişmez diye bir şey yoktur, tam tersine bu sınırlar "değiştirilebilir" ve "ikame edilebilir" olmalıdır. J. Ladriere bu kapsamda söylenenleri kısaca özetlemiştir: "İnsan düşüncesine açık tüm işlemleri bir çırpıda gözlemleyemeyiz."[12] Bu cümle söylemek istediklerimizi yeterince açık bir şekilde ifade etse de, birincisi insan düşüncesine açık işlemlerin sayısının sabit olmadığını ve zamanla genişleyebileceğini, ikincisi (psikogenetik araştırmalardan da bildiğimiz gibi) gözlemleme yetisinin beyin geliştikçe çok değiştiğini, bu nedenle kapsamının genişleyebileceğini düşünmenin mantıklı olacağını eklememiz gerekir.

Eğer, daha önce (yedinci bölümde) söz ettiğimiz biçim ve içerik bağdaşıklığı kavramına dönersek, biçimselleştirmenin sınırlarını daha rahat anlayabiliriz. Daha basite indirgersek, "belirli bir biçim" veya "belirli bir içerik" yoktur ve duyusal-motor eylemlerden işlemlere, kuramlara kadar her öğe, içeriğe biçimdir ve daha yüksek bir biçim için içeriktir. Örneğin, belirli bir bakış açısıyla yaklaştığımızda temel aritmetik bir "birimdir", ancak sonlu-ötesi aritmetik açısından içeriktir, yani "sayılabilirdir". Her düzeyde, verili bir içeriğin biçimselleştirilmesi, bu içeriğin doğasıyla kısıtlıdır. Somut eylemlere göreli olarak doğal mantık biçimselleştirilmesi çok ileri götürülmese de bir biçimdir. Aynı şekilde sezgisel mantık da bir açıdan biçimselleştirilebilen bir "biçimdir", bu bağlamda biçimselleştirme daha ileriye götürülmesine rağmen "zenginleştirmeye" gerek duyulmaktadır.

12 Dialectica, XIV (1960) 321.

İnsan eylemleri her düzeyde "biçimler" sunar (duyusal-motor kalıpları, algılama düzenleri bunlara birer örnektir). O zaman "her şey yapıdır" diyerek incelememizi noktalamak mı gerekir? Hayır, çünkü her şeyin yapılanabileceği doğrudur, ancak bunun nasıl gerçekleşeceği çok önemlidir. Yapı, teknik anlamıyla, *özde-düzenleyici dönüşümler dizgesi* olarak, biçimle örtüşmez, bir yığın taşın bile biçimi olabilir ("iyi" ve "kötü" biçimler de vardır, bakınız bölüm on bir), ancak bu yığını bir yapı haline getirmek için tüm "sanal" eylemlerinin dizgesini ekleyerek, gelişmiş bir kuramın kapsamına almamız gerekir ki, bunun için de fizik kuramına baş vurmamız gerekir.

III
FİZİKSEL VE BİYOLOJİK YAPILAR

9. Fiziksel Yapılar Ve Nedensellik

Yapısalcılığı açıklamak için matematik ve mantıktaki gelişmelerle başlamak gerekir. Ancak, yapısalcılık insani bilimlerdeki yenilikçi hareketi başlatan kuramsal düşünce olarak bilindiğinden, fizikten neden söz etmenin gerekeceği düşünülebilir. İnsanın, doğanın veya ikisinin de yapının kaynağı olup olmadığını bilmek istiyoruz ve bunu önceden bilemeyeceğimize göre, bu iki öğenin altında birleştiği çatıyı, fiziği inceliyoruz.

Uzun bir süre boyunca fizikçilere göre bilim, olguyu ölçmek, nicel yasaları belirlemek ve bu yasaları, bilimsel kurama bağlaşıklık getirmek için tanımlanmış olan, hız, kütle, iş, enerji, vb. gibi, belirli işlevsel olarak birbirine bağımlı düşüncelerle yorumlamaktı. Eğer fiziğin klasik çağını ele alıyor ve yapılardan

söz etmek istiyorsak, bu sözcüğü, kapsamında ilişkilerin ilişkisel dizgeler haline getirildiği belli başlı kuramlar için kullanmalıyız: Örneğin Newton'un kuramı: eylemsizlik, etki ve tepki eşitliği, gücün kütle ve hızın ürünü olması; Maxwell'in kuramı: elektrik ve manyetik süreçlerin karşıtlığı. Çağdaş fizikte durum oldukça değişmiştir. Principia'da anlatılan (ve Newton'un ilkelerine uyan) fizik temelden sarsılmıştır, araştırmalar olguların altında ve üstünde "aşırı" boyutlara ulaşmıştır ve alışılagelmiş düşünceler çürütülmüştür (örneğin mekanik artık elektromanyetiğin bir alt dalıdır). Ölçümler artık bir ölçüm kuramı çerçevesinde yapılmaktadır (bu çağdaş fizikte önemli bir noktadır) ve bir dizi olası durum ve dönüşümün ortaya koyduğu dizge olarak görülen yapı, ölçümden daha önemli bir konuma gelerek öncelik kazanmıştır. Olanlar, olasılıklar çerçevesinde açıklanmakta ve yorumlanmaktadır.

Fizikteki bu gelişmelerin ortaya çıkardığı en önemli sorun nedenselliğin nasıl algılanacağıdır, daha doğrusu, fizik yasalarını açıklamak için kullanılan biçimsel, yani matematiksel ve mantıksal yapıların, gerçek olanlara atfedilen yapılarla nasıl bağıntılı olduğudur. Eğer pozitivist (olgucu) bakış açısıyla olaya yaklaşıp matematiği bir dil olarak görürsek, bilim yalnızca tanımlama olacağından, bu sorun ortaya çıkmaz. Ancak, dönüşümsel türden mantıksal ve matematiksel yapıları ele alırsak sorun kaçınılmazdır. Görülen olgulardaki değişim ve sürekliliği sağlayan bu biçimsel dönüşümler midir? Yoksa bu tür dönüşümsel dizgeler bizim dışımızda var olan nesnel, fiziksel nedenselliğin düzeneklerinin içsel yansıtımı mıdır?[1] Yoksa doğa bilgisine neden sahip olduğumuzu açıklamak için, dışsal yapılarla işlemlerimizin yapısı arasında kimliği içermeyen sonsuz bir bağ mı kurmalıyız? Eğer böyle bir bağ varsa bunun kanıtını "ara" alanlarda bulmalıyız; biyolojik yapılar ve bizim kendi duyusal-motor eylemlerimiz bunu ortaya koymalıdır.

Fiziğe dönecek olursak bu son seçeneği daha olası kılan

1 Birinci ve ikinci seçeneklere örnek olarak Meyerson'un ve Brunschvicg'in doktrinlerini ele alabiliriz.

açıklamalar bulunmaktadır: Bir dizi yasanın açıklaması için mantıksal-matematiksel çıkarım, biçimsel kaldığı sürece, yeterli değildir, açıklama olguların altında "bir şeyin" yatmasını ve bu varsayımsal nesnelerin karşılıklı etkileşimini gerektirir. Bu şekilde elde edilen "varlıkların" eylemlerinin çoğunlukla bizim işlemlerimize benzemesi, yani bu "iç" ve "dış" arasındaki örtüşüm, bize "anladığımızı" hissettirir. Böylece, anlamak ve anlatmak, yalnızca işlemlerin gerçeklere uygulanarak yapılabildiğini görmek değildir.

Bu tür "uygulamalar" nedenleri açıklamaz, yalnızca yasaların çerçevesinde kalır. Nedensel açıklamalar gerçeğe "uygun" olan işlemlerin ona "ait" olmasını ve gerçeğin kendisinin işlemcilerden oluşmasını gerektirir[2]. Ancak bu bağlamda "nedensel yapılardan" söz etmek mantıklıdır, çünkü bu etkili iletişimdeki karşılıklı işlemcilerin nesnel dizgesidir.

Bu açıdan fiziksel gerçek ve bunu tanımlamak için kullanılan matematiksel kuramların arasındaki bağdaşım şaşırtıcıdır, matematik fiziksel uygulamasından önce gelmiştir ve matematiksel aparat yeni bulunan olgulara uymak için değiştirildiğinde, yalnızca bunları kapsamak için çıkarımsal olarak geliştirilerek kurulur fakat yine de bu olgulardan hiçbir zaman çıkarılmaz. Matematik ve fiziksel gerçek arasındaki bu uyum, olgucu bir şekilde, dil ve göstergeleri arasındaki örtüşüm olarak görülemez. Diller tanımladıkları olayları önceden belirleme yetisine sahip değildir, bu daha çok insan işlemleri ve nesne işlemcileri arasında bir uyumdur, yani vücut ve beyin olarak insanı kapsayan, bu belirli işlemci ve doğadaki sayısız işlemci, birçok seviyede fiziksel nesne, uyum halindedir. Bu düşüncelerle Leibniz' in hayalini kurduğu penceresiz monadların önceden kurulmuş uyumuna kanıt buluruz.

Genel olarak işlemler için geçerli olanlar en belirgin işlemsel yapılar için de geçerlidir. Örneğin, bilindiği gibi grup yapıların fizikte, özellikle mikrofiziksel seviyede, geniş uygulama alanları

2 Bu bağlamda bağımsız "işlemcilerin" gözlemlenmiş büyüklüklerin yerini aldığı mikrofizikte zaten yapılmakta olanı genelleştiriyoruz.

vardır, bu gerçek öznenin işlevsel yapıları ve nesnel dışsal işlemciler arasındaki ilişki konusundaki sorumuz açısından çok önemlidir. Üç olasılıktan söz edebiliriz. İlk olarak içerdiği dönüşümler fiziksel olarak gerçekleştirilemese de grubun buluşsal değeri olabilir. Dörtlü birleşik PCT bunun bir örneği olabilir (P paritedir-bir konfigürasyonun simetrik yansıtımına dönüşümü; C şarjdır- bir partikelin antipartikele dönüşümü ve T- zaman yönünün tersine döndürülmesidir.) İkincisi, dönüşümler, fizikçiden ayrı olarak var olan fiziksel süreçlere eşit olmamakla birlikte, yine de ya cihazların başında olan araştırmacının maddesel eyleminin ya da yerleri birbirinden farklı olan gözlemcilerin değişik bulgularının düzenlemelerinin sonuçlarıdır. Lorentz'in değişik hızdaki iki gözlemcinin bakış açılarını düzenlemek için gönderim noktasının değiştirmesini içeren dönüşümlerinden biri buna örnek olarak verilebilir. İki durumda da grup dönüşümleri öznenin işlemleridir, ancak son örneğimizde olduğu gibi incelenen dizgenin gerçek işletimleri de olabilirler.

Son örneğimizde, grup dönüşümleri fiziksel olarak araştırmacının işletimi dışında oluşur ya da yalnızca gizil veya sanal olarak fiziksel önemleri vardır. Güçlerin paralelogramı birleşimlerine giren güçlerin bileşimini simgelediğinde son örneğimizdeki durumla karşılaşırız. Grup kavramının işin içine nasıl girdiğini anlamak için anımsamamız gereken noktalar vardır: Birincisi bir denge durumu sağlayabilmek için, iki verili gücün sonucu olan R' yi ters çevirmek yeterlidir (sonucu R olan her F_1 ve F_2 için F_1, F_2 ve [R'ye eşit ve zıt güç olan] R'nin sonucu 0 olacaktır). İkincisi denge durumları, dizgenin bağlantılarıyla uyumlu "sanal işin" dengelenmesiyle açıklanır. Bu iki düşünce birleşince grup kavramını temel alan, büyük, açıklayıcı bir "yapı" ortaya konur.

Kuantum fiziğini oluşturan bilim adamlarından biri olan Max Planck, araştırmalarından dolayı ortaya çıkan bazı düşüncelerin güncelleşmesi konusunda rahatsızlık duymuştur ve etkin nedensellikle birlikte en küçük eylem ilkesi olduğunu ve

fiziksel olguların ikisine de aynı ölçüde sıkı sıkıya uyduğunu ileri sürmüştür. Planck'e göre bu ilke (geleceği ya da belirli bir sonucu olan) süreçlerin kendilerini oluştukları şeye dönüştüren bir "son nedenden"[3] kaynaklanır. Planck, yıldızlardan dünyaya ulaşan ışınlardaki fotonların, atmosferdeki tüm tabakaları geçerken uğradıkları indirgemelere rağmen, en kısa optik yolu seçtikleri için, "mantıklı yaratıklar gibi" davrandıklarını ileri sürse de, biz çıkarımla ortaya konulmuş varlıkların ancak "işletimci" olduğunu kabul ettiğimiz için, fotonların Fermat'ın integralini, yani en kısa yolu, nasıl bulduklarını araştırmalıyız. Bu bağlamda da sonucu, aynen denge durumlarında olduğu gibi, gerçeği olası dönüşümlerin kapsamında inceleyerek bulabiliriz. Yani kısaca, gerçek yörünge çevresindeki olası değişik yolların birbirlerini iptal ettiğini ortaya koyabiliriz.

Olası olanın rolü, olasılıklı açıklamalarda belirgindir. Olasılığı, uygun ve olası durumların kesiri olarak tanımlarsak, termodinamiğin ikinci ilkesini "olasılıkta artış" (dağıntı) olarak açıklamak (grup yapısına ters düşen bir terslenemezlik olmasına rağmen), bir yapıyı belirlemek için bir dizi olasılık oluşturup bunlardan gerçeğini seçmek anlamına gelecektir.

Sonuç olarak, bizden bağımsız olsalar da, bizim işlemsel yapılarımızla örtüşen fiziksel yapılar olduğu, bu örtüşümün özellikle sanallar dizgesinde olasılıkları hesaplayıp gerçeği saptama gibi yarı-düşünsel bir yetiye sahip olmamızdan kaynaklandığı söylenebilir. Nedensel ve işlemsel yapılar arasındaki bu akrabalığı açıklamak için (en azından kısmen yapay kurgular olan) örnekler kullanıldığı sürece veya mikrofizikte (fiziksel süreçlerin araştırmacının etkinliğinden ayrılamadığı) özel durumlar söz konusu olduğunda, bu beklenilen bir şeydir, ama nedensel yapı dışsal olunca, işlemsel yapılarla örtüşümü sorun çıkmasına neden olur. En basit açıklamayı yapabilmek için birkaç noktayı hatırlatmamız gerekir: 1) Nedenselliği ilk olarak kendi eylemlerimizde saptamıştık. Burada sözü edilen "kendi eylemlerimiz" yani

3 Max Plank, "L'image du monde dans la physique moderns" (Gonthier, 1963) s. 130.

"kişinin eylemleri" Maine de Biran'ın söz ettiği fizik-ötesi anlamda değil de, küçük çocuğun hareket iletimini ve itme ve direncin ilk farkına vardığı bilinçli duyusal-motor eylem anlamında kullanılmaktadır. 2) Bu anlamıyla eylem, işlemlerin de kaynağıdır. Eylem, nedenselliğin tümünü içermediği gibi, başlangıçtan işlemleri de içermez, ancak genel düzenlemeleri, yansımalı soyutlama ve zamanla daha karmaşık kurgular için bir çıkış noktası oluşturmaya yeterli belirli basit yapılarla ilgilidir. Bu bağlamda biyolojik yapılara bakmak gerekir.

10. Organik Yapılar

Yaşayan organizma, hem başka benzer dizgeler arasında bir fiziko-kimyasal dizgedir, hem de öznenin eylemlerinin kaynağıdır. Eğer, baştan beri belirttiğimiz gibi yapı özde-düzenleyici dönüşümlerden oluşan dizgesel bir bütünse, organizma da bir açıdan bir örneklem yapısıdır: Eğer, hem karmaşık fiziksel nesne olan, hem de davranışın oluşumunu içeren iki ayrı role sahip olan kendi organizmamızı çok iyi tanırsak, yapı kavramının anahtarını bulmuş oluruz. Ama, basit indirgemeciliği ve açıklamalı olmaktan daha çok sözel eylemselliği içeren "vitalizmin" (canlılık) hükmünden sonra, uzun bir geçmişe sahip olmasına rağmen, biyolojik yapısalcılık daha çok yeni bir alandır.

Tüm indirgeme sorunları yapısalcı için ilginçtir ancak az önce de açıkladığımız gibi organizma prototip yapı olduğundan canlı olguları fiziko-kimyasal olgulara indirgemekte ortaya çıkan sorunlar çok daha önemlidir. İndirgemeye yönelik programların en temel ilkesi: Cansız dünyada A, B, C olgularını belirlersek, organizmaları anlamak için bu olguların toplamını veya ürününü birleştirmektir. Descartes'in "hayvan makinelerini" ve değişkeyi ve seçimleri kapsayan evrim kuramı, bu ilkeye bağlı olan yanlış "mekanist" (düzeneksel) savlardan sadece ikisidir. Bu tür tüm kuramlar çok önemli iki öğeyi göz ardı eder: Birincisi fizikte ilerleme hiçbir zaman yeni bilgi "eklemesi" biçiminde olmaz. Yeni bulgular olan M, N daha önceden bulunmuş A, B, C'nin yeniden

değerlendirilmesine neden olur ve ileride tanımlanacak Q, R, S bulguları için açık kapı bırakılır. İkincisi, elektromanyetik olguları mekanik olgulara indirgeme çabası gibi, fizikte de karmaşığı basite indirgeme çabaları, temel kuramın türemiş kuramla zenginleştirildiği bir bireşimle sonuçlanır. Bunun sonucunda ortaya çıkan karşılıklı bireşim, eklenenlerin toplamından farklı yapıların varlığını ortaya koyar. Bu nedenle, yaşayan olguların günün birinde fiziko-kimyasal olgulara indirgeneceği gibi bir korkumuz olmaması gerekir: Burada da aynen fizikte olduğu gibi indirgeme "azalma" anlamına gelmeyecektir, uygulanan dönüşümler söz konusu iki kavramı da zenginleştirecektir.

Vitalizm, bütünlük, içsel ve dışsal sonluk vb. kavramlar ile indirgeme ve basitleştirme gibi yapısalcılık karşıtı eğilimlere karşı çıkmıştır, ancak aslında işlemlerde kullanılma koşulları belirtilmediği sürece bunlar tamamıyla yapısalcı kavramlar değillerdir. Aynı şey Lloyd Morgan ve diğerleri tarafından desteklenen çıkış kuramı için de geçerlidir; değişik düzeylerde bütünlerin varlıklarını belirlemek ve herhangi bir anda "üsttekinin alttakinden çıktığını" ileri sürmek sorunu belirlemektir, o sorunu çözmek değildir. Bunun da ötesinde, vitalistler organizmaların mekanist indirgemelerle nesnelere dönüştürülmesine karşı çıkarken, mekanizmanın (düzeneğin) eğer özne değilse bile, en azından öznenin kaynağı olduğunu vurguladılar ancak, özne konusunda yeterli bir kuram geliştirilmedikleri için özneyi pratik kavramlarla veya Driesch'ın çalışmalarında olduğu gibi Aristo' ya ait metafizik kavramlarla açıklamışlardır.

L. Von Bertalanffy'nin "organisizm"i biyolojiye açıkça yapısalcı bir bakış açısı getirmek için ilk çabadır, bu çalışma algısal veya motor bütüncül (Gestaltçi) düzenler ile ilgili deneysel psikolojiden esinlenmiştir[4]. Bir başka deyişle, yapısalcılık biyolojiye ancak öznenin eylemlerinin elde olan anlatımlarının yeterliliği sorgulandığında girmiştir. Ama bu kuramcının ("dizgelerin genel kuramını" geliştirme çabası olarak

4 Bakınız Ludwig von Bertalaffy " Problems of Life: An Evolution of Modern Biological and Scientific Thought" (New York: Harper Torchbook ed. 1960) s.205 (Çev.)

özetlenebilen) biyoloji alanındaki çalışması çok önemli olmasına rağmen, biyolojideki çağdaş yapısalcı eğilimi açıklamak için, karşılaştırmalı fizyolojideki iç gelişmelere, nedensel embriyolojiye, genetiğe, evrim kuramına, etolojiye vb.'ine bakmak gerekecektir.

Yapısalcı yöntemde çok önemli olan, biyolojiye Canon tarafından sokulan, "homeostasis" (benzer durgunluğu) kavramı, fizyolojide de Claude Bernard'ın çalışmalarına dayanarak uzun süredir kullanılmıştır. Homeostasis, organizmanın sürekli dengelemeyi sağlayabilmek için içsel durumları düzenlediğini ifade eder ve böylece bütün olarak organizma özde-düzenleyici bir dizge olarak ele alınabilir. Organik özde-düzenleme üç açıdan dengelemenin bilinen fiziksel düzeneklerinden ileri gider. Bu düzeneklerden en önemlisi, Le Chatelier'in eşitlemenin her bozuluşunda "kısmı denkleştirme" ilkesidir.

Birincisi, organizmanın yapısının düzenlemesinin ilk başta genel özde-düzenlemeye bağlı olduğunu, sonradan da değişen düzenleyici organlarla sağlandığını buluruz. Böylece, Markosjan'a göre filogenetik açıdan çok erken bir "anında-düzenlemeden" dolayı ortaya çıkan ve kanın pıhtılaşmasını sağlayan birçok unsur, hormonal sistemin gelişimiyle bir organın düzenlenmesine, daha sonradan sinir sisteminin gelişimiyle başka bir organın düzenlemesine tabidir.

İkincisi, biraz önce söz edilen olgulardan dolayı, yaşayan yapının işlemesi tüm organizmanın işlemesine bağlıdır (biyolojik anlamda), alt işlev altyapının organizmanın tümünün yapısına ilişkisi ile tanımlanabilir. Biyolojide işlev ve yapı arasındaki bu bağ göz ardı edilemez, ancak bilişsel psikoloji alanında çalışan bilimadamları arasında, yapısalcılığın tüm işlevselliği dışladığını düşünenler bulunmaktadır. Bu konuyu daha sonra ele alacağız.

Üçüncüsü, organik yapıların işlevsel özellikleri ile doğrudan ilgili olarak, bu yapıların fiziksel yapılarda olmayan bir özellik sergiledikleri, yani anlamları[5] dikkate aldıkları ortaya konulabilir. Yaşayan öznelerin davranışları oldukça açık anlamlara bağlıdır:

5 Bakınız Piaget'nin "The Origin of Intelligence in Children" (New York: Norton, 1963 s.189. Bu çalışmada Piaget burada yer verdiği "anlam" kavramını kısaca açıklar.

Örneğin içgüdüsel yapılar, doğuştan edinilmiş "ipuçları" (etnologların IRM'leri) ile işlerler. Ama anlamlar tüm işlevlerde kesin olarak bulunmaktadır, hatta tamamıyla biyolojik olan normal-anormal koşullarının farkı bile bunlara bağlıdır: Örneğin doğumda boğulma tehlikesi olduğunda kanın pıhtılaşması sinir sistemi aracılığıyla bir düzenlemeye gider.

Homeostasis kavramı yalnızca fizyoloji ile kısıtlı değildir. Çağdaş biyolojik yapısalcılığın en önemli başarılarından biri, daha önceden belirlenmiş şekilleriyle gen komplekslerini reddedip, bunları ayrı genlerin toplamı olarak değil de artık bir gen dizgesi olarak değerlendirmek ve Dobzhansky'nin de dediği gibi "solist olarak değil orkestranın birer üyesi olarak görev yaptıklarını" kabul etmektir. Tek bir özelliğin üretimde veya tek genin birkaç özelliği etkilediği durumlarda birkaç genin birlikte hareket etmesini sağlayan "düzenleyici genler" bulunmaktadır. Artık genetik bütün, bireylerin bir araya gelmesi ile oluşan bir yapı değildir, bir "topluluktur", bu karışım olmayan yapı yarışların sonucunda ortaya çıkan ve genetik homeostasisi yaşama olasılığını yükseltecek kadar dengeli olan bir genetik havuzdur. Dovzhansky ve Spassky genetik homeostasis varsayımını, birkaç değişik soyu bir topluluk kafesinde karıştırarak ve doğanları birkaç nesil boyunca inceleyerek kanıtlamışlardır. Günümüzde artık değişkenin temel düzeneği, yeni doğuştan edinilen yapıların genlerin yeniden bölümlemeleri ile biçimlendirildiği değişim değil, bir "yeniden birleştirmedir".

Embriyolojide dikkate alınan yapısalcı eğilimler "düzenleyiciler", yapısal düzenlemeler ve yeniden üretimlerin bulunması ile başlamıştır ve şimdi de C.H. Waddington'un çalışmaları ile önem kazanmıştır[6]. Waddington'un ortaya koyduğu "homeorhesis" kavramına göre (bakınız Waddington s.32) embriyolojik gelişmelerde, gelişme için gerekli "yollardan" yapılan sapmaların denkleştirildiği kinetik dengelemeler söz konusudur. Daha da önemlisi, Waddington çevrenin ve gen kompleksinin fenotipin

6 C. H. Waddington, "the Strategy of Genes: A Discussion of Some Aspect of Theoretical Biology" (New York: Mac Millan, 1957) (Çev.)

biçimlenmesinde etkileşime girdiğini, fenotipin gen kompleksinin çevresel etkilenimlere tepki olduğunu ve "seçimin" gen kompleksi üzerinde değilde bu tepkiler üzerinde işlem yaptığını kanıtlamıştır. Bu noktayı vurgulayarak Waddington genetik özümseme (edinilen niteliklerin sabitliği), konusunda bir kuram geliştirebilmiştir. Kısaca Waddington, organizma ve çevre arasındaki ilişkiyi organizmanın çevresini seçtiği ve bu arada çevresi tarafından şartlandığı bir güdümbilimsel halka olarak görür. Bu düşünceye göre özde-düzenleyici bir dizge olarak yapı kavramı, birey organizmadan hatta topluluktan ileri götürülmeli ve çevrenin, çevre fenotip ve genetik havuz bütünlerini kapsamalıdır. Özde-düzenlemeye getirilen bu yorumun evrim kuramında çok önemli olduğu açıktır.

Önceden oluşumu kapsayan ontojeneze bağlı kalan ve tüm epijenezi inkar eden embriyologlar olduğu gibi, son zamanlarda, tüm evrimsel sürecin DNA moleküllerinin öğeleriyle kurulan birleşimle önceden belirlenmiş olduğunu savunanlar vardır. Eğer tüm yönleriyle ele alınırsa önceden oluşumu kapsayan yapısalcılığın evrim düşüncesini tamamıyla sildiği açıktır. Waddington çevre faktörünün rolünü genotipik değişkelerin bir tepki olduğu "sorunları" ortaya koyan etki olarak belirleyerek, boşlukları ve aksaklıkları tamamıyla anlaşılmaz olan bir önceden belirlenmiş plan olmayan evrime değişkesel bir yapı kazandırmıştır.

Çağdaş biyolojideki bu gelişmeler yapısalcılık açısından önemlidir çünkü (hayvan davranışlarının göreli incelemesi olan) etoloji ile birleştiğinde, psikogenetik yapısalcılık için bir temel oluştururlar. Etnologlar karmaşık bir güdüler yapısı olduğunu göstermişlerdir. Hatta birkaç "düzeyi" incelenebilecek "dürtülerin mantığından" söz edebiliriz ve böylece eylemlerin mantığından (genetik olarak programlanmamış eylemlerden) veya türetilmiş düzeneklerden daha önce gelen dürtülerin aşaması, organların veya organik düzeneklerin mantığı olur. Ancak çağdaş etoloji tüm öğrenmenin ve hatırlamanın daha önceki yapılara (DNA ve RNA'ların kendilerine) bağlı olduğunu

ortaya koymuştur. Bu deneycilerin tüm öğrenmeyi örneklemek için kullandıkları, çevreden kaynaklanan tüm deneyim ve şansa bağlı değişimler, yapılar ile bütünleşmediği sürece sabitlenmez, ayrıca bu yapıların doğuştan olması veya değişmez olması gerekmez ama deneyci bilginin başlangıcı olan denemelerden daha oturmuş ve bağlaşık olmaları gerekir.

Kısaca biyolojik bütünler ve özde-düzenleyici dizgeler "somut" ve fiziko-kimyasal içerikli olmalarına rağmen, yapılar ve özne arasındaki bağlantıyı anlamamıza yararlar çünkü öznenin kaynağı organizmadır. Eğer insan, Michel Foucault'ın deyimiyle "büyük düzen içinde yalnızca bir damlaysa" veya başka bir deyişle "bilgi evreninde yalnızca bir noktaysa"[7], bu damlanın veya noktanın çok büyük, ama çok düzenli bir evrimin ürünleri olduğu ve bir bütün olarak yaşamı kapsadıkları anımsanmalıdır.

7 Michel Foucault, "Les mots et les choses" (Paris: Gallimard 1966) s.15

IV
PSİKOLOJİK YAPILAR

11. Gestalt Psikolojisi ve Psikolojide Yapısalcılığın Başlangıçları

Yapı kavramı psikolojiye, içinde bulunduğumuz yüzyılda, Würzberg Okulu'nun "bilişsel psikoloji" akımıyla (Örneğin Fransa'da Binet, İsviçre'de Claparede) çağrışımsalcılığa karşı çıkıldığında girmiştir.[1] Aynı zamanlarda K. Bühler'in tamamıyla deneysel yöntemlerle, o günden bu yana fenomenolojide çok önemli bir yer tutmuş olan, yapının öznel yönünü araştırmış olması ilgi çekicidir. Bu öznel yönler "amaç" ve "anlamlama"dır (Bu terimler birinci bölümde yapının nesnel tanımını yaparken kullandığımız "dönüşüm" ve "özde-düzenleme" kavramlarının fenomenolojik karşıtlarıdır.) Bühler, tüm çağrışımsalcı karşıtlarının da benimsediği gibi, değerlendirmenin bir birleştirme (bir yapma) eylemi olduğunu ve düşüncede yükselen

1 Bakınız örneğin Oswald Külpe'nin son çalışmaları (Çev.)

karmaşıklık dereceleri de olduğunu ortaya koymuştur. Bu tür üç karmaşıklık seviyesi veya evresi belirlenmiştir: İlkine "Bewusstheit" adını vermiştir (şuurluluk-düşünce, görüntülerden ayrı ve anlamlamayı açıklayıcı olarak değerlendirilmiştir). İkincisine "Regelbewusstheit" adını vermiştir (ilişkisel yapılarla ilgili kuralların farkında olma). Üçüncüsüne "intentio" demiştir ve bununla tümün kuruluşunu "amaçlayan" bilinçli bireşimsel eylemi, yani "çalışmakta olan" bir düşünce dizgesini kast etmiştir.

Ama, düşüncenin psikolojik ve biyolojik köklerini açıklamaya çalışmak yerine, Würzberg Okulu çalışmalarında zaten biçimleşmiş olan yetişkin zekâsı üzerinde durmuştur (ve bunun da ötesinde, araştırılacak "yetişkini" psikolog çoğunlukla kendi asistanları ve öğrencileri arasmdan seçmiştir). Bu nedenle ortaya konulan tek yapıların mantıksal yapılar olduğuna ve varılan sonucun "düşünce mantığın aynasıdır" olmasına şaşırmamak gerekir, ancak zekânın yaratımını inceleselerdi bu kavramlar yer değiştirmiş (terslenmiş) olacaktı.

Ancak psikolojik yapısalcılığın en göz alıcı biçimi Gestalten kuramıdır. Bu kuram Wolfgang Köhler ve Maz Wertheimer'in farklı çalışmalarından doğmuş ve Kurt Lewin ve öğrencileri tarafından sosyal psikolojiye uygulanmıştır.[2]

Gestalt psikolojisi, fenomenolojinin çatısı altında gelişmeye başladıysa da, sonuç olarak yalnızca özne ve nesne arasında karşılıklı etkileşim üzerindeki vurguya sadık kalmıştır ve araştırmalarında doğallığa önem vermiştir.[3] Köhler ne de olsa bir fizikçi olarak eğitilmişti ve kendisi, diğer Gestalt psikologları için temel olan "alan" kavramını fizikten taşımıştır. İlk başlarda alan örneklerinin kullanılması çok başarılı olmasına rağmen, bunlara verilen önemli rol daha sonra birtakım kötü sonuçlar doğurmuştur.

Elektromanyetik alan gibi bir güç alanı, alanın içindeki herhangi bir şeye uygulanan net gücün, tüm güçlerin yönü ve yoğunluğuna bağlı olduğu bir düzenlenmiş bütündür, ancak

2 Bakınız Bölüm VI

3 Özne ve nesne arasındaki etkileşim Brunschvicg tarafından da önem verilmiş bir olgudur.

güçlerin birleşimi çok çabuk gerçekleştiğinden, dönüşüm kapsamında ele alabileceğimiz bu olaydaki dönüşümler nerdeyse anında gerçekleşir. Eğer yalnızca sinir sistemini ve polisinaptik (çoklu birleşme) alanları bile ele alsak, elektrik itkileri anında gönderilmez. Ayrıca sinir itkilerinin alımıyla algılamanın düzenlemesinin çok hızlı olduğunu düşünsek bile, bunun tüm Gestalten için geçerli olacağı sonucuna varamayız. Köhler'in zekâyı bu kadar dar bir çerçevede yorumlamasının nedeni alan etkilerine verdiği önemdir. Köhler "anında bilgi edinimini" "zekâ" olarak değerlendirir ve sonuç sezgisine varmadan geçirilen açıklamalı anlatıları zekâ olarak değerlendirmez. Gestalt kuramcılarının tüm işlevsel ve psikogenetik düşünceleri dikkate almamalarına ve sonuç olarak öznenin aracılığını da dikkate almamalarına neden olan kavram, alan kavramıdır.

Ancak, bu şekliyle psikolojik Gestalt, "saf", yaratım tarihinden uzak, işlevsiz ve özneden ayrı yapılar arayanlara uygun bir yapı türü ortaya koyabilmiştir. Felsefe bu tür özlerin kuruluşuna açıktır ve bu alanda bulgular kısıtlanmamaktadır. Ama bu tür bir saflık deneyci gerçek kapsamında karşılanmaz, ancak eğer Gestalt varsayımı gerçekse bu olasıdır. O zaman bu varsayımı destekleyen düşünceler araştırılmalıdır.

Gestaltçı yapısalcılığın temel kavramı bütünlük kavramıdır. 1890'larda Christian von Ehrenfels, bir melodi veya kişinin görünüşü gibi algısal birimlerin, birimlerin kendilerine kurulumlar (konfigürasyonlar) olarak eklenen algısal nitelikleri olduğunu göstermiştir. Bunlara "Gestaltqualitaten" adı verilmiştir.[4] Bu nedenle başka bir anahtarda ve notaları değiştirilerek çalınan bir melodi "aynı melodi" olarak algılanabilir. Ehrenfels bu tür "Gestalqualitaten"i duyulara yüklenen ve bunları belirten algısal gerçekler olarak nitelendirmiştir. Gestalten kuramının değişik olmasının nedeni "bir şekliyle duyunun varlığına" karşı çıkmasıdır. Çağrışımsalcı kuramda duyular "verili" kabul edilirken ve yapılanmış algısal bütünler bir şekilde bunlardan

4 Bakınız Wolfgang Köhler "Gestalt Psychology" "Gestalt Psikolojisi" (New York: Mentor, 1947) s. 102. (Çev.)

doğarken, Gestalt psikologları baştan verili olanın bir bütün olduğunu ve bunun duyuların da birer öğesi olduğu bir yapı olduğunu savunmuşlardır. Algısal bütün, açıklanması gereken bir veridir ve bu bağlamda da alan varsayımı işin içine girmektedir. Bu varsayımda, gelen sinir itkileri beyne bir bir sırayla ulaşmaz, çünkü sinir sisteminin elektrik alanının yardımıyla, nerdeyse anında düzenleme biçimlerine dönüşürler. Böyle bir düzenlemeyi yöneten kurallar henüz bulunamamıştır.

Alandaki öğeler bütüne bağımlı olduğuna ve her bir yerel değişim tümünü yeniden şekillendirdiğine göre, algısal bütünlerin ilk yasası, bütünün, kendisi niceliksel nitelikler barındıran ve parçalarının toplamından ayrı olarak bir niceliksel değere de sahip olan bir olgu olduğunu ortaya koyar. Yani algısal bütünlerin bileşim yasası toplamalı değildir. Köhler, "Die physischen Gestaltenin Ruhe und im stationaren Zustand" adlı eserinde mekanik güçlerin bileşiminin, toplamalı olduğu için, Gestalt niteliğine sahip olmadığını anlatmıştır. Bu ilk yasa çok kolay kanıtlanabilir: Bölümlenmiş bir boşluk bölümlenmemiş bir boşluktan büyük görünür; bir demir çubuğun yalnızca kendisini kaldırınca, boş kutunun üstünde kaldırıldığından daha ağır gelecektir vb.

İkinci yasa ise, algısal bütünlerin olabilecek "en iyi" biçimi aldıkları ve "iyi" biçimlerin basit, sürekli, simetrik, yanaşık vb. olduklarıdır. Alan varsayımında iyi biçimlerin geçerliliği, en az eylem ve dengeleme gibi fizik ilkelerinin sonucudur. Aynı ilkeler (asgari yüzeyler için azami kitle ilkesinden yola çıkarak) sabun köpüğünün yuvarlak oluşunu açıklar.

Gestalt psikologlarının ortaya koyduğu birçok önemli ve doğrulanmış kuramsal yasa bulunmaktadır: Şekil/zemin yasası, sınırların, hep şeklin içinde algılandığını belirten yasa vb. Ancak bunların hepsinden söz etmek gereksiz olacaktır.

Daha detaylı açıklamalara girmeden, "iyi" biçimlerin varlığını açıklayan, günü geçmiş açıklamayı bir kenara koymamızı sağlayan dengeleme kavramının önemini vurgulamamız gerekmektedir. Bu tür dengeleme yasaları zorunlu olduğundan ve biçim seçimi gibi süreçler genelliği açıklamak için yeterli olduğundan,

doğuştanlıktan söz etmek gerekmemektedir. Bunun da ötesinde, Gestalteni birinci bölümde tanımladığımız yapı kavramına götüren dengelemedir, çünkü ister fiziksel ister fizyolojik dengeleme söz konusu olsun, dengeleme, bir dizgenin içinde dönüşüm kavramını ve özde-düzenlemeyi içerir. Bu nedenle, Gestalt psikolojisi ileri sürdüğü bütünlük yasalarından dolayı değil de, daha çok dengeleme ilkelerini kullandığı için yapısalcı bir kuramdır.

Öte yandan, işlevsellik karşıtı sonuçlar içeren alan varsayımının yeterliliği sorgulanabilir. Pieron, belirgin hareketin algılanması için iki görsel uyarıcı bir göze ayrı ayrı verildiğinde, böyle bir hareketin gözlemlenemediğini kanıtlamıştır. Bunun nedeni Gestalt kuramında ortaya konulan düşüncenin, yani iki beyinsel yuvar arasındaki hızlı devrenin, aslında varolmamasıdır. Algılamanın birçok değişik şekilde eğitilebildiği gerçeği fizik uzmanlarının, alanları içeren yorumu ile bağdaşmamaktadır. E. Brunswick "deneyci Gestalten"i "geometrik Gestalten"den ayırmak gerektiğini göstermiştir. "Hızlı bir ölçüm aletiyle bir el ile simetrik beş uçlu bir nesne arasında bir şekil, çok kısa bir süre gösterildiğinde yalnızca denek yetişkinlerin yarısı bu şekli "iyi geometrik biçim" olarak "düzeltir", diğer yarısı bunu bir el olarak yorumlar (bu da geçerli olan deneyci Gestaltdır). Eğer, Brunswick'in de onayladığı gibi, algılama deneyim ile geliştirilirse, yani algılamada gelişim deneyci ön-örneklem ile karşılaşma sıklığına bağlıysa, algılamanın yapısının yalnızca fiziksel yasalarla değil aynı zamanda işlevsel yasalarla yönetildiğini kabul etmek gerekir. Aslında, Köhler'in en önemli meslektaşı Wallach bile, hafızanın algılama yapılaşmasında bir rolü olduğunu kabul etmiştir.

Birçok kişinin yardımıyla gerçekleştirilen araştırmalarımız, algılamanın olgunlaşma ile geliştiğini kanıtlamıştır ve (görsel dikkat alanı anlamında kullandığımız) alan etkilerinin varlığını kabul etsek de, yarı istemli araştırma ile bağdaştırma, kıyaslama vb. gibi algısal eylemleri de dikkate almak gerektiğini ortaya koymuştur.[5] Örneğin, göz hareketlerini izleyerek şekillerin görsel

5 Jean Piaget "The Mechanism of Perception" Çev. G. N. Seagrin (New York: Basic Books, Inc., 1969)

"araştırmasını" incelediğimizde, olgunlaşmayla göz hareketlerinin daha düzgün ve sıralı olarak yapıldığını ortaya koyabiliriz. Alan etkilerinin yarı-ani etkileşimlerinin ise, algılama organlarının bölümlerinin ve algılanan şeklin bölümlerinin arasındaki "buluşmanın" olası düzeneklerine bağlı olduğunu görürüz. Bu buluşmalardaki eşleşme ve uygunluk çok önemlidir ve bu olasılıklı düzenden optik-geometrik hileleri düzenleyen yasalar da elde edilebilir.

Kısaca öznenin algılamada bile, üzerinde kendinden bağımsız ve önceden düzenlenmiş otomatik dengelemeli fiziksel yasaların sergilendiği bir tiyatro sahnesinden daha fazlası olması gerekmektedir. Özne, bu oyunlarda oynamaktadır, hatta zaman zaman bu oyunları kurmaktadır ve bunlar hayata geçirildikçe, özne dıştan kaynaklanan rahatsızlıkları gidermek için ayarlamalar yapan bir dengeleme öğesi olarak görev yaparak özde-düzenleme süreçlerinin içinde yer almaktadır.

Algılama için geçerli olan, hem motor eylemleri hem de zekâ için geçerlidir. Gestaltçılar, özellikle algısal Gestaltçılar, bunları Gestalt biçim yasaları altında incelemeye çalışmışlardır. Başka açılardan çok değerli olan "The Mentality of Apes" adlı eserinde Köhler, anlamayı, daha iyi biçimler ortaya koymak için algılama alanının yaptığı ani bir yeniden düzenleme olarak nitelemiştir; Wertheimer, karşılaştırma yöntemini kullanmayı veya matematiksel düşünceyi bile, Gestalt yasalarıyla yönetilen yeniden-yapılanma süreçlerine indirgemeye çalışmıştır. Ancak alan varsayımını genişleterek ortaya konan bu yorumların iki zayıf noktası vardır. Birincisi, mantıksal-matematiksel yapılar, bütünlük yasalarına tabii oldukları halde (bakınız bölüm beş ile yedi arası) bunlar Gestalten değildirler, çünkü toplamalıdırlar (iki artı iki tam olarak dört eder çünkü bu toplama, grup yasalarına tâbidir). İkincisi, duyusal-motor veya zeki özne "hareketlidir" ve kendisi kendi yapılarını, çok nadir durumlarda algısal şekillemeye benzeyen, yansımalı-soyutlama işlemleriyle kurar. Bu yapısalcılıkta önemli bir soruna işaret eder ve bunu daha yakından incelememiz gerekecektir.

12. Yapılar ve Zekânın Oluşumu (Yaratımı)

Yapılar için birçok değişik kaynak gösterilebilir. Yapılar sonsuz varlıklar olarak verili kabul edilebilir; ya da Micheal Foucault'un bize arkeolojisini sunduğu çelişkili tarihte bir yerde oluşmuş olabilirler; ya da Gestaltçıların deyimleriyle fiziksel dünyadan edinilmiş olabilirler; ya da son olarak bir şekilde özneye bağımlı olabilirler. Ortaya konulabilecek açıklamaların sayısı kısıtlıdır ve bunları üç başlık altında incelemek olasıdır. İlk grubun varsayımı önceden belirlenmişliği anımsatan bir doğuştanlığı içerir; tek farkı, kalıtsal köklerin biyolojik olmasıdır ve böylece ilk biçimlerin nasıl oluştuğu sorunu geçerlidir. İkinci gruptakiler koşullu "çıkış" kuramını benimser (Micheal Foucault'un "arkeolojisi" bunun özel bir türevidir). Üçüncü grup ise kuruluşçu açıklamaları benimser. Kısaca, yalnızca üç çözüm vardır: Önceden biçimlenme, koşullu yaratım veya kuruluş. Deneyim, yapısını önceden gelen koşullardan edindiği için ya da kendileri de dış dünyada, önceden biçimlenmiş olması gereken, dış yapılara dolaysız ulaşım sağladığı için, "türetmenin" bir ek çözüm getirmediği söylenebilir.

Koşullu çıkış düşüncesi yapı kavramıyla ve her durumda mantıksal-matematiksel yapılarla uyuşmadığında (buna yirmibirinci bölümde geleceğiz) gerçek sorun önceden belirlenmişlik ve kuruluş arasında bir seçim yapmaktır. Yapılar kapalı ve kendi kendini yöneten bütünler olduklarından, ilk bakışta önceden belirlenmişlik kaynakları için tek geçerli seçimdir. Bu nedenlerden dolayı matematikte ve mantıkta Platon'un öğretilerine eğilimler sürekli yeniden doğar ve kesin başlangıçlar, tarih ve psikolojiden etkilenmemiş kuramları benimseyen yazarlar yapısalcılığı desteklerler. Öte yandan, genelde soyut "gensel kökenlerle" birbirlerinden türeyen dönüşümsel dizgeler olan ve örneklem anında "işlemsel" olan yapılar, biçimsel varsayımı getirirler ve özde-düzenleme, özde-kuruluşu getirmektedir.

Zekânın biçimleşmesi ile ilgili tüm çalışmalarda bu ikilem bulunmaktadır: Örneğin çocuğun mantıksal-matematiksel

yapıları zamanla nasıl öğrendiğini açıklamaya çalıştığımızda gerçekler bizi bu ikileme götürecektir. Ya çocuk bunları hazır olarak bulur -ama renkleri öğrendiği gibi varlıklarını öğrenmez- ya da evde veya okulda öğretilir ve bu da (kendileri de bu yapılara sahip olan) belirli benzeşim olanaklarına sahip olmasını gerektirir (Onyedinci bölümde belirteceğimiz gibi aynı şey dil öğretimi için de geçerlidir). Ya da çocuk bunları kurar, ancak oyunun kuralları gibi veya bir çizim gibi istediği şekilde kuramaz, bu nedenle bu kuruluşun nasıl ve neden "gerekli" sonuçlar doğurduğu sorusu hâlâ geçerli kalacaktır. Neden sonucu önceden belirlenmiş gibidir?

Gözlem ve deneyler, mantıksal yapıların kurulduğunu ve tamamıyla gelişmeleri için on-on iki yıl gerektiğini gösterir. Ayrıca bu kuruluşun özel yasalarla yönetildiği ve bu yasaların her tür öğrenme için geçerli olmadığı da ortaya konmuştur. Kuruluş için karmaşık "malzemeler" sağlayan yansımalı soyutlama (bakınız bölüm beş) ve içsel terslemeyi olası kılan dengelenme (özde-düzenleme) düzeneklerinin etkileşimiyle, yapılar, kuruluşlarında apriori kuramların her zaman başlangıca koyduğu bu gerekliliğe yol açarlar. Gereklilik, öğrenmek için bir önkoşul olmaktansa, onun sonucu olarak ele alınmalıdır.

İnsan yapılarının yoktan var edilmedikleri çok açıktır. Eğer tüm yapıların üretildiği doğruysa, o zaman üretimin basitten karmaşık bir yapıya geçtiği de doğrudur ve bu süreç bildiğimiz kadarıyla sonsuzdur. Bu nedenle mantıksal yapıların kuruluşunun başlangıç noktası olan "verililer" vardır, ancak bu "veriler" çözümlemenin yalnızca başlangıç noktasıdır ve tam anlamıyla başlangıçtan beri var oldukları ileri sürülemez, ya da kuruluş boyunca onlardan "edinilenleri" ve "üzerine kurulanları" içerdikleri söylenemez. Bu daha derinlemesine inceleyemeyeceğimiz temel yapılara, tüm duyusal-motor sıralamalarda ortak tüm bağlantılığı içereceği anlamda, "eylemlerin genel sıralaması" adı verilmiştir. Başka bir çalışmada duyusal-motor gelişiminin seviyelerini çözümlemiştik: Organizmanın ilk kendiliğinden olan eylem ve tepkilerden veya yeni doğan bebeğin emme eylemi gibi

tepki-bütünlerinden, edinilen alışkanlıklar hakkında ve duyusal-motor veya pratik zekânın başlangıcı konusunda birçok inceleme yapılmıştır[6]. Bu çalışmada konuyu kısaca özetlemek yeterli olacaktır. Doğuştan kökleri olan, ama işlevlerle değişen tüm bu davranışların, aynı işlevsel etmenlere ve yapısal öğelere sahip olduğu bulunmuştur. İşlevsel etmenler, eylemin devingen olarak yeniden üretildiği ve kendi içinde yeni nesneleri barındırdığı süreç olan benzeşim (örneğin emme dürtüsüyle çocuğun parmağını emmesi gibi) ve farklı nesnelere uygulandıklarında değişen benzeşim düzenlerinin süreci olan uyumdur. Yapısal öğeler, (bir tepki eylemi, bir huysal eylemde, hareketin sırası olan) sıra (düzen) ilişkileri, (tutma gibi basit bir düzenin çekme gibi daha karmaşık bir düzene bağlanmasını içeren) bağımlılık ilişkileri, (tanımsal benzeşimde söz ettiğimiz türden) uygunluklardır. Öncül benzeşim düzenleri birlikte sıralandıklarında (karşılıklı benzeştiklerinde), terslemeyi olası kılan belirli dengeleştirilmiş (denkleştirilmiş) yapılar kurulmaktadır. Bunlardan en çarpıcı olanları sıralayabiliriz: Birincisi, ilgili değişmezlik koşulu ile beşinci bölümde anlatılan değiştirme grubu ile uyumlu olan "pratik" gruptur. İkincisi bir şeylere ulaşmak için bir sopayı kullanma veya çekiştirme gibi bilinçli eylemlerle ilgili olan uzam-sallaşmış ve nesnelleşmiş nedensellik biçimleridir. Bu düzeyde bile çocuğun davranışı zeki olarak değerlendirilebilir, ancak zekâsı tamamıyla duyusal-motordur, simgelemeyi içermez, eyleme ve eylemlerin sıralanışına bağlıdır.

Göstergesel işlevle (konuşma, simgesel oyun, imge vb.) birlikte gerçek anlamıyla algılanmayanı hatırlama yetisi doğunca, yani çocuk simgelemeye ve düşünmeye başladığında, yansımalı soyutlamaları kullanmaktadır. Belli bağlantılar duyusal-motor düzenden "çıkarılır" ve yeni düşünceye "uygulanır" ve daha sonra bunlar belirli davranış türlerine ve düşünsel yapılara yol açarak geliştirilirler. Örneğin, duyusal-motor düzeninde gömülü, duyusal-motor boyutunda yer alan düzen ilişkileri, ikiye

6 "The Origins of Intelligence in Children" (New York: Norton, 1963) (Çev.)

ayrılarak "sıralama" ve "düzenleme" eylemleri halini alırlar. Aynı şekilde başta yalnızca örtük olan bağımlılık düzenleri ayrılarak belirginleşmiş, sınıflanmış eylemlere dönüşür ve uyumların düzenlemesi de dizgeselleşir (bir/çok, bir/bir, orjinalden kopya vb.).

Bu tür davanışı incelerken mantığı olduğunu düşünmek doğaldır, ancak bu bağlamdaki mantığın iki önemli açıdan kısıtlı olduğunu algılamak çok önemlidir: Bu şekilde sıralanan, sınıflandırılan veya oluşturulan uygunluk terslemeyi içermez ve bu nedenle (bu kavramı tersi olan yöntemler için kullandığımızdan) "işlemlerden" söz edemeyiz. Bundan dolayı da daha nicel korumanın herhangi bir ilkesi bulunmamaktadır (bir bölünmemiş bütün önceki bölünmemiş bütüne eşit değildir, vb.). Bu nedenle düşünsel gelişimin bu evresi "yarı-mantıksal" bir evre olarak değerlendirilmelidir, çünkü "yarısı yoktur" yani ters işlemlere sahip değildir. Yine de bu evrede bile "işlev" ve "kimlik" gibi iki temel kavram gözlemlenebilir. Örneğin, çocuğa dik açı oluşturan bir parça iplik gösterilirse ve A bacağı giderek kısaltılırsa, çocuk B bacağının giderek uzayacağını algılar. Ancak çocuk ipliğin tümünün boyunun (A artı B) aynı kaldığını düşünmeyecektir çünkü uzunlukları bitiş noktaları çerçevesinde basit bir şekilde hesaplayacaktır. Çocuk için "daha" uzun, "daha" uzakla aynı anlamdadır, birim aralıkları saymamaktadır. Bu iplik hep aynı uzunlukta kalmasa bile, çocuk için hep "aynı ipliktir". Çocuğun "işlev" ve "kimliği" algılayışı ne kadar temel olursa olsun, altıncı bölümde ortaya konulan sınıflar bağlamında yapıları oluşturmaktadır.

Çocuk yedi ile on yaşları arasında düşünsel gelişmenin üçüncü evresine geçer ve işlemleri (ama yalnızca somut işlemleri) kullanmaya başlar. Artık çocuk nesneleri dizebilir ve nesneleri büyükten küçüğe dizerken aynı zamanda küçükten büyüğe dizdiğini de anlar: Daha önceden tanıyamadığı, yalnızca bir gerçek olarak varlığını kabul ettiği "büyüktür" gibi ilişkilerin geçişkenliği artık çocuk için açık ve anlaşılırdır. Sınıflandırma artık dahil olanın sayımını da kapsamaktadır. Çarpımsal dizeyler kullanılmaktadır. Numaralar, dizileme ve ölçümlerini bileştir-

erek kurulur, ölçümler de "bölümleme" ve düzen ilişkilerini bireştirerek kurulur. Daha önçe, sıra gösteren anlamıyla değerlendirilen büyüklük, artık asıl anlamıyla değerlendirilir ve önceden olmayan koruma ilkeleri artık bulunmaktadır. Bu işlemler "yarı-grup" yapısındadır, çünkü çağrışımsal olmadıklarından tamamlanmış değildirler, bunları (ya üst ya da alt sınırları olmayan) yarı-ağlar olarak da değerlendirebiliriz. Yetişkin zekâsı açısından en temel kısıtlama bileştirmenin tahmin ile yapılması ve birleşimsel olmamasıdır.

Bu yapıları çözümlediğimizde yansımalı soyutlama gibi, karmaşığın basitten çıktığını ve bunun tüm yapısal öğeleri sağladığını ve işlemsel terslemeyi gerektiren dengelemenin ve bu soyutlamanın birlikte işlediklerini görürüz. Bu nedenle bu bağlamda, daha önce gelenlerle kıyaslandığında yeni olan ve zaten "mantıklı" olan yapıları üreten bir kuruluş eylemi ile karşı karşıyayız. Yeni yapıya son halini veren dönüşümler, yalnızca dengeleme açısından farklı oldukları biçimsel dönüşümlerden oluşmaktadır.

Ama araştırmamızı bu noktada durduramayız. Bir küme yeni yansımalı soyutlama, önceki işlemlerin "üstüne" yeni işlemler kurulmasını sağlar ve yalnızca bir yeniden düzenleme yapılmış olmasına rağmen ve yeni bir şey eklememiş olmasına rağmen bu yeniden-düzenleme çok önemlidir. Her şeyden önce, sınıflandırmalarını genelleştirerek özne sınıflandırmaların sınıflandırılmasına ulaşır, bu birleşimsel eylem adı verilen olgudur. Bu Boole'un çalışmalarında ortaya koyduğu ağlarının ve altsınıflardan sınıfların oluşmasının nedenidir. İkincisi, yarı-grupların terslenmesine uygun olan tersini bulmanın sıralaması ve ilişkiler alt grubuna ait terslemeler, yedinci bölümde söz ettiğimiz dörtlü INRC grubunu doğurur.

Başlangıçtaki soruna dönersek, sonuç olarak, bir yandan mantıksal yapıların kesin önceden oluşumu ile özgür ve koşullu yaratımı arasında bir seçenek olabileceği söylenebilir. Kuruluş, sürekli (aynı anda sabit ve tutarlı bir dengeye doğru gittikçe koşulları daha sıkı olan bir özde-düzenleme sağlamak gibi) den-

geleme gereksinimleriyle düzenlendiğinden, sonuç olarak terslenebildiği için zamandışı olan bir yasanın gerekliliğini doğurur. Öznenin, sonsuzluktan devam eden "sanal yapıları" bir araya getirmekten başka bir şey yapmadığını savunanlar olacaktır, matematik ve mantık olası olanların bilimleri olduklarına göre matematikçinin veya mantıkçının bu tür bir Platonizmle yetinmesi doğal karşılanacaktır. Ancak bu kişi kendi alanının dışına çıkıp da bir epistemoloji oluşturmaya çalıştığında, bu sanal bölgenin tam olarak nerede saptanabileceğini sorgulanması gerekecektir. Sanal ve uzantılarını beslemek için, özleri kullanmak adeta soruyu sordurtmaktır. Fiziksel dünyada da barınması söz konusu olamaz. O zaman, en mantıklısı, sanal olana organik yaşamda bir yer vermektir. Buradaki tek koşul, genel cebirin, bakteri veya virüslerin davranışlarında kapsanmadığını kabul etmek olacaktır. Yine elimizde kalan kuruluşçu varsayımdır. Fiziksel gerçeğin altında yatan doğayı bir bitirilmiş yapılar yığını olarak değil de sürekli kurulma sürecinde olan yapılar olarak görmek daha mantıklı değil midir?

13. Yapı ve İşlev

Özneden hoşlanmayan düşünürler vardır ve eğer özne "yaşanmış deneyim" olarak nitelendiriliyorsa biz de bunlardan biriyiz. Ne yazık ki özellikle psikologların birçoğu özneyle yalnızca bu bireysel "yaşanmışlık" anlamında ilgilenmektedir. Biz böyle psikologları tanımıyoruz, ancak eğer psikoanalist aynı çelişkileri ve karmaşıklıkları olan ve sürekli karşılaşılan, her bir bireysel vakaya ayrı ayrı bakabilecek sabra sahipse, bu ortak düzenekleri ortaya koymak için olmalıdır.

"Yaşanmış olan", öznenin bilincine değil de tamamıyla farklı bir şey olan işlemsel davranışa ait olduğundan, algısal yapıların kuruluşunda ancak küçük bir rol oynayabilir. Özne büyüyüp de kendi alışkanlıklarını ve düşünce ve eylem döngülerini değerlendirebilecek yaşa gelinceye kadar, yapıları yapı olarak kavrayamayacaktır.

Eğer kuruluşu açıklamak için öznenin eylemleri kullanılacaksa, kullanılan özne ancak epistemik olabilir, yani belli bir düzeyde tüm özneler için geçerli düzeneklere sahip "ortalama" özne kullanılabilir. Özne o kadar "ortalama bir özne" olmalıdır ki hareketlerini çözümlemenin en iyi yöntemlerinden biri, güdümbilimsel kuramın gerekli ve yeterli koşulları belirlediği, makinelerle veya işlemlerle yapılan "yapay zekâ" örnekleri kurmak olmalıdır. Bu şekilde örneklenen, soyuttaki yapısı değildir (bu cebirle de yapılabilirdi), etkili gerçekleşimi ve işlemidir.

Bu bakış açısından yapılar, eylemden, biyolojideki anlamıyla işlemlerden ayrılamaz. Okuyucu, yapı tanımımızda özde-düzenleme veya özde-yönetim kavramlarını kullanarak gerekli koşullar kümesini göz ardı ettiğimizi düşünebilir. Herkes yapıların kuruluş yasaları olduğunu kabul eder, bu da düzenlendikleri anlamına gelmektedir. Ancak kim veya ne tarafından düzenlenirler? Eğer yapıyı bir çerçeveye oturtmuş olan kuramcı düzenliyorsa, yapı ancak biçimsel bir araştırma düzeyinde var olan bir olgudur. Gerçek olabilmesi için bir yapının tam anlamıyla içten yönetilmesi gerekir (Onikinci bölümde bu tür özde-düzenleme veya özde-yönetimle ilgili örnek vermiştik.). Böylece bir tür işlevsel eylemin gerekliliğine dönüyoruz ve eğer bulgular özneye algısal yapılar yüklememizi gerektiriyorsa, amaçlarımız doğrultusunda özneyi işlevsel eylemin merkezi olarak tanımlamak yeterli olacaktır.

Ama neden böyle bir merkezi şart koşmalıyız? Eğer yapılar varsa ve içten düzenleniyorlarsa öznenin rolü nedir? Özneyi işlevsel eylemin merkezi olarak nitelemekle, Gestalt psikologlarında eleştirdiğimiz düşünceyi benimsemiş gibi oluyoruz- kısaca özne, üzerinde değişik kendi kendini yöneten yapıların önceden belirlenmiş rollerini sergiledikleri sahne oluyor. Neden bazı yapısalcıların yapmak istediği gibi özneyi tamamıyla konunun dışında bırakmıyoruz?

Eğer algısal yapılar devimsiz olsaydı, özne gereksiz bir varlık olurdu. Ama yapıların, penceresiz monadlar arasında önceden

belirlenmiş harmoni dışında başka bir yöntemle birleşme eğilimi gösterdiği ortaya konursa, özne aracı rolünü üstlenmiş olur. Özne, ya önseli benimsemiş kuramdaki deneyüstü ego olan, "yapıların yapısı" olacak ya da psikolojik bireşim kuramlarındaki "kendi" ("öz") olacaktır (P. Janet "L'automatisme psychologique" adlı ilk çalışmasında algılamanın devimine duyduğu ilgiden dolayı, önceki kuramını işlevsel ve psikogenetik yönde genişletmiştir, burada verilen öneri kendisine aittir.). Ya da özne bireşimin bu kapsayıcı gücünden yoksunsa ve -kurana kadar- yapılara sahip değilse, o zaman daha gerçekçi bir şekilde, bizim de daha önce önerdiğimiz gibi "eylemin merkezi" olarak tanımlanmalıdır.

Bu noktada, matematikçilerin öznenin doğası konusundaki sorunu çözümlediklerini hatırlamak gerekecektir. Vardıkları sonuçlar, psikogenetik çözümlemede varılan sonuçlarla örtüşmektedir. Tüm sınıfların sınıfı anlamında "yapıların yapısı", olamaz, bunun imkânsız olmasının tek nedeni belirlenmiş kuramsal çatışkılar değildir, ayrıca biçimselleştirmenin sınırları da bunu imkânsız kılar (Sekizinci bölümde sınırlamaların biçim ve içerik bağdaşımından doğduğunu anlatmıştık şimdi de yansımalı soyutlamanın koşullarına bağlı olduğunu görüyoruz. Sonuçta ikisi de aynı kapıya çıkmaktadır.). Başka bir deyişle biçimselleştirme sürecinin kendisi kurucudur: Soyut bağlamda yapıların gensel köklerini kapsar ve somut bağlamda da bu yapıların dengelemesi, işlevler ve yarı-gruplar, yarı-gruplar ve gruplar vb. arasında, psikogenetik bağlar ("akrabalıklar") kurar.

Onikinci bölümde önerilen kuruluşta, yapıların kuruluşunu sağlayan ana öğe olarak belirlenen işlev benzeşimdi, bu atomizmde "çağrışım" denen olgunun yerine yapısalcılıkta kullanılan olgudur. Biyolojik açıdan benzeşim, kendi çevresindeki vücut ve enerjilerle olan etkileşimde organizmanın, hem bu dış etkenleri kendi fiziko-kimyasal yapısının gerekliliklerine uygun hale getirmesini, hem de kendisini onlara uyumlu hale getirmesini kapsayan süreçtir. Psikolojik (davranışsal) açıdan benzeşim, işlevin bir kere yapıldıktan sonra tekrarlanmaya

girmesini ve kendi eylemini "yeniden üretirken" bu eylem için uygun nesnelerin, ister (tanımsal benzeşimde olduğu gibi) tanıdık olsun ister (genellemeli benzeşimde olduğu gibi) yeni olsun, dahil edildiği bir düzen ortaya koymasını kapsayan süreçtir. Böylece tüm yaşam türlerinde ortak bir eylem veya süreç olan benzeşim, zekânın erken evrelerini tanımlayan sürekli çağrışım, iletişimlerin sağlanmasının ve işlevsel bağlantıların kurulmasının kaynağıdır. Ayrıca "yapılar" adına verdiğimiz "genel düzeni" doğuran da benzeşimdir. Ancak benzeşimin kendisi bir yapı değildir. Benzeşim her işlevsel eylem durumunda araya giren, ama eninde sonunda yapıların birbirine ortak benzeşimini sağlayan ve böylece daha yakın yapılar-arası bağlantılar kuran, yapı biçimlendirmesinin işlevsel yanıdır.

Onikinci ve onüçüncü bölümleri sonuçlandırmadan, yapısalcılığın, özellikle Amerika'da, bizim savunduğumuz şekilde desteklenmediğini söylememiz gerekir: Örneğin J. Bruner ne "yapılara" ne de "işlemlere" inanır, ona göre bunlar "mantıksallık" ile bezenmiş ve psikolojik gerçekleri yansıtmayan kurgulardır. Bruner, öznenin algısal hareketleri ve (Von Neuman'ın oyun kuramında olduğu anlamda) "yöntemleri" olduğunu kabul eder.[7] O zaman neden bu eylemlerin içselleşebileceğini ve "işlemlere" dönüşebileceğini kabul etmemektedir? Yine Bruner, çocuğun zekâ gelişimini, kullanabildiği (konuşma, imge, eylem düzenleri gibi) değişik simgelemelerde karşılaştığı çatışmaları aşmanın yolları olarak açıklamaya çalışmaktadır. Eğer bu örneklerden her biri, çocuğa gerçeğin tanımlanmamış ve bazen de çarpıtılmış algılamasını sunarsa, çocuk bu çatışmaları, tüm simgesel olanakların uyumu olarak tanımlanan "yapılara" veya gerçeğin "kopyasına" baş vurmadan nasıl çözümleyecektir? (Bu noktada, bir kopyanın çatışma anında işe yaraması için, onun bir gerçek kopya olduğuna güvenmemiz, bir şekilde orijinalle karşılaştırma olanağına sahip olmamız gerekir.). Ancak bu ikinci varsayımla, Bruner'in simgesel düzen-

7 Örneğin bakınız; "A Study of Thinking" Newyork: John Wiley, 1959, J. J. Goodnow ve G. A. Austin. (Ç.N)

lerinden biri olan dil, yapılarda olduğu gibi değişik simgeleme koşullarını sıralama ve yapılama rolü üstlendiğinden dolayı, çok farklı bir konumda değil midir? Bu nedenle, bu bölümde tartıştığımız sorunları ele almamıza yardımcı olacak, dilbilimsel yapısalcılığa bakmak gerekecektir.

V.
DİLBİLİMSEL YAPISALCILIK

14. Eşsüremli Yapısalcılık

Dil bir toplum olgusudur. Kuralları bireylere dayatılır. Bir nesil, dili bir sonraki nesle zorunlu olarak taşır ve bu insanoğlu yaşadığı sürece böyle olmuştur. Herhangi bir biçimiyle dil, konuşulan herhangi bir dil, daha eski bir biçime dayalıdır ve bu da daha eskisine dayalıdır ve bir veya daha çok ata diline varana kadar bu böyle sürüp gitmektedir.

Dilde her sözcük bir kavramı belirtir ve bu da anlamlamasını içerir. Bloomfield gibi, en katı akılcılık karşıtları, kavramların, sözcüğün anlamlamasına indirgenebileceğini savunmaktadır. Daha doğrusu, Bloomfield kavramlar olmadığını ve yanlışlıkla bu şekilde tanımlananın sözcüklerin anlamlamaları olduğunu ileri sürmektedir. Ancak bu da kavramların varlığını kabullenmenin ve onları tanımlamanın bir yoludur.

Dilin sözdizimi ve anlambilimi, başkalarına düşüncelerini

aktarırken ve kendi kendine "konuşurken" bile kişinin uyması gereken kurallar dizisini oluşturur.

Kısaca, dil bireylerin kararlarından bağımsızdır. Yüzyılların adetlerinin taşıyıcısıdır ve her insanın vazgeçilmez düşünce aracıdır. Bir düşünce aracı olarak, insan gerçekliğinin çok önemli bir alanıdır. Bu nedenle yaşları, genellikleri ve güçlerinden dolayı çok önemli olan yapıların kaynağı olarak görülmesi çok doğaldır (Dilin ve yapıların bilimden çok önce var olduğu kesin bir gerçektir.).

Dilbilimsel yapıları, dilbilimcilerin bakış açısından ele almadan önce, mantığın ve matematiğin "genel sözdizimi" ve "genel anlambilimi" sağladığına inanan (mantıksal olguculuk-pozitivizm adı verilen) bir epistemoloji akımı olduğunu belirtmek gerekir. Bu bakış açısında ikinci bölümde tanımlanan biçimsel yapılar zaten dilbilimseldir. Biz onları bu şekilde değerlendirmemiştik. Biz mantıksal ve matematiksel yapıları "kuruluş" ve "yansımalı soyutlamanın" ürünleri olarak ele aldık. Yansımalı soyutlamanın, benzeşim ve uyuşum süreçlerinden yararlanan düşünsel eylemler olduğunu ve böylece duyusal-motor eylemlerin birbiri ile sıralandığını söylemiştik. Öncül olarak nitelediğimiz kendi eylemlerimizin sıralanması, eylem her şeye uygulanabildiğine göre, iletişim eylemlerine ve böylece de dile de uygulanabilen bir olgudur. Dilbilimsel yapılara bu şekilde baktığımızda yine ilginçtirler, ancak gösterilenin yapılarıyla olan ilişkileri değişir. Sonuçta dilbilimsel ve mantıksal yapı arasındaki bağıntı sorunu ne şekilde çözümlenirse çözümlensin, her genel yapı kuramı için temel bir sorundur.

Dilbilimsel yapısalcılık, artsüremli gelişimin, dilin incelenmesinde ilgilenilecek tek süreç olmadığını ve bir sözcüğün tarihinin anlamını ancak çok yetersiz bir şekilde açıkladığını ortaya koyan Saussure'le başlamıştır. Tarihsel yönünün yanında dilin, tarihte belirli bir noktada eşsüremli bir dizge oluşturan öğeler üzerinde işlem yapan denge yasalarını cisimleyen "dizgesel" bir yönü de vardır (Saussure "yapı" kavramını kullanmamıştır.). Dilde en basit bağıntı, gösterge ve anlamı arasında olduğundan

ve anlamlar birbirlerine göreli olduklarından, dizgede karşıtlıklar ve farklılıklar vardır. Bir yandan da anlam-bağıntıları biribirine bağlı olduklarından eşsüremlidir.[1]

Ondokuzuncu yüzyıl karşılaştırmalı dilbilgisinin artsüremli yaklaşımına karşı getirilen Saussure yapısalcılığı, Chomsky ve Harris'in "dönüşümlü" yapısalcılığından farklı olarak özünde eşsüremliydi. Bu, hepsi dilbilimci olmayan bir çok yazarı, yapıların tarihten aslen bağımsız olarak düşünülmesi gerektiği düşüncesine ittiğinden, biz, dilbilimde yapısalcılığın doğuşunu ortaya koyan eşsüremli vurgunun nedenleri üzerinde durmak istiyoruz.

Nedenlerden ilki çok geneldir ve denge yasalarının, gelişim yasalarından bir ölçüde bağımsız olması ile ilgilidir. Saussure bu noktayı açıklarken denge yasaları üzerinde duran ekonomiden esinlenmiştir (Walrus ve Pareto'nun "genel denge kuramı"). Ekonomik krizlerin değerde önemli kaymalara neden olabileceği ve bunun geçmiş fiyat tarihi ile ilgisi olmayacağı bir gerçektir. Örneğin 1968' de tütün fiyatı 1939 ve 1914'deki fiyatı ile ilgili değildir, yalnızca güncel pazar koşulları ile ilgilidir. Ancak Saussure, eşsüremli yasaların görece kendi kendini yönetme konusundaki düşüncesini biyolojiye de dayandırabilirdi: Bir organ işlevini değiştirebilir ve birkaç organ aynı işlevi üstlenebilir.

Psikolojik açıdan öncül olan ikinci neden, dili yakın zamandaki nitelikleri çerçevesinde, tarihsel unsurları dikkate almaksızın inceleyebilmekti.

Amacımız doğrultusunda en önemli neden üçüncüsüdür, çünkü bu dile özgü bir durumdan kaynaklanır. Bu da sözel göstergenin nedensizliğidir. Sözel gösterge nedensiz olduğundan, anlam ile içsel veya sabit bir bağıntısı yoktur. Saussure'ün de dizgesel bir şekilde vurguladığı gibi göstergenin sessel niteliğinde gösterilenin değerine[2] veya içeriğine işaret eden bir şey yoktur.

1 Bakınız s.140 "Course in General Linguistics" "Genel Dilbilim Dersleri". (Çev.)

2 "Değer" Saussure tarafından kullanılan teknik bir sözcüktür. Örneğin bakınız "Course in General Linguistics" s. 155 ve 79 (Çev.)

Jesperson ve Jakobson ise bu konudaki kuşkuları desteklemişlerdir. Saussure'ün kendisi bu tartışmaların çıkabileceğini önceden hesaplayarak "göreli" ve "kesin" nedensizlik ayrımına gitmiştir.[3] Her halükârda, bir kavramı gösteren sözcükle kavramın tanımı ve içeriği arasındaki ilişkinin, kavram veya kavramla bunlar arasındaki ilişkiden daha kopuk olduğu bir gerçektir. Sözel göstergelerin bazen (Saussure' ün tanımıyla) "motive edilmiş" olduğunu ve simge ile simgelediği arasında bazen bir benzeşim olduğunu kabul etsek de, ayrıca Benveniste'nin de dediği gibi konuşmacıya sözcüğün nedensiz gelmediğini kabul etsek de (çocuklar isimlerin göndermelerine ait olduklarını düşünür bir dağın, insan ona isim vermeden de ismi vardır, insan yalnızca o ismi bulmalıdır), dillerin çoğullunun da kanıtladığı gibi, sözel göstergenin uzlaşımsal niteliği tartışılmazdır. Bu bağlamda uzlaşımsalın, yalnızca "nedensiz" anlamına gelmediğine dikkat edilmesi gerekir- sözel göstergeler, simgesel oyun veya rüyalardaki simgelerde olduğu gibi, bireysel köklere sahip değildirler, bu göstergeler geleneğe dayalı açık ve örtük anlaşmalara bağlıdırlar.[4]

Bu nedenle eşsüremli ve artsüremli arasındaki bağıntının başka alanlardan çok, yapının, anlatım tarzına değil de anlatılana, gösterene değil de gösterilene, kısaca içsel değerlerle ve kuralcı güce sahip olan gerçeklere ait olduğu dilbilimde farklı olduğu sonucuna varılabilir. Kuralların tanımlayıcı niteliği zorunlu olmalarıdır ve bu tür korumayla kendi değerlerini korumalarıdır. Herhangi bir anda dengeleri geçmiş tarihlerine bağlıdır çünkü, buradaki gelişmenin ayırıcı niteliği böyle bir dengeye yönelik olmasıdır.[5] Bir sözcüğün tarihi, o sözcüğün ait olduğu gelişen eşsüremli dizgedeki anlatımsal gerekliliklere

3 "Course in General Linguistics" s. 131 (Çev.)

4 Bakınız dipnot 8, BölümVI- Piaget'nin "Origin of Intelligence of Children" adlı eserinde s. 189 simge ve gösterge konusundaki düşünceleri ile burada belirtilen bağdaşmaktadır. (Çev.)

5 Kurallar söz konusu olduğunda bu denge çok daha kökten değişimlerin olasılığına bağlıdır, ancak dilbiliminde toplumsal özde-düzenlenme düzeneklerini göz ardı etmeyen bir karşıt bulma söz konusudur. (Çev.)

cevap vermesi gerekliliğinden ortaya konmuş, birbiriyle ilişkisiz anlam değişikliklerinden başka bir şeyi kapsamayabilir. Bu nedenle eşsüremlilik ve artsüremlilik arasındaki bağıntılar açısından kuralcı ve uzlaşımsal yapılar zıt uçlardadırlar. Ekonomide, değerlendirilenlere benzeyen değer yapılarının, aracı bir konumları vardır. Üretim yöntemlerinin gelişiminin tartışması artsüremlilik ile ilgilidir, öte yandan ekonomik değerlerin etkileşimi eşsüremlilik ile ilgilidir.[6]

15. Dönüşümsel Yapısalcılık ve Ontojenez ve Filojenez Arasındaki İlişkiler

Dilbilimsel yapısalcılığı eşsüremli bir kapsamda tutmak için geçerli birçok neden olmasına rağmen, günümüzde, Zellig S. Harris ve öğrencisi Noam Chomsky'nin sözdizimi ile ilgili çalışmalarında, "dönüşümsel" bir eğilim bulunmaktadır. Chomsky'nin çalışmalarında, "üretime" duyulan bu ilgi dilbilimsel dönüşümü biçimselleştirmek için çabalarla desteklenmiştir. (Dönüşüm kurallarının belli düzenleme güçleri vardır. Bazı yapıları bozuk-yapılı olarak dışlarlar). Chomsky'nin kuramlarında, dilbilimsel yapılar, bütünlüklerini, betimleyici ve durağan yasalardan değil de, dönüşüm yasalarından edinen ve düzenlilikleri bir özde-düzenlemeden kaynaklanan genel yapılar olarak değerlendirir.

Bakış açısında bu değişimin nedenleri iki türdedir. Bunları çözümlemek önemlidir, çünkü yalnızca yapının karşılaştırmalı incelemesinde değil, ayrıca yapıların kuramının karşılaştırmalı incelemesinde de geçerlidirler. Etkileri gerçek anlamda bilimlerarası araştırmada önemlidir.

İlk neden, Chomsky'nin ruhdilbilimciler tarafından incelenen, bireysel konuşma edimlerinde beliren ve daha önceden Harris ve M. Halle tarafından değerlendirilen, dilin "yaratıcı yönünü" dikkate almasıdır. Son senelerde dilbilimciler uzun bir süredir kuşkuyla

6 Bakınız Milka Iviç "Trends in Linguistics" Çev: Muriel Hepper, Mouton,1965.

baktıkları psikoloji sayesinde ruh-bilim ile bağlarını yeniden kurdular.[7] Chomsky bu gelişmelerin önemli bir parçasıdır.

Güncel araştırmanın ana konularından biri dil kullanımının yaratıcı yönüdür, yani sınırsızlığı, uyarıcı kontrolünden bağımsızlığıdır. Normal dil kullanımı "yaratıcı" olan konuşan-duyan, bu anlamda sınırsız tümce dizilerinin anlamsal yorumunu belirleyen içselleşmiş kurallar dizgesine sahip olmalıdır. Başka bir deyişle dilin üretimsel dilbilgisine sahip olmalıdır.[8]

Chomsky'nin "üretimsel dilbilgisinin" dönüşüm yasalarına duyduğu ilginin ikinci nedeni çatışkılıdır, çünkü ilk bakışta sanki kesin bir "değişmezliğe" yakın olduğu ve yaratım ve dönüşüm kavramlarına karşı olduğu düşünülür: Bu dilbiliminin kökünün mantıkta, hatta "doğuştan" bir mantıkta olduğu düşüncesidir. Hatta Chomsky "Cartesian Lingistics" adlı daha yeni bir çalışmasında Arnauld, Lancelot ve Descartes'ı değerlendirir. Arnauld ve Lancelot'u "Grammaire Generale et Raissonee" adlı eserlerinden dolayı, Descartes'i dilin bağlaşıklığı ve "esprit" konusundaki çözümlemesinden dolayı ele almıştır. Chomsky'e göre, özne-yüklem biçimindeki "çekirdek tümcelerden" "dönüşmüş tümceler" oluşturan dönüşümleri içeren kendi kuramı, bu "Kartezyen dilbilimcilerin" çalışmalarından türetilmiştir. Bu yeni akılcılığın, kendi sözleriyle "dilbilim ve psikolojide köklü değişikliklerden çok geleneksel düşüncelere ve bakış açılarına dönüşün",[9] mantıksal olguculuğa tamamıyla ters düşmesi Chomsky'i rahatsız etmemektedir. Bloomfield'in izlerinde yürüdüğü mantıksal olgucular, matematik ve mantığı dilbilimine ve aklın yaşamını konuşmaya indirgemeye çalışmışlardı, öte yandan Chomsky ve arkadaşları, dilbilgilerini mantığa ve dili dilbilimine ve aklın yaşamını konuşmaya indirgemeye çalışmışlardı, öte yandan Chomsky ve arkadaşları, dilbilgilerini mantığa ve dili de düşünce yaşamına dayandırırlar.

---

7 Bakınız; örneğin Sol Saporta ve Jarvis R. Bastin "Psycholinguistics: A Book of Readings" (New York: Holt, Rinehart ve Winston, 1961) (Çev.)

8 "Persistent Topics in Linguistics Theory" "Diogenes" No. 15. (Güz 1965) s. 13.

9 Chomsky op cit. s. 20.

Bu bilinçli karşıtlık, yöntem kullanımında da belirgindir. Emmon Bach, tüm nezaketi ve adaletiyle mantıksal olguculuğu ve desteklediği dilbilimsel yöntemleri katı bir şekilde eleştirdiği ilginç makalesinde, Chomsky'nin yapısalcılığının epistemolojik önsayıltılarını çok detaylı bir şekilde çözümlemiştir.[10] Bach'a göre 1925 ve 1957 tarihleri arasında Amerikalı dilbilimcilerin çalışmalarında yöntem olarak Bacon'in yöntemleri kullanılmaktaydı. Bunlara, tümevarımsal veri toplaması, ayrı-köklü araştırma alanlarının (sesbilim, sözdizim vb.) piramitsel bir yapıda düzenlenmesi ve üstsel bir şekilde bağlantılanması, "varsayımlara" ve hatta düşüncelere güvenmeme, "protokol tümcelerini" epistemolojik temel olarak kullanma vb. dahildir. Bach'in, Kepler'in düşüncelerine yakın bularak Bacon'a ait yöntemlerle karşıtsallaştırdığı Chomsky'nin yöntemi, böyle temeller olmadığını ve bilimin "varsayımları" gerektirdiğini ortaya koymuştur (Karl Popper'in "en düşük olasılıklı" varsayımlara "en iyi varsayımlar" demesinin nedeni bunların tersini kanıtladığımızda bir anda birçok sorunlu düşünceyi de yok ediyor olmamızdır.).[11] Chomsky belirli dillerin ve sonuçta genel olarak dilin özelliklerini toplamak için tümevarımsal, adım adım izlenecek işlemler aramaktansa farklı bir soru sorar: Dil yapısının evrensel ilkelerini açıklamak ve herhangi bir verili dilin dilbilimini belirlemek amacıyla bir genel kuram sağlamak için hangi dilbilgisel ilkeler gerekli ve yeterlidir? Chomsky dilbilimsel yapı konusundaki bu sonuca, matematiksel-mantıksal kavramları ve (algoritma, soyut kalkülüs, ve özellikle cebirdeki moniod veya yarı-grup kavramlarını içeren) biçimleştirme yöntemlerini (özellikle sözdiziminin "yaratıcı" olarak değerlendirilmesi gerektiğini içeren) genel dilbiliminden alınan kavramlarla ve (konuşan-duyanın kendi dilindeki yetisi gibi) ruh-dilbilimsel kavramlarla birleştirerek vardı.

Kısacası kuramı şudur: Yinelemeli yöntemler kullanarak, A-Z biçiminde yeniden yazım kuralları elde edebiliriz; A "ad öbeği",

10 "Structural Linguistics and the Philosoph of Science" "Diogenes" No.15 (Güz 1965) s. 11-127.

11 Bakınız; "The Logic of Scientific Discovery" (New York: Basic Books Inc., 1959). (Çev.)

"eylem öbeği" gibi sınıfların simgesidir, Z ise sonuçlu veya sonuçsuz simge dizisidir. Yeniden yazılabilen diziler olan sonuçsuz dizilere, dönüşüm kurallarını uygulayarak dönüşmüş tümceleri elde ederiz ve bir "üretimsel dilbigisini" oluşturan bir dizi dönüşüm kuralıdır. "Üretimsel dilbilgisi" sonsuz olası birleşimlerle kök-anlamlar ve sesbirimler arasında bağıntı kurabilen dilbilgisidir.[12]

Bu, bağlaşık bir dönüşümler dizgesi (bir anlamda karmaşık ağlar) kurmak için kullanılan, tam anlamıyla yapısalcı yöntem, yalnızca karşılaştırmalı çalışmalar için iyi bir olanak değil aynı zamanda (konuşan-duyanın içsel dilbilgisi olan) "bireysel-yetiye" ve bir sosyal kurum olan dile de uygulanabilen bir yöntemdir. Örneğin, S. Ervin ve birlikte çalıştığı W. Miller, R. Brown, U. Bellugi gibi ruhbilimciler, Chomsky'nin yöntemini kullanarak çocuk dilbilgisini yeniden kurmayı başarmışlardır. Çocuk dilbilgisinin bir yetişkininkinden oldukça farklı olduğu saptanmıştır. Chomsky'nin yapısalcılığının bu tür genetik uygulamaları birkaç nedenle önemlidir. Birincisi, bir sosyal kurum olarak "dil" ve bireysel edim olarak "konuşma" arasındaki farkı vurgulamak açısından önemlidirler. (Bu fark Dwight Whitney tarafından ortaya konmuştur, daha sonra Durkheim ve Saussure tarafından geliştirilmiştir ve artık kabul edilmektedir.). Ayrıca Chomsky konuşmanın gelişimi ve bununla birlikte bireysel düşüncenin, toplanmış kuralların bir uygulaması olduğu konusunda da şüpheler doğurmuştur.[13] İkincisi ontojenezin, filojenez veya sosyal gelişme ile karşılıklı etkileşiminin dilbilimsel araştırması, başka alanlardaki benzer çalışmaları yansıtmaktadır. Buna Waddington'un biyolojideki çalışmalarından genetik epistemoloji alanından örnek verilebilir.

Dilbilimsel yapıyla ontojenez arasında etkileşim kavramı, günümüzde daha önceden girmediği birçok alanda karşımıza çıkar. Örneğin, hislere ait alanda ve bilinçsiz simgelemede bunu

12 "Diogenes" op cit. S. 21.

13 Yetişkinler 300 yaşına kadar yaşasa ve nesiller arasındaki yaş farkı şimdikinden daha fazla olsa en gelişmiş diller bile şu anki durumlarında olurlar mıydı?

gözlemleyebiliriz. Bally, uzun zaman önce günlük dilin doğal anlatımsallığını güçlendiren duygusal konuşma (language affective), konusunda bir kuram geliştirmeye çalışmıştır. Bally'nin "biçemi" bu "duygusal" konuşmanın dilin normal yapılarını "yok ettiğini" ("değiştirdiğini") göstermiştir. O zaman neden duyguların kendi dili olduğunu kabul etmeyelim? Bleuler ve Jung'un etkisiyle Freud bile sonunda daha önceden simgeleştirmeyi, maskeleme düzeneği olarak açıklamaya çalıştıysa da, bu düşünceyi benimsemiştir. Freud, Jung'un simgelerin kalıtsal prototipler olduğunu savunduğu kuramını haklı olarak dikkate almamıştır ve bunların köklerini ontojenezde aramıştır. Bu bağlamda, dolaysız olarak dilbilimi ile bağlantılı olmasa da, göstergebilim ve Saussure'ün "genel göstergebilim" dediği alanlarla bağlantılı bir konuya eğiliyoruz.[14] Bu bağlamda Lacan'ın "Ecrits" adlı eserinden söz etmek gerekecektir: Lacan'a göre tüm psikoanalizde ortam konuşmadır, genelde çok az katılan psikoanalistin konuşması ve hastanın konuşması vardır. Aslında, psikoanalitik süreç hastanın bilinçaltındaki bireysel simgelerini bilinçli ve bilinen bir dile "çevirmesinden" oluşur. Bu düşünceden yola çıkan Lacan, dilbilimsel yapısalcılığı ve bildik matematiksel örnekleri kullanarak bilinçaltındaki mantıksız verileri ve özel simgelerin anlaşılmaz özelliklerini, gerçekte iletişimsel olanı söylemek için tasarlanmış olan dile sokabilmek amacıyla, yeni dönüşüm kuralları kurmaya çalışmıştır. Sonuç her ne olursa olsun tasarının kendisi çok ilginçtir. Ancak "başlatılmamış" olanlar Lacan'ın sonuçlarını "açıklamadan" değerlerini anlamamız olası değildir. (Psikoanalistler "başlatılmış" kavramını yerel psikoanalitik bölümün üyeleri için kullanırlar. Varmak istediğimiz nokta şudur: Bir kuramı değerlendirmek için tüm ilgili verilere sahip olmak gerekir, yani bir anlamda "başlatılmış" olmak gerekir, ama bir kuram, içinden çıktığı ortamdan çıkarıldığında ancak olası gerçek ünvanını kazanabilir.)[15]

14 Bakınız; "Course in General Linguistics" s. 16. (Çev.)

15 Daha ileriki bir bölümde de entelektüel egosantrizmi yenmek için benzer bir yöntem kullanılması gerektiği vurgulanmaktadır. (Çev.)

16. Dilbilimsel Yapılar Sosyal Oluşumlar mı, Doğuştan mı, yoksa Dengelemenin Sonuçları mı?

Üretimin ve Kartezyen dilbilimcilerin düşüncelerinin karışımını benimseyen Chomsky ("Le mèlange si intéressant de gènètisme et de cartèsianisme qui caratèrise Chomsky") bazı biyologlara göre hemen hemen tüm akıllı yaşamı kapsayan kalıtsallığa, doğuştan kavramını beklenmedik bir şekilde bağlayan bir savı savunmaktadır.

> *...eğer doğal dillerin dilbilgisi yalnızca detaylı ve soyut değilse ve ayrıca daha derin düzeylerde değişkelerinde çok kısıtlıysa, bu dizgelerin bir anlamda "öğrenilmiş" olduğu gibi yaygın bir yargıya karşı çıkmak gerekecektir. Belirli bir dilbilgisinin, yeni parçaların, örneklerin veya benzeşimlerin yavaş yavaş büyümesi ile değil de, durağan doğuştan bir bütüncül düzenin ayrımlaşması ile edinilmesi de olasıdır... dilin yapısı hakkında bilinenler de, akılcı varsayımın genel çerçevede üretici ve temel olarak doğru olacağına işaret eder.*[16]

Yukarıda belirtilen varsayım, yapısalcı eğilimlerde psikojeneze ve tarihe güvenmeyen, ama bir yandan da yapıları deneyüstü özler haline sokmayı istemeyen yazarların eserlerinde görülür. Chomsky'nin konumu daha ılımlıdır: Chomsky'e göre, belirli dilbilgileri ayrıştıran dönüşüm süreçleri gelişim süresince harekete geçer, yani yalnızca "çekirdek", "durağan bütüncül düzen" ve dönüşümsel yapının en genel özellikleri doğuştandır; öte yandan doğal dil değişkesi daha önce söz edilen dilin yaratıcı yönünden kaynaklanır. "Çekirdek" ve "uzantı", "derin" ve "yüzey" yapıları ayırarak Chomsky, hem tanımlamayı hem de biçimselleşmeyi olası kılar. Yine de "durağan doğuştan bütüncül düzenin" doğası ve kaynağı hakkındaki temel sorunları cevapsız bırakır.

16 Chomsky op. cit. s. 19

Her şeyden önce biyolojik soru vardır- bir özellik kalıtsalsa bile oluşumu hakkında soru sorulabilir. Zaten insanlığın ortaya çıkışı sırasında dilin kabuksal merkezlerinin nasıl geliştiğini anlamak yeterince zordur. Daha önce de belirttiğimiz gibi, değişim (mutasyon) ve doğal seçim genelde yetersiz çözümlerdir. Ayrıca, konuşma, bireylerarası iletişimden doğduğundan ve gelişimi varlığını önceden varsaydığından, bu bağlamda iki düşünce de yetersiz kalacaktır. Eğer bunun da ötesinde "dilden sorumlu genler", hem dili öğrenme yetisini, yani "dışardan edinme" yetisini ve hem de bununla birlikte dili içten oluşturan bir durağan doğuştan düzeni de taşıyorlarsa, sorun çözülemeyecek derecede karmaşıklaşır. Ayrıca bunun da ötesinde "biçimsel çekirdekte" mantık varsa ve böylece mantığın da kalıtsal olarak değerlendirilmesi gerekiyorsa, yalnızca iki olası sonuç çıkarılabilir: Önceden oluşum (o zaman şempanzeler ve arılar bu kadar iyi "anlaşıyorsa" konuşmak için neden insanoğlunun olması gerekiyor?) veya Waddington'un sosyal kuruluş ve çevre arasında etkileşim kuramının bir türevi.

Edinimin ve dönüşümün ayrıntılarının kanıtlanabildiği ontojenezi ele aldığımızda, Chomsky'nin varsayımı ile belirli şekillerde bağıntılı olmakla birlikte, kalıtsal çıkış noktalarının önemi ve kapsamı konusunda farklılaşan belirli olguları gözlemleriz (bakınız bölüm on iki ve on üç). Bunun nedeni, Chomsky yalnızca iki olasılık saptarken -ya dışardan edinim ya da gereklilikle işleyen bir doğuştan bütüncül düzen- aslında üç olasılık vardır. Kalıtsallığa karşılık dışardan edinim vardır, ancak bir de içsel dengeleme vardır. Böyle dengeleme süreçlerinin, yani böyle bir özde-düzenlemenin de gereklilikleri vardır, hatta bunların sonuçlarının, kalıtsallık tarafından belirlenenlerden daha gerekli olduğunu bile söyleyebiliriz, çünkü davranışın özde-düzenliliğini yöneten genel düzen yasaları kalıtsallıktan daha az değişkendir. Bunun da ötesinde "içeriklerle" ilgilidir ve geçirilen veya geçirilmeyen özellikleri kapsar, özde-düzenlilik ile yönetilmekte gerekli olan kuruluşla uyumlu bir yön çizer.

Chomsky'nin kuramının geri kalanını kabul edip

doğuştanlığı bir süreliğine askıya almak ve dengeleme varsayımını değerlendirmek için iki neden vardır. Birincisi, dengeleme varsayımı Moskova Bilim Akademisinden S. Saumjan' in kurmaya çalıştığı gibi, dilbilimsel yapıların güdümbilimsel örneklerinin kurulmasına izin verir.[17] Bu proje gerçekleştirilemese bile gerçekleştirilemeyeceğinin ortaya konması öğreticidir. Bar Hillel'in de önerdiği gibi, biçimsel dilbilgisel dizgelerin karar yöntemleri kurmadıkları doğruysa, biçimselleştirmenin sınırları burada da geçerlidir.[18] Bu bağlamda da her şeyi önceden içeren "temel" kavramını bir kenara koymak gerekecektir ve düzey düzey ilerleyen kuruluş belitselleştirmenin yerini alacaktır.

İkincisi, dilin yaşamın ikinci yılında, oldukça geç, ortaya çıkışı kuruluşçu düşünceyi doğrular gibidir. Neden konuşma bu gelişme düzeyinde başlasın da daha önceden başlamasın? Dil ediniminin koşullandırmayla ikinci aydan itibaren başladığını savunan basit açıklamaların aksine, dil edinimi önceden duyusal-motor zekânın kuruluşunu gerektirir. Bu da Chomsky'nin mantığa benzer bir ön-dilbilimsel taban gerekliliği konusundaki düşüncelerini doğrular. Bu konuşmadan önce gelen zekâ, en baştan itibaren önceden biçimlenmiş değildir; benzeşim düzenlerinin etkileşimiyle (sıralanmasıyla) adım adım büyüdüğünü görürüz. Biraz sonra çalışmalarını ele alacağımız H. Sinclaire duyusal-motor düzenlerin kendilerini düzenlediği, tekrarlama, sıralama ve çağrışımsal bağlama süreçlerinin Chomsky'nin "monoidunun" kaynağını içerdiğini düşünmüştür. Eğer bu varsayım doğruysa, doğuştanlıktan arınmış bir dilbilimsel yapı açıklaması ortaya konabilir.

17. Dilbilimsel ve Mantıksal Yapılar

İlk baştaki sorunumuza geri dönmek gerekecektir. Bu sorun gerek dilbilimindeki gerekse epistemolojideki en tartışmalı konulardan biridir. Dilbilimsel ve mantıksal yapıların nasıl

17 Bakınız Saumjan "Cybernetics and Language" "Diogenes" No. 15 (Güz 1965) s.142.
18 "Decision Procedure in Natural Language" "Logique et analyse", 1959.

bağlantılı olduğunu anlamaya yönelik herhangi bir yanıt geçici olmalıdır. Saumjan gibi, birkaç yıl öncesine kadar, dili "ikincil sinyal dizgesi" olarak tanımlayan Pavlovcu dil kuramının tüm sorunları çözümlediğine inanılan bir ekinsel merkezde çalışan bir Sovyet dilbilimci bile, dil ve düşünce arasındaki ilişkinin "en zor ve en önemli çağdaş felsefi sorunu" olduğunu kabul etmektedir. Doğal olarak bu çalışmada soruna bir çözüm bulamayız. Yapabileceğimiz tek şey dilbilimindeki yeni gelişmeleri de göz önünde bulundurarak, yapısalcı bakış açısından sorunun nasıl ele alınması gerektiğini anlatmaktır.

Geriye dönüp iki önemli noktayı hatırlamak gerekir: Birincisi Saussure ve diğerlerinin çalışmalarından beri, sözel göstergenin göstergebilimsel işlevin ancak bir yönünü sergilediğini biliyoruz ve dilbilimin Saussure'ün "genel göstergebilim" adı altında kurmak istediği daha geniş çalışma alanının yalnızca önemli bir parçası olduğunu biliyoruz. Simgesel veya göstergesel işlev dilin dışında taklidin de tüm biçimlerini kapsar.[19] Yansıtma, simgesel oyun, hayal kurma vb. örnek verilebilir. Simgeleme ve düşüncenin gelişiminin (daha tamamıyla mantıksal bir yapıdan söz etmiyoruz), yalnızca dile değil genel göstergesel işleve de bağlı olduğu gerçeği çok sık göz ardı edilir. Beyinleri hasarsız olan, oyun oynayan, simgesel oyunlar kuran ve hareketle dil yaratan sağır-dilsiz çocukların bu işlemleri nasıl yapabildiklerini bu gerçek açıklar. P. Oleron, H. Fruth, M. Vincent ve F. Affolter[20] gibi araştırmacıların yöntemleriyle somut mantıksal işlemlerini inceleyerek, bu mantıksal yapıların gelişimi izlenebilir. Bu gelişme bazen yavaşlar, bu özellikle (Y. Hatwell'in incelediği) doğuştan kör çocuklarda görülür. Kör çocuklarda dil, doğal bir şekilde yavaşça duyusal-motor düzenlerindeki boşluklarını doldurur, öte yandan sağır-dilsiz çocuğun dil yetisi olmaması işlemsel yapıların gelişimini etkilemez (Normal çocuklara oranla bir-iki yıl geri olmaları, sosyal uyarmaların yokluğundan kaynaklanır.).

19 Bakınız; Piaget "Play Dreams and Imitation in Childhood" (New York: Norton, 1951) (Çev.)
20 Furth'ün "Thought Without Language" adlı eserinde bu konu çok ilginçtir.

Hatırlanması gereken ikinci nokta, zekânın dilden yalnızca ontogenetik olarak değil, sağır-dilsiz çocuklarda gördüğümüz gibi ve onaltıncı bölümde açıkladığımız gibi filogenetik olarak da önce geldiğidir. Maymunların zekâsı üzerine yapılan sayısız araştırma bunu doğrulamıştır. Duyusal-motor zekâ bile sıralama eylemlerin hareketinden edinilen ve dilden edinilmeyen ve önce gelen (düzen, bağımlılık düzenleri vb. gibi) belirli kesin yapılarla ilgilidir.

Tüm bu söylenenlerin ışığında, eğer konuşma en az kısmen yapılanmış zekâ gerektiriyorsa bunun tersi de geçerlidir, yani konuşma da bu zekâyı yapılandırır ve sorun da burada başlar. Bu sorunlar henüz kesinlikli olarak çözümlenmemiştir. Dönüşümsel çözümleme (örneğin M.D.S Braine'in sözdizim ediniminin ruhdilbilimsel incelemesi) ve işlemsel çözümleme (örneğin Inhelder'in, Sinclaire'in ve Bovet'in mantıksal yapıların edinimi konusundaki deneysel çalışmaları) adı verilen iki yöntem, sözdizimsel ve işlemsel yapılar arasındaki bağlantıyı belirli noktalarda çözümlemeye yarar. Hatta ikisi arasında tam olarak nerede bağlantı olduğunu, kuruluş sürecinde dilbilimsel veya mantıksal yapıdan hangisinin öncül ve son olduğunu tahmin edebilecek durumdayız.

Örneğin, H. Sinclaire de Zwaart'ın yeni ve detaylı deneylerini kısaca ele alalım.[21] "İşlemsel düzeylerini" belirlemek için kullandığı bir deneyle, değişik şekillerdeki kaplara boşaltılan aynı hacme sahip sıvının hacminin aynı kalıp kalmadığını ayırt etme yetisine bağlı olarak, çocukları iki gruba ayırdı. İlk "işlem öncesi" grup, hacmin aynı kalmadığını savundu, ikinci grup ise bunu tersleme ve yerine geçme ilkeleriyle açıklayarak hacmin aynı kaldığını kabul etti. Ayrıca bu çocuklara, deneyle ilgi olmayan çiftler ve toplamlarla ilgili sorular sordu ve bir kısa ve bir uzun kalem, uzun ince ve kalın kısa bir kalem, dört beş blokluk bir dizi, iki blokluk bir dizi vb. göstererek karşılaştırmalı sorular sorarak konuşmalarını çözümledi. Sonra çocuklardan belirli emirleri yerine getirmelerini istedi: "Bana daha küçük olan kalemi ver" veya "Bana daha ince ve küçük olanı ver" vb. gibi.

21 H. Sinclaire de Zwaart "Acquisition du langage et Developpement de la pensee" (Paris: Dunod, 1967)

İki grubun dili arasında dizgesel bir fark olduğunu buldu. Ön-işlemci gruptakilerin ancak dizgeci (ölçü belirten) sıfatları kullandıklarını gördü: "Bu büyük", "şu küçük" veya "orada çok var", "burada çok yok" vb. İkinci gruptaki çocuklar "vektör" sözvarlığı kullanıyordu: "Bu ötekinden daha büyük", "Burada, oradakinden çok var" vb. Ayrıca karşılaştırmalarını istediği nesneler birden fazla açıdan değişik olmasına rağmen birinci gruptakiler ya bir unsuru göz ardı etti veya çekirdek tümceleri sıraladılar: "Bu büyük, şu küçük, bu ince, şu kalın vb." İkinci gruptakiler ikili bağlayıcıları kullandılar, "Buradaki daha uzun ve ince, öteki daha kısa ve kalın". İşlemsel ve dilbilimsel düzey arasında bir bağlantı olduğu ve ikinci gruptaki çocukların sözel yapılanmalarının düşüncelerine yardım ettiği açıkça görülmektedir. Birinci gruptaki çocuklar, bu daha gelişmiş sözvarlığından kurgulanmış emirleri yerine getirebildiklerine göre, henüz kendilerinin daha kullanmadığı tümceleri anlamaktadırlar. Sinclaire onlara dilbilimsel eğitim verdi ve bu zor, ama imkânsız olmayan sürecin sonunda, onları yeniden inceledi. Birinci grup çok az ilerleme kaydetti, çocukların ancak altıda biri sıvının hacminin aynı kaldığını anlayabildi.

Bu tür başka deneylerin yapılması gerekir. "Somut işlemler" düzeyinde (bakınız bölüm on iki) işlemsel yapının dilbilimsel yapıdan önce geldiği söylenebilir. Dilbilimsel yapı, işlemsel yapıdan gelişip bir şekilde ona dayanır. Benzer bir yöntemle, çocukların dilinin çok çarpıcı bir şekilde değiştiği ve düşüncelerinin varsayımsal-çıkarımlı olduğu "önermeli işlemler" düzeyinde ne olduğunu araştırmak gerekmektedir. Eğer, günümüzde dilin, mantığın kaynağı olmadığını gösterebiliyorsak o zaman Chomsky dili düşünceye dayandırmakta haklıdır. Ancak bu etkileşimin detaylı araştırması daha yeni başlamıştır. Daha fazla deney ve bağıntılayıcı biçimselleştirme gerekmektedir.

VI
SOSYAL BİLİMLERDE YAPISAL ÇÖZÜMLEME

18. "Çözümlemeci" Yapısalcılık ve "Küresel" Yapısalcılık

İlk bölümde önerilen yapı tanımı kapsamında yapısalcı kuram tüm sosyal bilimlerde geçerlidir, çünkü hepsi birer özdedüzenleyici dönüşümsel bütün olan sosyal gruplarla ve alt gruplarla ilgilidir. Sosyal grup bir bütündür. Devimsel olduğundan dönüşümlere açıktır ve böyle grupların en temel gerçeklerinden biri her tür kısıtlama ve kurallar getirmek olduğundan özdedüzenleyicidirler.

Ancak, bu tür küresel bir yapısalcılık ve örneğin Levi-Strauss'un bilinçli çözümlemeli yapısalcılığı arasında en az iki önemli fark vardır. Birincisi, ilk akımda "çıkıştan", ikincisinde ise "bileşim (yaratım) yasalarından" söz edilir. Örneğin Durkheim'ın yapısalcılığı yalnızca "küreseldir", çünkü bütünü öncül bir kavram olarak ele alır ve sosyal bütünün kendinden, parçalarının

birleşimi ile "çıktığını" kabul eder. Öte yandan Levi-Strauss, meslektaşı Marcel Mauss'u gerçek antropolojik yapısalcılığın babası olarak görür, çünkü özellikle hediye konusunda yaptığı çalışmalarda dönüşümsel etkileşimlerin ayrıntılarını aramış ve bulmuştur. İkincisi, "küresel" yapısalcılık kendi içlerinde yeterli olarak görülen, gözlemlenebilir ilişkiler ve etkileşimler dizgelerine bağlıdır, gerçek (çözümlemeci) yapısalcılık ise, bu tür deneyci dizgeleri açıklamak için bunların bir şekilde edinildiği "derin" yapıları kurgulamaya çalışır. Burada kullanılan anlamıyla "yapılar", gözlemlenen sosyal ilişkilerin mantıksal-matematiksel örnekleri olduğundan, kendileri "gerçek" kapsamında değerlendirilemezler. Bu nedenle, Levi-Strauss'un da sürekli vurguladığı gibi, incelenen gruptaki bireyler, antropologların sosyal ilişkiler dizilerini yorumlamak için kullandıkları yapısal örneklerin farkında değildir.

Çözümlemeli yapısalcılığın iki özelliği belirgin bir şekilde bağlantılıdır: "Derin" yapıları bulma çabası, dönüşüm yasalarının ayrıntılarına duyulan ilginin bir sonucudur. Bu saptandığı anda antropolojideki, fizikteki ve psikolojideki yapısalcılık arasındaki çarpıcı benzeşimler ortaya çıkar. Fizikteki nedensellik gibi, sosyal yapı da kuramsal bir kurgudur, deneyci bir verili değildir: fizikte nedensellik fiziksel yasalarla ilgilidir veya psikolojide psikolojik yapıların bilince değil de davranışa aittir. Bu düşünceler doğrultusunda (birey ancak bir uyum sorunu yaşandığında yapıların farkına vardığından ve bu farkına varış yüzeysel olduğundan ve belirgin olmadığından) sosyal yapı da gözlemlenebilir sosyal ilişkilerle ilgilidir.

İlk olarak sosyolojiyi ve sosyal psikolojiyi ele alalım, bu iki araştırma alanı arasındaki sınırlar belirsizleşmektedir (Bilimler arasındaki sınırların belirsizliği, doğal olarak ortaya çıkan bir sorun değildir, tam tersine profesyonel anlamda bu alanları ayırma isteğinin bir sonucu olarak görülebilir.). Kurt Lewin'in çalışmaları, hangi isteklerin ve kısmi başarıların bu tür yapısalcılığın özellikleri olduğunu ve bunların alanlararası niteliği olduğunu ortaya koyar.

Berlin'den Wolfgang Köhler'in öğrencisi olan Lewin, Gestalt yapılarını sosyal ilişkilere uygulama fikrini benimsemiş ve bu amaç doğrultusunda "alan" kavramını genelleştirmiştir. Gestaltçıların algısal veya daha genel olarak anlayışsal alanı birbiri ardına elde edilmiş öğelerin bir birleşimi olarak değerlendirilirken, Lewin duygusal ve sosyal ilişkileri araştırabilmek için bireyi ve tüm gereksinimlerini ve yaratılışını kapsayan "toplam alan" fikrini ortaya koymuştur. "Toplam alan" kavramının mantıksal karmaşıklığının nedeni, genelde yaratılış kavramlarının ve özellikle gereksinim kavramının bir çevreden ayrı olarak tanımlanmasının imkânsız olmasından ve çevrenin yalnızca fiziksel ya da salt biyolojik değil de psiko-biyolojik bir şekilde ele alınmasıyla, ancak insan deneğin davranışlarını anlamamızda yeterince somut bir taban oluşturulabilmesinden kaynaklanır. Bu nedenle bir nesnenin salt varlığı onun davranışını belirlemeyecektir. Birincisi, yalnızca bir "talep değeri" (Aufforderungscharakter) veya "birleştirme değeri" ("valansı") olmasıyla bir durumun devinimine girmez. İkincisi, yalnızca yakınlık ya da uzaklığa bağlı olmayan, ayrıca (birçoğu psikolojik olan) "engellerin" varlığına veya yokluğuna bağlı olan "erişilebilirlik" de dikkate alınmalıdır. Çevresel nesnelerin "talep değeri" ve bireylerin "gereksinimleri" birbiri ile bağlaşık olduğundan, Lewin'in amaçları doğrultusunda yalnızca bir tür alan düşüncesi geçerli olabilir. Psiko-devimsel hareket (birbiri ile kesişen, birbirinden ayrılabilen ya da birbirini içeren), "alanlar" arasındaki olası bağıntılara büyük ölçüde bağlı olduğundan, Lewin'in toplam alan kavramını topoloji kapsamında çözümlemeye çalışması çok doğal karşılanmalıdır. Ancak, psikolojik topoloji gerçek anlamıyla matematiksel değildir, yani doğrudan psiko-devimsel yorumlama getirilebilecek bir topolojik kuram yoktur. Öte yandan da uzamsal ilişkilerin tamamen niteliksel çözümlemesi gibi temel bir topolojik kavramın uygulanabilirliği vardır. Lewin, topolojik analizinde olası "hareketleri" veya "yolları" bulmak üzerinde durur. Bireyin gerçek davranışlarını ele alabilmek için güç kavramı ve "vektörler" kullanılmalıdır.

Fiziksel kavramların kullanımı, alan çizimlerini devimsel psikolojiye uygulanabilir hale getirir ve ağ yapılarını çağrıştırır.[1]

Lewin ve öğrencileri (ABD'de Lippit ve White, Berlin'de Dembo, Hoppe ve özellikle Zeigernik) tamamıyla yapısalcı yöntemlerle Amerika Birleşik Devletleri'nde çok gelişme kaydetmiş bir sosyal ve duygusal psikoloji kurabilmişlerdir ve bu da günümüzde "grup devinimleri" konusundaki çalışmaların temellerini oluşturmuştur (Ann Arbor'da Cartwright tarafından yönetilen bir Grup Devinimi Konusunda Özel Çalışma Enstitüsü bulunmaktadır.). Bu konuda birçok türev ortaya çıkmış ve çözümlemeci yapısalcılığın oldukça çarpıcı örnekleri ortaya konmuştur. Gözlemsel düzeyde, tüm gerçeklerin detaylı bir şekilde açıklanması gerektiği kuralına sıkı sıkıya uyulmaktadır, ama yapısal örneklerle nedensel açıklamalar da aranmaktadır. Hatta küçük grupların yapısal örneklerini matematiksel bir anlatı ile çözümlemeye çalışan bilim adamları bile bulunmaktadır- ABD' de R.D. Luce ve Fransa' da Cl. Flament bu bilim adamlarından sadece ikisidir.

Bu bağlamda mikrososyolojiden ve sosyometriden söz etmemiz gerekmez. Bunlar, daha önce de söz ettiğimiz küresel yaklaşıma, yani sosyal yapıya bağlı olsa da, ve sosyal ilişkilerin gözlemlenmiş dizileri çoğaltıp mantığın esaslarına dayalı eytişim çoğulculuğu ("diyalektik pluralizm") şeklinde düzenlense de, bu bağlamda gerçek anlamda yapısalcı bir kuram elde edilmez. Ya da bu araştırma alanlarında, ilişkilerin açıklanan anlamın dışında ki bir şekilde nitelendirildiği, istatistiksel yöntemlere bağlı kalırlar.

Makrososyolojide ise tüm belli başlı yapısalcı sorunlar ortaya çıkar. Althusser'in, Marksizm'i yapısalcılık olarak "çevirmesi" (yapısalcılığa dönüştürmesi) sorununu yedinci bölümde işleyeceğiz, çünkü bununla birlikte genel olarak diyalektik gibi ilginç bir sorunu ele alma olasılığımız olacaktır. Bu bölümde Talcott Parsons'un çalışmalarını ele alacağız, bu çalışmalarda kullanılan "yapısalcı-işlevsel" yöntem bizi ilk başta söz ettiğimiz yapı ve işlev arasındaki bağıntı sorununa götürecektir.

---

1 Bakınız Kurt Lewin "A Dynamic Theory of Personality" (New York: McGraw-Hill, 1935) (Çev.)

Anglo-Sakson ülkelerde yapı kavramı, gözlemlenebilir ilişkiler ve etkileşimler için kullanılmaktadır. Parsons'un çalışmalarının önemli olmasının nedeni ise bu çok basit deneyci yaklaşımın ötesine geçebilmesidir. Bu nedenle yapıyı, dıştan getirilen unsurlarla bozulmayan sosyal dizgenin öğelerinin durağan içeriği olarak tanımlaması, meslektaşlarından birinden biçimselleştirmesini isteyebileceği kadar detaylı olarak işlenmiş bir sosyal denge kuramı geliştirmesine yol açmıştır. Parsons, işlevlerin tanımlanan anlamda, yapıların yeni durumlara uyum sağladıkları zamanlarda ortaya çıktığını düşünür.

Parsons'a göre yapı ve işlev doğal olarak "toplam dizgeye" aittir ve bu da "düzenlemelerle" sağlanır ve Parson'u ilgilendiren temel sorun bireylerin toplumsal değerleri nasıl bütünselleştirdiğidir. Bu bağlamda da, işin içine bireyin toplumsal değerlere boyun eğip eğmemesi konusunda kendisine sunulan olası seçeneklerin incelendiği "sosyal davranış" kuramı girer.

M.J. Levi'nin, yapıları gözlemlenebilir benzeşen birimlere ve işlevleri yapıların artsüremli sonuçlarına indirgemesi Parson'un çalışmalarından kaynaklanır. Ancak ortaya koyduğumuz düşünceler (anında ve örneksel olan) normlar, değerler ve daha geniş anlamıyla imgeler ya da göstergeler (bakınız bölüm on dört) açısından eşsüremlilik ve artsüremlilik arasındaki ilişkileri değişik bir şekilde incelemek gerekecektir. Öte yandan, Parsons'un işlevleri değerlerle ilişkilendirmesi önemsenmesi gereken bir konudur. Her ne kadar "bilinçsiz" bir şekilde de olsa, sosyal bağlamdaki yapılar, bireylerin az ya da çok tâbi olduğu normlar veya kurallar şeklinde ortaya çıkarlar. Yapıların sürekliliğinden her ne kadar emin olunsa da (bakınız bölüm on dokuz), değerlerin değişiminden de anlaşılabileceği gibi, yapılar tarafından üretilen yasalar işlevlerini değiştirebilir. Değerlerin kendi içlerinde "yapıları" yoktur, ancak belirli değerler, ahlaki değerler gibi, normlara bağlıdırlar. Bu nedenle değerler belirli bir boyuta, yani işlev boyutuna işaret eder. Böylelikle değer ve norm arasındaki ikicilik ve yeniden kurgu-

lanmış bağlaşıklık, yapıyı ve işlevi ayırma ve birleştirme gerekliliğini doğurur.

Yapısalcı ekonomi kuramlarında bu yapı ve işlev sorununa yer verilmiştir. F. Perroux yapıyı "belirli bir zamana ve yere ait ekonomik topluluğu niteleyen ölçütler ve kesirler" olarak tanımlayarak ekonomik yapının bu ana kadar ele aldığımız yapı kavramından ne kadar daha dar olduğunu ortaya koymuştur. Ancak bu fark, ekonomistlerin yapı kavramını yalnızca gözlemlenebilir ilişkilerle bağdaştırmasından ortaya çıkmamaktadır. Örneğin, Jan Tinbergen yapısalcı ekonomiyi "ekonominin belirli değişimlere tepkisinin şekli ile ilgili, doğrudan gözlemlenemeyen özelliklerin incelemesi" olarak tanımlamıştır. Ekonometride bu özellikler katsayılarla ifade edilir ve "bu tür katsayıların birleşimi iki tür bilgi içerir": Birincisi ekonominin bir şablonunu ortaya koyar; ikincisi belirli değişikliklerde tepkinin yollarını veya türlerini ortaya koyar. Bu nedenle, tepkiler üretebildiğine göre, ekonomik yapının işlevsel olduğundan kuşku duyulamaz ve ekonomik yapı işlevlerinden ayrı olarak algılanamaz.

Yapının doğasına gelince, ilk olarak denge durumları önemsenmiştir, ancak ekonomik kuramda iş dünyasının devimi en önemli sorun halini alınca, bu bakış açısını değiştirmek gerekmiştir ve işlem veya işlev kavramları işin içine girmiştir. Marshall'a göre sorunun çözümü, fizikte olduğu gibi denge yapısını genişletmekte ve "dengenin bozulması" düşüncesini kullanmakta yatar. Öte yandan Keynes, ekonomik etmenin hesaplamaları ve tahminleri doğrultusunda, döngüleri ortaya koymaya çalışmıştır. İkisi için de, yapısalcı bir kavram olan denge, G. G. Granger'ın da dediği gibi, iş dünyasını anlatmak için kullanılacak "işlemci" olmuştur.

Ekonomik yapıları farklı kılan tek şey işlevin öncelliği değildir. Özlerinde (eylemin öncelliği ile bağlantılı olan) olasılıklara bağlı olma nitelikleri de aynı derecede önemlidir. Ekonomik dengeleme veya özde-düzenleme yalnızca işlemsel değildir, dönütlere de bağlıdır. Bu yalnızca birey ekonomik etmen için geçerli değildir, ekonometristlerin geniş ekonomik

toplulukları için de geçerlidir. G.G. Granger oyun kuramının ekonomide psikolojik öğeleri araştırmanın gerekliliğini ortadan kaldırdığını savunmuştur ve eğer Pareto'nun veya Böhm-Bawerk'in indirgenmiş psikolojisinden söz ediliyorsa böyle bir düşünce geçerli olabilir. Ancak "yöntemlerin" genel olarak davranışdaki rolleri dikkate alındığında (bu bağlamda davranıştan söz ediyoruz, bilinçten değil), oyun kuramının duygulara, algılamaya, alışsal gelişime uygulanabilir olduğu kabul edildiğinde, ekonomik yapılar oyun kuramı aracılığıyla öznenin duygusal ve algısal düzenlemesi ile çok yakından ilgili olurlar.

Ekonometride ve makroekonomide dönüt dizgelerinin önemli bir rol oynadığı çok iyi bilinen bir gerçek olduğundan bu bağlamda bundan yalnızca söz etmekle yetineceğiz.

Ancak hukukun yapısından kısaca söz etmek gerekecektir. Anında değerlerin tersine, normlarla bağıntılı olan sosyal yapılar çarpıcı bir "işlemsel" özellik gösterirler. Hans Kelsen, jüri yapısını "atfetmek" diye adlandırdığı içermelerin genel ilişkilerinin bir arada tuttuğu normlar piramidi olarak tanımlamıştır. Piramidin üstünde "temel norm" vardır, bu tümün geçerliliğinin ve özellikle anayasanın geçerliliğinin kaynağıdır. Yasalar ve mahkemelerin gücünün geçerliliği, anayasaya bağlıdır. Hükümetin eylemleri ilk olarak yasalarla ve bunun aracılığı ile anayasayla doğrulanır. Bu geçerlililik (yasal oluşumu buna bağlı olan) "tutuklamalara" ve birçok (tahliyeler, seçimler, diplomalar gibi) "bireyselleştirilmiş normlara" kadar uzanır. Kelsen'in piramidi cebirdeki gibi bir ağ ile ifade edilebilir (Her bir norm daha üstteki normun "uygulamasıdır" ve alttaki normun "yaratıcısıdır" ve buna "temel norm" ve "bireyselleştirilmiş norm" dahil değildir.). Ancak bu yapının doğası hakkında bilgi vermez. Sosyologa göre bu bir sosyal varlıktır. Ancak Kelsen "böyle olması gerektiğinin" "böyle olduğu" anlamına gelmediğini savunur, yani normlar gerçekler değildir. Jüri yapısı içsel olarak ve indirgenemeyecek ölçüde normatiftir. Türetilmiş normları ele aldığımız sürece bu yanıt yeterli olacaktır. Ancak "temel norm"

ne olacaktı? Eğer temel normun geçerliliği, yasalara tâbi olanlar tarafından "kabulüne" bağlı değilse, neye bağlıdır? İnsan doğasına bağlı olabilir mi? Kuramcıların arasında bu yanıtı benimseyenler bulunmaktadır. İnsan doğasının sürekliliğine inananlar için geçerli olacak olan bu yanıt, insan doğasının biçimselleşmesini anlamaya çalışanlar için kısır döngü yaratan bir düşüncedir.

19. Claude Levi-Strauss'un Antropolojik Yapısalcılığı

Biraz önce söz ettiklerimizi açıklamak için, "ilkel" toplumlarla ilgili olduklarından dilbilimsel, ekonomik ve yasal yapıların psiko-sosyal süreçlerle bağlantısını inceleyen, "sinoptik" bir bilim olarak görülen antropolojiye değinmek gerekecektir. Yapısalcı antropolojiyi detaylı bir şekilde tartışmamızın bir nedeni de bu bilimin babası olan Levi-Strauss'un, insan doğasının sürekliliği ve düşüncenin birliği konusunda, yapısalcı düşünceyi savunuyor olmasıdır. Levi-Strauss'un yapısalcı örnekleri, ne işlevseldir, ne genetiktir, ne de tarihseldir, bunlar tümdengelimseldir ve bir şekilde diziseldir. Bu örnekler sosyal bilimlerde yapısalcı yöntemler uygulayarak neler elde edilebileceğini ortaya koyarlar. Ayrıca algısal yapının yapısalcı kuramının (bakınız bölüm on iki ve on üç), Levi-Strauss'un sosyal yaşamda yapının öncelliği savı ile içsel olarak bağlantılı olduğunu düşünmekteyiz.

Yönteminin getirdiği yenilikleri anlayabilmek için, okuyuculara (İngilizce'ye "Totemism" olarak Rodney Needham tarafından çevrilen)[2] Levi-Strauss'un "Le totemisme aujourd' hui" adlı eserini okumalarını öneririz. Bu. eserde yazar yöntemini etnolojinin anahtar kavramı olan yarı-varlığı (pseudoentite) "totemizme" uygulamıştır. Bu konu hakkında fazla detaya giremeyeceğiz. Levi-Strauss'un yapısalcılığının temel önergesini sunmak yeterli olacaktır: Düşüncesine göre "her ne kadar ilkel olursa olsun, tüm sosyal yaşam, insanda, biçimsel özelliklerinin toplumun somut

2 Boston: Beacon Press, 1963

düzenlemesinin bir yansıması olamayacak, bir düşünsel eylemin varlığını gerektirir". (İngilizce çeviri s. 96). "Totemism" de var olan şekilleriyle "ilkel" sınıflandırmanın bağlaşık ve dizgisel özelliğini ortaya koyan Durkheim ve Mauss, Levi Strauss'un da alıntı yaptığı, "Les formes elementaires de la vie religieuse" adlı eserlerinde aynı düşünceyi savunmuşlardır. Ancak Durkheim, sosyal olanın düşünsel olandan öncelliğini savunurken, Levi-Strauss Durkheim'in düşüncelerine sadık kalabilmek için bu ilişkinin tersini savunması gerektiğini görmüştür. "Somut" sosyal ilişkilerin ardında her zaman biçimselleştiren "algısal yapı" yatar; bu bilinçsizdir ve ancak soyut yapısalcı örneklerin geliştirilmesiyle ortaya konulabilir.

Antropolojik yapısalcılık bu nedenle kesinlikle eşsüremlidir, ancak buradaki eşsüremlilik düşüncesi dilbilimdekinden bir ölçüde farklıdır. Bunun ilk nedeni inanışların ve geleneklerin köklerini ve geçmişlerini bilmememiz ve bilememizdir (bakınız İngilizce çeviri, s. 70). İkincisi de antropoloğun incelediği inanışlar ve gelenekler dizgesi, dilbilimcinin incelediği dil dizgesinden daha az değişime açıktır. "Gelenekler, içsel duygulara yol açmadan dışsal normlar olarak verilidirler, bu normlar duygu değildirler ve bireyin duygularını ve bu duyguların ne zaman sergileneceğini veya sergilenmeyeceğini belirlerler" (İngilizce çeviri, s. 70). Normların kendileri, sürekli olan yapılara bağlıdırlar, bu nedenle bu tür eşsüremlilik bir tür "değişmez artsüremliliğin" göstergesidir. Bu, Levi-Strauss' un tarihi göz ardı etmek istediği anlamına gelmez. Yalnızca, tarihle ortaya çıkan değişimler insan beynini kendisini etkilemez ve bunun da ötesinde bunların çözümlemesi için eşsüremli değil de artsüremli olan "yapılara" dönmemizi gerekecektir. Tarih, insan beynini etkiler çünkü:

> *insanlığa ait veya insanlık dışı olan herhangi bir yapının öğelerinin tümüyle dizilenmesi için gereklidir. Bu nedenle anlaşılabilirliğin son durağının tarih olduğu düşünülemez. Daha doğrusu, tarih anlaşılabilirliğin arayışında bir başlangıç noktasını oluşturur... tarih her şeye yol açar, ancak*

geride bırakılmış olması gerekir.[3]

Bu tür bir düşüncenin "işlevselliğe aykırı" olduğu tartışılamaz. En azından Malinovski' nin etnolojikten çok biyolojik ve psikolojik olan işlevselliği, sert bir biçimde eleştirilmiştir ve "doğacı, kullanışsal ve duygusal" olarak reddedilmiştir ("Totemism" s. 56). Malinovski'nin Freud' un kuramına dayanan bazı açıklamlarının ne kadar basit ve dogmatik olduğu düşünülürse, Levi Strauss'un zaman zaman biyolojik ve psikolojik açıklamalarının önemsizliğine inanması doğal karşılanır. Ve "açıklamayı içermeyen gerçeklerin kendilerini yalnızca bu nedenle açıklama olarak kabul edemeyiz" (s. 69) sözleriyle, "insanoğlunun en önemsiz yönü olarak adlandırdığı" ("Totemism" s. 69) duygusallık kavramıyla yapılan açıklamalara getirdiği eleştiriden övgüyle söz etmek gerekir. Aynı şekilde Levi-Strauss ne yazık ki birçok alanda hâlâ önemsenen çağrışımsal psikolojiyi de dikkate almamıştır: "Uyuşum yasalarını açıklayan, karşıtlıkların ve uyuşmaların, dahil etme ve dahil etmemenin, uyumlulukların ve uyumsuzlukların mantığıdır, bunun tam tersi geçerli olamaz. Çağrışımsalcılık yeniden hayata döndürülecekse Boole'un cebirine benzer bir işlemler dizgesine dayandırılması gerekecektir" (s. 90). Ancak, zihinsel ilişkilerin bir dizi mantıklı bağlantılarla kurulduğunu algılamamızı sağlasa da (s. 80) ve istediğimizin "içerik ve biçimin yeniden birleştirimi" olduğu konusunda aynı düşünceyi paylaşsak da (s. 86), sosyolojik ve antropolojik yapısalcılığı, biyolojik ve psikolojik yapısalcılıkla nasıl uyumlu hale getirebileceğimiz sorunu hâle çözümlenmemiştir. Gayet açık olan bir nokta vardır: Biyolojide ve psikolojide yapısalcı çözümleme, her düzeyde işlevsel düşüncelerle desteklenmelidir.

Levi-Strauss'un yapısalcı örneklerine dönecek olursak, çıkış noktasını dilbiliminden almasına rağmen ve sesbilimsel yapıların veya daha genel tanımıyla Saussure'a ait yapıların, kendisini antropolojik yapıları arayışa itmesine rağmen, herkesin de bildiği gibi Levi-Strauss için en önemli ve can alıcı bulgu akrabalık

3 R. Bastide ed. "Sens et usages du terme structure" (Paris, 1962) s. 42.

dizgelerinin ağlar, gruplar ve benzeri gibi cebirsel yapıların birer örneği olduğudur. A. Weil ve G. Th. Guilbaud gibi matematikçilerin yardımıyla, antropolojik bulgulara matematiksel biçim verebilmiştir. Sonuç olarak Levi-Strauss yalnızca akrabalık dizgelerinin değil de, tüm "uygulamaların" ve incelenen toplumların belirli bir sınıflandırma dizgesinden bir diğerine geçişi veya bir mitten bir diğerine geçişi gibi algısal ürünlerinin, bu tip yapısalcı çözümlemeye açık olduğunu ortaya koyabilmiştir.

Levi-Strauss'un kullandığı anlamda antropolojik açıklamalarda, yapıların rolünü ve anlamını kavramamızda yardımcı olacak iki önemli metin bulunmaktadır. İlki, İngilizceye Claire Jacobson ve Brooke Grundfest Schoepf tarafından "Structural Anthropology" ("Yapısal Antropoloji") olarak çevrilen eserin birinci bölümüdür:

> *Dilbilimde olduğu gibi antropolojide de... genellemeyi destekleyen karşılaştırma değildir, bunun tam tersi söz konusudur. Eğer, düşündüğümüz gibiyse ve beynin bilinçsiz eylemi içeriğe biçim kazandırıyorsa ve bu biçimler temelde (dilde ortaya konan simgesel işlev konusundaki çalışmaların da çarpıcı bir biçimde sergilediği gibi), ilkel veya çağdaş, eski veya gelişmiş tüm beyinlerde temel olarak benzeşiyorsa, diğer kurumları ve diğer gelenekleri yorumlayabilmek için her bir kurum ve her bir geleneğin altında yatan bilinçsiz yapıyı saptamak, çalışma yeterince kapsamlı olduğu sürece, yeterli olacaktır.*[4]

Bu değişmeyen insan beyni, "beynin bu bilinçsiz eylemi" ne Chomsky'nin "doğuştan mantığı" ile, ne de "yaşananlar" ile karıştırılmamalıdır. Bu, altyapılar ve üstyapılar arasına eklenmiş bir düzenler dizgesidir.

> *Marx'ın kendisi bu fikri savunmuşa da, Marksizm'de pratiğin praksisten doğduğu savunulur. Altyapıların tartışılmaz önceliğini sorgulamadan, pratikler ve praksis arasında her zaman bir ara düzey olduğunu*

4 "The Savege Mind" (Chicago: University of Chicago Press, 1967) s. 262.

savunmuşumdur. Bu ara düzey, algısal düzenlerin, ikisi de bağımsız olarak var olamayan madde ve biçimin işlemleri ile yapılaşmasıdır, yani hem deneyci hem de anlaşılabilir varlıklar olarak var olmalarıdır. Marx'ın üzerinde fazla durmadığı bu üstyapılar konusundaki kuramı geliştirmeyi umuyorum. Gerçek altyapı üzerinde yapılan çalışmalar, demografi, teknoloji, tarihsel coğrafya ve etnografiden yararlanılarak yapılan çalışmalar tarihçilere bırakılmalıdır ve etnologun ilgi alanına girmemektedir çünkü etnoloji her şeyden önce psikolojidir.[5]

Bu önemli kuramın çok önemli bir sorunu vardır: Yapıların (yapısalcı çözümlemeye en çok yaklaşan etnografçı olan) Radcliffe Brown' un inandığı şekilde gözlemlenebilir ilişkilerin dizgelerinden ayrı olduğunu kabul edersek bu "varoluşu" nasıl anlayabiliriz? Nasıl bir kapsamı vardır? Yapılar yalnızca uygun kuramsal kurgular değillerdir, antropologdan ayrı olarak da var olan gerçeklerdir, antropoloğun gözlemlediği tüm ilişkilerin kaynaklarıdırlar. Bir yapı gerçeklere doğrudan doğruya bağlı değilse, tüm gerçeklik değerini yitirecektir. Ama bunlar deneyüstü özler de değillerdir, çünkü Levi-Strauss bir fenomenolog değildir ve "ben" ve "yaşanmış"ın öncüllüğünü kabul etmemektedir. Sürekli bir şekilde karşımıza çıkan denkleme göre yapılar "düşünceden doğarlar", bir anlamda insan beyninden doğarlar, bu nedenle Durkheim'ın söylediğinin tersine sosyal düzenden doğmazlar, öncül olarak zaten vardırlar. Aynı zamanda (daha önce de alıntıda belirtildiği gibi: "enchainements logiques unissant les rapports mentaux") zihinselden de önce gelirler ve "organik" olana daha güçlü bir nedenle bağlıdırlar (organik bağlamda duygusallaşma açıklanabilir, ancak "yapıların" kaynağı bu olamaz). O zaman beyin, sosyal değilse, öznel anlamda zihinsel değilse veya organik değilse, hangi biçimde var olmaktadır?

Soruyu yanıtsız bırakarak ve "doğal yapılardan" söz ederek doğal haklarla ilgili savlarla yanlış bir benzeşim yaratmış oluruz. Bu nedenle bir yanıt bulmaya çalışmalıyız. Eğer Levi-Strauss'un

5 "Structural Anthropology" (New York: Basic Books, 1963) s. 21.

da dediği gibi "içeriği biçimle yeniden bütünleştirmek gerekliyse", ne içeriğin ne de biçimin kendiliğinden var olmadıklarını hatırlamak gerekecektir: Doğada da matematikte olduğu gibi, her biçim "daha yüksek biçimlerin" içeriğidir ve her içerik "içerdiklerinin" biçimidir. Sekizinci bölümde de gördüğümüz gibi "her şeyin yapı olduğunu" söylemek ne yeterlidir ne de gerçektir, yapıyı biçimden daha dar bir çerçevede tanımlamak gerekecektir. Bu nasıl yapılacaktır?

Her şeyden önce günümüz kuramları çerçevesinde her şeyin yapısallaştırılabileceğini biliyoruz, ancak yapılar yalnızca bir tür "biçimlerin biçimleridir", yani açılış bölümümüzde de belirtiğimiz gibi, ancak birkaç çok kapsamlı kısıtlayıcı koşul ile yönetilen türden özde-düzenleyici dönüşümsel dizgeler, yapıdır. O zaman sorumuzu değiştirmeli ve "Biçimler nasıl yapısal düzenlemeye sahip olurlar?" diye sormalıyız. Söz konusu yapılar soyut mantıksal ya da matematiksel yapılar olduğunda mantıkçının veya matematikçinin, bunları "biçimlerden" yansımalı soyutlama ile "türettiğini" söyleyebiliriz. Ama, bunlar doğada da yer alan, biçimlerden yapılara geçişi sağlayan ve yapıların özde-düzenleme özelliğini kuran, genel *biçimselleştirme* süreçleri de olmalıdır. Fizikte, biyolojide ve psikolojide, dokuzuncu, onuncu, onikinci ve onüçüncü bölümlerde sırayla gördüğümüz gibi, olasılıklar arasından dizgenin "seçimini" sağlayan dengelemedir. Dengeleme ayrıca birçok farklı organik düzeyde homeostasis sağlar ve zekânın gelişimini de açıklar. Sosyal bilimlerde de aynı "görevleri yerine getirmesini" bekleyemez miyiz? Aslında, her tür dengenin "sanal dönüşümler grubu" kavramlarıyla tanımlanabildiğini hatırlarsak ve denge "durumunun" denge sürecinden her zaman ayrıştırılması gerektiğini hatırlarsak, bu çok karmaşık dizgelerde dengenin kurulduğu süreçlerin, yalnızca her düzeyin düzenleyici özelliklerini değil de, ayrıca en son hallerinde, terslenebilen işlemler olduklarında, bu düzenlemelerin aldığı biçimleri de kapsadığını görürüz. Algısal ve pratik işlevlerin dengelemesi, düşünsel düzenin açıklanması için gerekli her şeyi kapsar. Bunlar, bir yasal dönüşümler dizgesi ve olasıya açılımdır,

yani zamana bağlı biçimselleşmeden zamana bağlı olmayan biçimselleşmeye geçişi sağlayan iki koşuldur.

Bu açıdan, sosyalin veya zekânın öncüllüğü arasında bir seçim yapmak gereksizdir. Toplam zekâ, tüm etkileşimin içine giren işlemlerin etkileşiminden ortaya çıkan sosyal dengedir. Zekâ zihinsel yaşamdan önce gelmez veya bunun tersi de söz konusu değildir. Bu, tüm algısal işlevlerin dengelenmiş biçimidir. Düşünsel ve organik yaşam arasındaki bağlantılar da aynı şekilde düşünülebilir. Tüm yaşamsal süreçlerin zeki olduğunu söyleyemesek de, d' Arcy Thompson'un bir nesil önce araştırdığı şekil bilgisel dönüşümlerle, yaşamın geometrik olduğu savunulabilir.[6] Günümüzde, yaşamın güdümbilimsel bir makine gibi, yapay veya genel zekâ gibi işlediğini savunabiliriz.

O zaman Levi-Strauss'un, "simgesel işlevin" kalıcılığına bağlı olarak savunduğu, değişmeyen insan beyninin sürekliliğine ne olur? Bu bağlamda anlayamadığımız nokta, beynin neden sürekli düzenlerin toplamı olarak görüldüğünde, sürekli özde-kurucu bir bitmemiş ürün olarak görüldüğünden daha saygın olacağıdır. "Simgesel işlev"i kalıcı olarak görmek gerekir mi? Saussure'un "gösterge" diye adlandırdığı şeyin "simge" diye adlandırdığı şeyden türemiş olması daha mantıklı değil midir?[7] Bu Levi-Strauss'un da övgüyle alıntı yaptığı Rousseau'ya ait mecazların ilkel kullanımını açıklayan ve söz sanatlarına temel bir işlev kazandıran eserde söz edilen olgu değil midir? ("Totemism" s. 102) Eğretilemenin "ilk" veya "öncül" bir biçimde, bir dolaylı düşünceyi aktardığı ortaya konulduğunda, bundan sonra bir şeyin gelmesi gerektiğini düşünmemiz ya da en azından seviyeler olduğunu düşünmemiz doğal değil midir? Diyelim ki "ehlileştirilememiş düşünce" (la pensee sauvage)[8] içimizde her zaman vardır, bu yine de bilimsel olandan daha düşük bir

6 "The Savege Mind" s.130

7 Bakınız; "On Growth and Form" 2. Baskı (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1943,1952)

8 Pierce'ın çalışmalarında simgesel öncesi ve simgesel gösterge arasındaki ve bireysel ve sosyal göstergeler arasındaki farka yer verilmiştir, bu nedenle Saussure' ün çalışmaları bu alanda daha önemli bir katkıda bulunmuştur.

düşünce seviyesi oluşturmaz mı? Bir derece düzeninde seviyeler, biçimselleşme evrelerini ima ederler. Levi Strauss'un "La pensee sauvage" adlı eserinde sözünü ettiği çok güzel "ilkel" sınıflandırmanın, işlemsel anlamda "gruplamaların" değil de işlev-üretici "uygulamaların" sonucu olabilir mi? (bakınız bölüm on iki.)

Levi-Strauss'un "doğal mantığı", Levy-Brühl tarafından ortaya konulan ve olguculuğunu Levi-Strauss gibi bizim de kabul etmeyeceğimiz, "mantık-öncesi" düşüncenin tersidir. Levy-Brühl önceden bir "yönde" fazla ileri gittiğinden tersinde de fazla ileri gitmiştir. "İlkel zekâ" diye bir şey yoktur, ancak işlem öncesi düşünce düzeyi olarak veya somut işlemlerle kısıtlı bir başlangıç düzeyi olarak "mantık-öncesi" diye bir şey olabilir (bakınız bölüm on iki). "Katılım"ı, eğer karşı çıkmayı veya özdeşleşmeyi içermeyen açıklanamaz bir bağ olarak değil de, küçük çocuklarda sıkça gözlemlendiği gibi, cinsle ilgili olan ve bireysel olan arasında kalan bir ilişki olarak ele alırsak, çok ilginç bir kavramdır. Dört beş yaşında bir çocuk bir masaya yansıyan gölgeyi "ağaçların altındaki gölge" olarak veya gecenin gölgesi olarak tanımlayacaktır. Gölgeler çocuk için genel bir sınıfa ait değildirler. Ama çocuğun kendisine sorulduğunda açıklama olarak ağacın altındaki gölgeyi yerinden alıp bir masanın üstüne koyduğu gibi bir şey söylese de, bunu düşündüğü anlamına gelmez. Bu bağlamda nesnelerin anında bir birleşimi söz konusudur, bu ancak ileride yasaları anlaşıldığında birbirinden ayrıştırılacak ve bir sınıf olarak biraraya getirilecektir. Eğer katılım "benzeşmeli düşüncenin" bir türü olarak görülse bile (bakınız, "The Savage Mind" s. 263), hâlâ ilginç olurdu, çünkü kapalı mantıktan önce gelmesi ve bir sonraki düzeyi hazırlaması gibi ikili bir anlamda mantık-öncesi bir olgudur.

Levi-Strauss tarafından açıklanan akrabalık dizgelerinin daha gelişmiş bir mantığın ürünü olduğu kuşkusuzdur. Etnografçı için gayet açık olduğu gibi ve açıklama gerektirmediği ölçüde, bunlar bireysel keşfin ürünleri değillerdir. Uzun süreli toplamsal açıklama bunları olası kılmıştır. Bunlar da, aynen güç-

leri bireyin kaynaklarını aşan dilbilimsel yapılar gibi, kurumlara dayanırlar.[9] Eğer özde-düzenleme veya dengeleme kavramlarının herhangi bir mantığı varsa, bir toplumun bireylerinin mantıksal veya mantık-öncesine ait niteliklerini, zaten biçimlenmiş olan kültürel ürünleri kullanarak, yeterli düzeyde inceleyemeyiz. Gerçek sorun bu toplama birimlerin bütününün, her bireyin düşüncelerinde nasıl kullanıldığını saptamaktır. Bu birimler batı mantığından, gözle görülür ölçüde daha yüksek bir seviyede olabilirler- Levi-Strauss bize akrabalık dizgelerindeki içsel ilişkileri hesaplayabilen bazı yerliler olduğunu hatırlatır.[10] Ancak akrabalık dizgeleri, düzenlenmiş ve kısıtlı kapsamlı, tamamlanmış dizgelerdir. Bizim merak ettiğimiz bireysel yaratımlardır.

Sorunun çözümünün bulunabilmesi için hem büyüklerin hem çocukların, birkaç değişik toplumda, değişik işlemsel düzeylerde, dizgesel bir şekilde incelenmesi gerekir. Bu tür araştırmalar zordur çünkü psikoloji alanında, (psikologların çoğunun alışık olduğu kalıplaşmış sorulardan oluşan testlerden daha çok sohbetler içeren) işlemsel deneyci araştırma, antropolojik bilgi ve deneklerin dillerinde iyi bir eğitim gerektirir. Bu kapsamda çok az çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalardan biri Avustralya'daki Arunda'larla ilgilidir. Bulgular, sağlama (koruma) kavramlarının biçimselleşmesinde dizgesel bir gecikme olduğunu, ama zamanla bunların edinildiğini ortaya koymuştur. Bu deneyde, somut işlemlerin seviyesinin ilk düzeyine giriş söz konusudur (bakınız bölüm on yedi). Ancak Arunda'ların (birleşimsel vb. gibi) önerimsel işlemleri konusunda çalışma yapılmamıştır ve bunun da ötesinde, bu açıdan birçok başka toplumun da araştırılması gerekmektedir.

Sosyal yapıların işlevsel yönüne gelince, eğer kısmi özdekurguyu kabul edersek, bunlardan ayrılmak mümkün olmayacaktır. Kullanım öğelerinin yapının biçimselleşmesini tek başına açıklayamayacağını kabul etsek de, kullanım öğelerinin bir yanıt

9 Bakınız; "*The Savage Mind*" s. 219. (Çev.)

10 Örneğin termitlerin yuvalarını yapış şekillerinden başka durumlardaki geometrik davranışları hakkında eşdeğer bilgi edinmek söz konusu olabilir.

oluşturduğu birtakım sorunları ortaya koyduğu bir gerçektir. Bunları göz önünde bulundurmak Waddington'un kuramlarında (bakınız, bölüm on) olduğu gibi "biçimselleşme" ve "yanıt" arasında bir yakınlaşmaya yol açar. Ayrıca yapı sosyal gereksinimlere cevap verebilmek için sıklıkla işlevini değiştirir.

Şimdiye kadar yapılan tüm gözlemler Levi-Strauss'un çözümlemelerinin yapısalcı öğelerine ters düşmemiştir. Bunların dile getirilişlerindeki tek neden yapısalcılığı içinde bulunduğu dar kapsamın dışına çıkarmaktır. Yapısalcılık kendini baştan itibaren tamamlanmış ürünler üzerine kurduğundan, belki de en çok insan eylemine özgü olan özellikleri, algısal açıdan bile göz ardı edilir. Hayvanlar kendilerini, türlerini değiştirmeden değiştiremedikleri halde, insanoğlu dünyayı değiştirerek kendini değiştirebilir ve yapılar kurarak kendini yapılandırabilir ve bu yapılar kendine aittir, ne dıştan ne de içten önceden belirlenmişlerdir. Bu nedenle zekânın tarihi yalnızca birimlerin bir toplamı değildir, kültürün veya simgesel eylemin dönüşümleri ile karıştırılmaması gereken, ama bunlardan hem önce gelen hem bunların ortaya çıkışını sağlayan dönüşümler "çıkınıdır". Düşüncenin düşüncesizce gelişmediğini kabul edersek,[11] dış çevre ile etkileşim sürecinde ortaya çıkan içsel gereksinimler aracılığıyla geliştiğini kabul edersek, düşünce her durumda hayvanların veya bebeklerin sahip olduğu düzeyden Levi-Strauss'un yapısalcı antropolojisinin düzeyine gelişmiştir.

11 Bakınız; "The Savage Mind" s. 251: Deacon tarafından açıklanan Ambrym yerlilerinin durumu.

VII
YAPISALCILIK
VE
FELSEFE

20. Yapısalcılık ve Diyalektik

Bu bölümde yapısalcı araştırmadan ortaya çıkan iki genel soruyu ele alacağız. Soruların listesi istenildiği ölçüde uzatılabilir, ancak günümüzün modasında, tüm felsefecilerin de üzerinde durduğu gibi, bilimlerde kullanılan yöntemlerin eskiliği modanın yeniliğine yenik düşmüştür ve belirli felsefe türlerinde bilim göz ardı edilmiştir.

Tartışacağımız iki sorundan ilki kaçınılmazdır. Araştırmacı yaratımı, tarihi ve işlevi, hatta bireyin kendi eylemini bile indirgeyerek yapılar üzerinde durursa, diyalektik düşünce modlarının temel taşları ile çatışmaya girer. Bu nedenle Levi-Strauss'un "La Pensee sauvage" adlı eserinin son bölümünü Sartre'ın "Critique de la raison dialectique" adlı eserinin tartışmasına ayırmış olması yararlıdır. Bu tartışmayı incelediğimizde iki tarafın da, bilim alanlarında yapısalcılığın, diyalektik olarak nitelendirilmesi gereken yapsalcılıkla ilgili olduğu gibi temel bir gerçeği unutmuş olduğunu görürüz. Tarihsel gelişim üzerindeki vurgu, tersler arasındaki çakışma ve Aufhebungen (dÈpassements), diyalektiğin olduğu kadar yapısalcılığın da özelliklerindendir ve bütünlük kavramı hem diyalektik düşünce şekillerinde hem de yapısalcı düşüncede bir temel taştır.

Sartre'ın çalışmalarından da anlaşılabileceği gibi, diyalektik düşüncenin temel bileşenleri yapısalcılık ve tarihselciliktir. Daha

önceki bölümde Levi-Strauss'un tarihe önemli bir rol veren kuramları eleştirisi üzerinde durmuştuk. Sartre'dan bu bağlamda ayrıca söz etmek gerekir. "Biz" kavramını diğer "bizlerden" ayrılmış ve "Ben" kavramını "ikinci güce" yükselmiş hali olarak görmesinde ve "ben" ve "biz" kavramlarını ele alışında bir takım sorunlar vardır. Sartre'ın öznel zorluklarının kaynağı, varoluşçuluk evresinin kalıntılarından kaynaklanır. Diyalektiği, bilimlerde eğitilmiş değil de öğretisel olduğundan, varoluşçuluğun kalıntılarını silememiştir, çünkü bilimsel düşüncenin diyalektiği, bir antagonizmi ima eder. Levi-Strauss'un itirazlarına rağmen Sartre'ın yapıcılığını savunabiliriz, ancak Sartre'ın yapıcılığın felsefi olduğu ve bilimden uzak olduğu düşüncesine katılamayız. Sarte'ın bilim tanımı, olguculuktan ve olguculuğun çözümlemeci yönteminden alınmıştır. Olguculuk (sürekli, dizgesel bulanık bir resmini çizdiği) bilimden ayrı olarak felsefede bir akımdır. Ancak Meyerson'un da değindiği gibi, en olgucu bilim adamları bile başlangıçta inandıklarının doğrultusunda hareket etmezler, deneyimin anlatımını ve çözümlemesini yaparken bu bilim adamları dogmanın gereklerinin tam tersini yaparlar. Bu insanları yetersiz özbilgiye sahip ve epistemolojik gelişimden yoksun olarak tanımlamak işin bir yüzüdür, ancak bilimsel çalışmalarını olguculuk başlığı altında toplamak ise işin başka bir yüzüdür.

Ancak bu, Levi-Strauss'un diyalektik düşünce ve bilimsel mantık arasında bulduğu bağlantının, Sartre'ınkinden daha yeterli olduğu halde, tartışmaya açık olduğunu da ortaya koyar. Bilimin gerekleri konusunda çok basit bir yaklaşım güdülmüştür ve Levi-Strauss'un diyalektik süreçlerinin önemine kendisinin istediğinden daha çok yer verilmiştir. Yapısalcılık ve diyalektik arasında içsel bir sorun yoktur ancak Levi-Strauss'un yaklaşımı durağan ve tarih dışıdır ve bu da diyalektik süreçlerin öneminin hafife alınmasına neden olmuştur.

Levi-Strauss'a göre diyalektik düşünce nedir? Eğer çalışmalarını doğru anladıysak "kurmacıdır" ("The Savage Mind" s. 246), bu bağlamda bu sözcük atılgan, köprüler inşa edip geçen

anlamına gelmektedir, öte yandan çözümlemeci düşünce yalnızca anlamayı değil kontrol etmeyi de kapsar. Levi-Strauss "diyalektik düşünce çözümlemeci düşünceden farklı bir şeydir... çözümlemeci düşünceye ek bir şeydir", ("The Savage Mind" s. 246) "çözümlemeci düşüncenin kendi kendini aşma çabasıdır" der. Eğer, çözümlemeci düşüncenin doğrulama görevini üstlendiğini ve bireşimsel düşüncenin yaratıcılığı ve gelişimciliği üstlendiğini ve bunların birbirini tamamladığını söylersek çok mu ileri gitmiş oluruz? Bu ayrımı yapmak gereklidir ve aslında iki gerekçe değil de, düşüncenin edinebileceği iki tavır veya iki (Kartezyen anlamda) "yöntem" bulunmaktadır. Kuruluşun görevini, diyalektik tavırda olduğu gibi, "sahili sürekli daha ileriye kayan kıyılar arasında bir köprü kurarak insanların bilgisizliğini giderme" ("The Savage Mind" s. 246) olarak tanımlamak yetersizdir. Reddi ve onaylamayı ve bunların bireşimini (depassements) ortaya koyan ve bununla birlikte bunları anlaşılır kılan yapıcılığın kendisidir.

Hegel'in veya Kant'ın çalışmalarındaki bu örnek bilimde veya yapısalcılıkta önemsiz görülebilecek, yalnızca düşünsel veya soyut bir olgu değildir: Düşüncenin yanlış mutlaklardan uzaklaşmasıyla ortaya çıkan bir gelişime eşittir. Yapı bağlamında, G. Bachelard'ın eserlerinden "La Philosophie du non"da anlatılan, sürekli ortaya çıkan tarihsel süreçlere eşittir. Temel ilkesi, tamamlanmış bir yapı verildiğinde, sözde gerekli veya can alıcı özelliklerinden birini çıkarmaktır. Örneğin klasik cebir değiştirmecidir, ancak Hamilton'dan beri değiştirmeci olmayan cebir türevleri de ortaya konmuştur. Öklid geometrisi (paralel yasasındaki gibi) "olumsuzlaştırmayla" Öklid-dışı geometrileri ortaya koymuştur. Brouwer'ın çalışmalarıyla iki-değerli mantık, dikkate alınmayan orta ilkesiyle, çok-değerli mantıklar ile zenginleştirilmiştir. Mantıkta ve matematikte olumsuzlukla (eksi hale getirmeyle) kuruluş ölçünlü bir yöntem haline gelmiştir. Verili bir yapının özelliklerinin dizgesel olarak "olumsuzlaştırılmasıyla" tümleyici yapıları kurgulanır ve daha sonra yapı ve tümleyicileri daha karmaşık bir toplam yapı

oluşturmak için bir araya getirilirler. Griss'in "olumsuzsuz mantığı" olumsuzluğu olumsuzlaştırmak kadar ileriye gider. Ayrıca soru, "dizge A'nın mı B'den önce geldiği veya B'nin mi A'dan önce geldiği"yse (örneğin "sıra sayıların mı veya asıl sayıların mı öncül olduğu gibi bir soruysa) sonuçta diyalektik dairelerin veya etkileşimlerin, öncül-soncul gibi çizgisel düzenlerin yerine geçeceğine emin olabiliriz.

Fizikte ve biyolojide "olumsuzlaştırma ile kuruluş" adını verdiğimiz olgunun bir benzeri bulunmaktadır. Ancak bu bağlamda bu olgu Kant'ın "gerçek karşıtlık" kavramından elde edilir.[1] Okuyuculara, Maxwell'den beri bildiğimiz, elektrikli ve manyetik süreçler arasındaki karşılıklığı hatırlatmamıza gerek yoktur. Burada, soyut yapıların bağlamında, yapıların tamamıyla çözümlenmesi için diyalektik yaklaşımın gerekli olduğu gözlemlenir. Diyalektik, hem çözümlemeci yaklaşımdan ayrılamaz, hem de bütünleyicidir, hatta düşünceyi biçimselleştirir. Levi-Strauss'un "biraz fazlası" diye ifade ettiği yalnızca "köprüler kurabilmek" değildir. Diyalektik, defalarca, üst üste, kırlangıçta kullandığımız "ağaç" çizimlerin yerine spiralleri ikame eder ve bu spiraller veya sonsuz yuvarlaklar, büyümenin özelliklerinden olan, genetik dairlere veya etkileşimlere benzerler.

Bu bizi tarih sorununa geri götürür ve Althusser ve Godelier, Marks' in sosyolojik yorumlarında tarihe verdiği can alıcı öneme karşın, çalışmalarına yapısalcı çözümleme uygulamak istemişlerdir. Marks'ta "küresel" ve "çözümlemeci" yapısalcılık arasında bir yapısalcılık eğilimi olduğu açıktır, çünkü "gerçek altyapıları" "ideolojik üstyapılardan" ayırır ve gerçek altyapıları, niteliksel oldukları halde, bizi doğrudan gözlemlenebilir ilişkilere götüren kavramlarla açıklar. Althusser, Marksizm'e bir epistemoloji getirmeye çalışır ve bu nedenle, haklı olarak Marks'ın çalışmalarına ait olanı Hegel'in diyalektiğinden ayırıp, Marksizmi çağdaş yapısalcı kavramlarla yeniden kurgulamaya çalışır.

---

1 Bakınız "Lagique et connaissance scinetifique" adlı eserinde L. Apostel'in mantık ve diyalektik üzerine yazılmış makalesi.

Althusser'e göre genç Marks'ın Hegel'in düşüncelerine katıldığı tartışılabilir.[2] Marks daha çok Kant ve Fichte'in ortaya koyduğu sorunlardan yola çıkmıştır. Althusser'in bu noktada haklı olup olmadığını bilemeyiz. Çünkü bu, iki çok daha temel gözlemin bir bileşimidir. Birincisi Marksizm, idealizme karşıt olarak "düşünmenin üretim olduğunu" savunur. Düşünce bir kuramsal işlemdir ve bireyin çabaları ile değil de, birey ve sosyal ve tarihsel öğeleri de içeren, kişisel çevresinin etkileşimi ile ortaya konan bir "teorik pratik"*dir. Althusser Marks'ın ünlü sözlerini "gerçeğin bütünlüğünü" bu düşünce doğrultusunda "Gedankenconcretum" yani "gerçek de düşünce ve hayal etmenin ürünü" olarak yorumlar.[3]

Althusser'in ikinci yorumunu da kabul ediyoruz, Marks'ın diyalektik çelişkisi, sonuçta karşıtların birliğine indirgenebilecek Hegel'in çelişkilerine benzememektedir. Marks için diyalektik çelişki üstbelirlemenin sonucuyken, eğer doğru yorumluyorsak, bu etkileşimlerin ayrışmazlığının gerekli bir sonucudur. Althusser, Marksist ve Hegel'ci düşüncedeki "bütünlük" kavramlarının farkına da dikkati çeker.

Fizikte belirli nedensellik çeşitlerinin, sosyolojik karşıtı olan bu üstbelirleme kavramı, Althusser'in bunların ve üretimin güçleri arasındaki çelişkileri veya üretim ilişkilerindeki içsel çelişkileri, yani Marksist ekonominin tüm ilkelerini, yapısını ve biçimselleştirme ilkelerini açıklamaya çalıştığı bir dönüşümsel dizgeye koymaya çalışmasının nedenidir. Althusser biçimselleştirici çabaları yüzünden eleştirilmiştir. Ancak bu tüm ciddi yapısalcı kurama yöneltilen yersiz bir eleştiridir. Yöneltilen en temel eleştiri Althusser'in insani olan şeylere çok az yer vermesidir. Ancak bir insanın (çoğu zaman ego ile karıştırılabilen) değerleri epistemik öznenin yapıcı eylemlerinden daha az önemsenirse, bilgiyi üretim olarak nitelemek klasik Marksist geleneğine çok uygundur.

---

2 Althuser, "Pour Marx" (Paris: Maspero, 1965) (Çev.)

* Bu konuda bk.: L. Althusser, Lenin ve Felsefe, J. Lewis'e Cevap, Özeleştiri Öğeleri.

3 Althusser, "Pour Marx" s. 186. (Çev.)

Godelier, "Systeme, structure et contradiction dans le Capital"[4] adlı makalesindeki bir dipnotta tarihsel yapılar ve dönüşümleri üzerinde ne kadar fazla çalışma yapılması gerektiğini çok net bir şekilde vurgulamıştır. Sosyal yapılar (altıncı bölümde açıklandıkları şekilde - bir dizi nesne ve olası birlikte uygulamaları olan) matematiksel "sınıflarla" karşılaştırılabilirler. Verili bir sosyal yapıyla hangi işlevlerin uyumlu olup olmadığını anlamak zor bir iş değildir. Yanıtı zor olan soru şudur: Böyle yapıların bir dizgesel bütünü verildiğinde karşılıklı bağlantılarının biçimleri, bu şekilde bağlantılanmış "yapıların içinden birinin baskın olması işlevini, nasıl ortaya koyar"? Çağdaş yapısalcı çözümleme, tarihsel ve genetik dönüşümleri araştırıp, yöntemlerini geliştirmediği sürece, bu soruya yanıt bulunamaz. Althusser'in Marks'taki uzlaşmaz çelişkilerin çözümlemesini *çok iyi toparlayan Godelier, yaratım* ve gelişimlerinden daha çok yapıların araştırılmasını vurgular ve Marks'ın da bu düşünceye katıldığı için "Das Kapital"in başlangıcında değer kuramına yer vererek, bu yöntemi uyguladığını söyler. Olaya yaklaşımını şöyle açıklayabiliriz: Psikojenezde bile, yaratımın bir yapıdan başka bir yapıya geçişten başka bir şey olmadığını (bakınız bölüm on iki ve on üç) ve ikinci yapı bu geçişle açıklanırken, geçişin kendisinin dönüşümcü kavramlarla ancak iki sonucu da bilinirse açıklanabileceğini unutmayalım. Godelier'in vardığı sonucu belirtmek yararlı olacaktır, çünkü bu sonuç yalnızca bizim Levi-Strauss'da karşı çıktığımız konuları değil, ayrıca bu çalışmanın ana fikirlerini de özetler.

Antropoloji artık tarihe karşı çıkmaz, tarih de antropolojiye karşı çıkamaz: Psikoloji ve sosyoloji, sosyoloji ve tarih arasındaki çatışma yersiz olacaktır. Bir insani bilim sonuç olarak sosyal yapıların işlemini, gelişimini ve içsel ilişkilerini, yöneten kuralları saptama olasılığı üzerine kuruludur... yani yapısalcı çözümleme yöntemi yapıların ve işlevlerinin değişkelerini ve gelişimlerini *açıklayacak şekilde genelleştirilmelidir.*[5]

4 "Les Temps Modernes" (1966) s. 857. Not: 55.
5 "Les Temps Modernes" s. 864.

Bu tür bir yapısalcılık için, yapı ve işlev, yaratım ve tarih, birey ve toplum, çözümlemenin öğeleri geliştirildiğinde, ayrıştırılamaz ve böyle olduğu sürece çözümlemeci gereçlerini de aynı ölçüde geliştirir.

21. Yapısız Yapısalcılık

Öteki uçta Michel Foucault'un "Les mots et les choses" adlı eseri vardır. Çok güzel bir üslupla yazılmış olan, beklenmedik ve çarpıcı düşüncelerle yüklü çok açık bir ifadeye sahip olan bu eser, çağdaş yapısalcılığın ancak olumsuz yönlerini barındırmıştır. "İnsani Bilimlerin Arkeolojisi" olarak alt başlık düşülen bu eser, temel olarak dile bağlı algısal ilk örneklerin arayışından başka bir şey değildir. Foucoult insanoğlunu eleştirmektedir, insani bilimleri zaman içinde birbirini takip eden ve sıralanışlarının hiçbir mantığı olmayan değişimlerin, tarihsel önceden belirlenmişliklerin ve *epistemlerin* anlık bir sonucu olarak görür: İnsanoğlu ancak ondokuzuncu yüzyılda bilimsel araştırmaya konu olabilmiştir ve insani bilimler ortaya çıktıkları gibi kaybolup gideceklerdir. Yerlerini hangi tür bir *epistemin* alacağını bilemeyiz.

Şaşırtıcı bir şekilde, Foucault bu "yokoluşun" nedenlerinden birinin yapısalcılık olduğunu söyler: Yapısalcılık "biçimsel diller yaratarak eski deneyci düşünceyi arındırma görevini üstlenir ve salt düşüncenin bir ikinci eleştirisini sunmak ister, bu da matematiksel öncüllerden *(a priori)* yeni biçimini alır." (s. 394). Dilin güçlerini bu şekilde genelleyerek "olasılıklarını son noktasına kadar gerince" yapısalcılık insanlığın sonunu oluşturur. Tüm olası konuşma kapsandığında, "insanoğlu özü kavramayacaktır, yalnızca sınırlarının sonuna gelmiş olacaktır. Bu bölgede ölüm vardır, düşünce yoktur, ilk ümitler artık sönmüştür" (s. 294). Ancak "yapısalcılık yeni bir yöntem değildir, çağdaş bilimin uyandırılmış, suçlu vicdanıdır." (s. 22).

Kuşkucu epistemolojinin kolay sonuçları aradan çıkararak yeni sorunlar üretmek gibi gerçek bir işlevi vardır. Foucault'da

aradığımız, ikinci bir Kant için bizi hazırlaması ve kendisinin de bizi dogmatik bir uykudan uyandırmasıdır. Böyle bir eserin yazarı olan bir kişiden, özellikle insani bilimlerin yapıcı bir eleştirisini yapmasını, yeni türetilmiş *epistem* kavramını anlaşılabilir bir açıklamasını ve kısıtlı yapısalcılık düşüncesinin bir savunmasını ortaya koymasını isterdik. Ancak yukarıda belirtilen her açıdan hayal kırıklığına uğratıldığımızı söyleyebiliriz. Akılcılığının altında yalnızca yalın onaylamalar ve çıkarımlar vardır, okuyucunun kendisi parçaları birleştirecektir ve tartışmayı yapabildiği ölçüde şekilendirecektir. Örneğin Foucault'a göre: "insani bilimler" yalnızca yanlış bilimler değillerdir, bunlar bilim değildir aslında, çağdaş *epistemde* onlara yer veren olguculuklarının tanımlandığı görünüşleri bu araştırma alanını bilimin dışında tutar. O zaman neden bunlara bilim deniliyor diye sorulacak olunursa, Foucault arkeolojik tanımını tekrarlamaktadır: Tüm araştırmaya bilim ismi ve yöntemleri verilir (s. 378). Bunun yeterli bir yanıt olduğunu düşünür. Bu daha önce dile getirilmemiş düşüncelerin hiç bir savunması yapılmamıştır. Söylenenleri üç düşünce altında toplayabiliriz: I) Olguculuklarını tanımlayan görüntü (konfigürasyon) bir "trihedondur" (Foucault tarafından ortaya konmuş bir kavram s. 355-359) ve bunların üç boyutu vardır: a) matematik ve fizik b) biyoloji ve dilbilim (ki bunlar da bilim değildir, bakınız s. 364) ve c) felsefi düşünce. II) İnsani bilimler bu üç boyutun hiç birinde yoktur bu nedenle bunlar bilim değildir. III) Foucault' un "köklerin arkeolojik tanımı", insani bilimlerin gerçek bilimler olduğu düşüncesine karşı çıkar. Bu tanımlarının doğrudan olanı, *epistem* ile tanışmalarından apriori var olan bir şeye indirgenebilecekmiş gibisine ortaya koyduğunu söyler, ("tarih bize düşünülmüş olan her şeyin şu anda su yüzüne çıkmamış bir düşünce kapsamında yeniden düşünüleceğini gösterir" s. 383).

"İnsani bilimleri," bu alanda da çalışanların kabul edebileceği bir şekilde eleştirmektense, Foucault yeniden tanımlar, bu da işini kolaylaştırmıştır. Örneğin, düşüncesine göre dilbilim, bireylerin veya grupların kendilerine sözcükler simgeledikleri

zamanlar dışında bir bilim değildir (s. 369). Bilimsel psikoloji ise "Ondokuzuncu yüzyıldan beri sanayi toplumunun, insanların üstünde yarattığı yeni normların bir ürünüdür".[6] Bu nedenle biyolojideki köklerinden kesin bir şekilde ayrılmıştır. Kalan tek şey bireysel göstermelerin veya simgelemelerin çözümlemesidir (gerçi hiçbir psikolog bununla yetinmeyecektir) ve tahmin edilebileceği gibi Freud'un ortaya koyduğu bilinçaltı da vardır. Foucault bunu, bilincin ayrıcalıklı nesnel konumunu ortadan kaldırdığı ve insanoğlunun sonunu önceden bildiği için takdir eder. Foucault'un unuttuğu nokta, algısal yaşamın tümünün yapılarla bağlantılı olduğu ve bu yapıların Freud'un "İd"i kadar bilinçaltına bağlı olduğudur ve bunlar, ancak genel anlamda, bilgiyi yaşam ile yeniden bağdaştırır.

Eğer Foucault'un eleştirisi gerçek bir bulguya dayandırılmış olsaydı, bunların hiçbirinin bir önemi olmazdı. İlk başta *epistem* kavramı çok ilginç gözükmektedir, bir çeşit epistemolojik yapısalcılık gerektireceğe benzemektedir ve bu da çok olumlu karşılanmıştır. Foucault'un *epistemleri*, Kant'ın kullandığı anlamda apriori sınıflar dizgesi biçimleştirmemiştir, çünkü Levi-Strauss'un insan düşüncesi gibi, bunlar da gerekli veya sürekli değildir. Yalnızca tarih süresince birbirlerini takip öderler. Düşünsel alışkanlıklar sonucunda ortaya çıkmış gözlemlenebilir ilişkiler dizgeleri değildirler, ya da belirli bir anda bilim tarihinde ortaya çıkan genel olarak düşünceyi kısıtlayan öğelerde de değildirler. Bunlar "tarihsel öncüllerdir", Kant'ın "bilginin koşulları" gibi deneyüstü biçimlerdir, ancak bunlardan ayrı olarak belirli bir süre için geçerli olan koşullardır ve görevleri tamamlandığında başkaları ortaya konulmaktadır.

Foucault'un *epistemleri* Th. S. Kuhn'un "paradigmalarına" çok benzemektedir ve Foucault'un çözümlemesi ilk bakışta içerdiği düşünülen yapısalcı eğilimden dolayı Kuhn'unkinden de derin gözükmektedir.[7] Foucault programını sonuna kadar

6 Foucault, Helmholtz, Hering ve hatta Darwin gibi bilim adamlarını örnek vermeyi unutmuştur.

7 Bakınız Thomas S. Kuhn. "The Structure of Scientific Revolutions" (Chicago: University of Chicago Press, 1962.)

götürebilseydi, belirli bir dönemde bilimin temel ilkelerinin birbiri ile nasıl bağlantılı olduğunu gösteren epistemolojik yapıların bulunmasına yol açacaktı, öte yandan Kuhn bunları yalnızca tanımlar ve "değişimlere" neden olan düşünsel krizleri çözümler. Foucault'un daha iddalı olan programı için bir yöntem gereklidir ve bu bağlamda başarısız olmuştur. Yeni *epistemin* hangi koşullar altında yönetici olabileceğini araştıracağına ve bilim tarihinin olası yorumlarının geçerliliğini veya geçersizliğini hangi ölçütlerin belirleyeceğinin üzerinde duracağına, sezgilere güvenir ve yöntemsel süreçten çok doğaçlama kurgu kullanır.

Epistem'in özelliklerinin seçimi için bir temel ortaya koymamıştır. Önemli olanlar göz ardı edilmiştir ve olasılıklar arasındaki seçim gelişigüzel yapılmıştır. Ayrıca aynı tarihsel dönemde yer alan ayrı-köklerden gelen özellikler, gerçekte farklı düşünce seviyelerine ait olsalar da, aynı olarak ele alınmışlardır. Bu nedenle Foucault'un çağdaş *epistemi*, kendi ifadesiyle "trihedron" belirlemesi, her bakımdan açık değildir. İnsani bilimleri apriori bir şekilde sınıflandırır ve dilbilimini ve ekonomiyi, insanoğlu değil de bireyler veya gruplar üzerinde çalışma yapıldığı zamanlar dışında, bu kapsamın dışında tutar ve böylece psikoloji ve sosyoloji de trihedron'unda bu üç boyuttan birinde yer alamadıklarından, avare bir konuma koyar. Bu *epistem* açıkça Foucault'un bir ürünüdür, çağdaş bilimsel düşüncelerin bir dökümü değildir. Bunun da ötesinde trihedron'u durağandır, günümüzde bilimlerin temel özelliği etkileşimlerinin karmaşıklığıdır, bu da birçok karşılıklı bağ ile kendini kapamış bir dizge oluşturur. Örneğin termodinamik bilgi kuramıyla, psikoloji, etnobiyoloji ve biyolojiyle, psikodilbilim üretimsel dilbilgisiyle, mantık psikogenetikle bağlantılıdır. Son olarak Foucault, trihedron'unun ayrı bir boyutunu felsefi düşünceye ayırır. Aslında epistemoloji döngüsel yerleşimlerine bağlı olarak, birkaç bilimle içsel olarak bağlantılıdır ve bilimler arası ilişkiler daha da açıklık kazandığında bu konumlandırmalar değişime uğrayacaktır (Bu bağlamda söylediklerimiz Foucault'un düşüncelerini [s. 329'da verildiği şekliyle] doğrular, "insan, o

garip ikili yaratık deneysel-deney üstüseldir, empiriko-transendantaldir".).

Onsekizinci yüzyıl *epistemini* çizgisel yapılara ve sınıflamacı ağaçlara indirgeyen sayfa 87'deki tablo, homogenizasyonun tehlikelerinin açık bir örneğidir. Biyoloji gerçekten de sınıflamacı seviyede takılıp kalmıştır (bu da yapısalcı açıdan ele alındığında, yan yana bulunma dışında bir yöntemle genişlemeye açık olmayan, sayısız kısıtlayıcı koşula bağlı olan, çok basit bir grup öznedir), ancak onyedinci yüzyıl ve onsekizinci yüzyıl matematiğinin ve fiziğinin bundan ileri gittiğini söyleyebiliriz (örneğin Newton'un etki-tepki yasaları vb.). Bunların aynı zamanda belirdiklerinden dolayı tek bir *epistem* oluşturduklarını söylemek tarihe çok basit bir şekilde yenik düşmek demektir. Bir de Foucault'un düşünsel arkeolojisinin bizi tarihten kurtarması gerektiğini hatırlarsak olay farklı bir boyut kazanır.

Foucault kişisel "arkeolojik" *epistemi* ile uyuşmadığı için bu temel seviyeler sorununu göz ardı eder. Ancak bunun karşılığında çok ağır bir bedel öder: Bundan dolayı *epistemlerin* sıralaması bilinçli bir şekilde anlaşılmaz hale gelir. Foucault bu anlaşılmazlıktan memnundur. *Epistemleri* biçimsel olarak veya diyalektik olarak birbirini takip eder, ama "birbirlerinden dolayı" takip etmezler. *Epistemlerden* biri bir diğeri ile ne genetik olarak ne de tarihsel olarak bağlantılanmamıştır. Bu düşünce arkeolojisinin mesajı kısaca şöyle ifade edilebilir: Özde-dönüşümlerin nedensiz olmasının nedeni, yapılarının destekleyici değişimler olmadan, anlık ayaklanmalar sonucunda belirmesi ve kaybolmasıdır. Başka bir deyişle düşünce tarihi, aynen biyologların yaratıkların tarihinde güdümbilimsel yapısalcılık kurulmadan önce inandıkları gibi bir şekil alır.

Bu nedenle Foucault'un yapısalcılığına yapısız yapısalcılık demek bir abartı değildir. Durağan yapısalcılığın tüm eksileri aynen kalmıştır -tarih ve yaratımın değerinin indirgenmesi, işlevsel düşünceleri göz ardı etme- ve insanoğlu yok olmak üzere olduğundan, Foucault'un özneyi dışlayışı daha da köklüdür. Sonuçta yapıları dönüşümsel dizgelerden çok şekillerdir. Bu

mantıksızlığın içinde sabit olan tek şey, insanoğlunu bireylerin üstünde bir düzeyde yönettiğinden dolayı, dildir. Ancak dilin oluşumuna bilinçli bir şekilde değinilmemiştir ve ancak "esrarengiz sürekliliği" vurgulanmıştır.

Tüm bu söylenenler Foucault'un katkısının, değerli bir çalışmayı ortaya koyduğunu inkar etmemektedir: Foucault yapıcılıktan ayrı olarak anlaşacak bir yapısalcılığın olamayacağını kanıtlamıştır.

SONUÇ

Bu kısa kitapta temel yapısalcı bakış açısından incelemeye çalıştığımız önergeleri özetlemeden önce okuyuculara, yapısalcı yöntemin birçok uygulamasının yeni olmasına rağmen, yapısalcılığın kendisinin yeni olmadığını hatırlatmak isteriz. Varsayımsal-çıkarımsal yöntemlerle karşılaştırıldığında daha yeni olmasına rağmen, bilimler tarihinin bir bölümünü oluşturan "yapısalcılığın" çok uzun bir tarihi vardır.

Yapısalcılığın olanaklarının ortaya konmasının bu kadar uzun sürmesinin nedeni insanoğlunun beyninin basitten karmaşık olana yönelmesi ve çözümleme sorunları karşısına çıkmadığı sürece, birbirine bağlaşıklığı ve dizgesel bütünleri göz ardı etmesinden kaynaklanır. Bir başka nedeni ise yapıların, "n" derecesinde biçimlerin veya dizgelerin biçimlerini ortaya koyarak ulaşılan seviyelerde yer alan, gözlemlenemeyen olgular olmasıdır. Yani yapıları algılamak için yansılamalı soyutlama gerekmektedir.

Yine de yapısalcılığın göreli olarak uzun bir tarihi vardır ve bundan çıkarılabilecek sonuç, yapısalcılığın belirli bir öğreti veya felsefe olmadığıdır. Eğer böyle olsaydı uzun bir zaman önce göz ardı edilirdi. Yapısalcılık temelde bir yöntemdir ve bu terimin de ima ettiği gibi teknik, dürüst, zihinsel zorunluluklarla ilgilidir ve gelişimi seviyesel ortalama olarak görür. *Yapısalcılık*'ın tarihini hatırlamanın bir başka nedeni vardır: Gerçekten bilimsel olan yaklaşım ne kadar açık fikirli olursa olsun, yapısalcılığın moda olması onu çarpıtmış ve güçsüzleştirmiştir. Ancak içinde bulunduğumuz zamandan uzaklaşarak gerçek çözümlemeci yapısalcılığın içeriğini takdir edebiliriz.

Yaptığımız araştırmalardan çıkarılacak en önemli sonuç yapı konusundaki araştırmanın kendi içinde bitmediği ve özellikle insani bilimlerde ve biyolojide başka araştırma boyutlarının tamamıyla göz ardı edilmesine izin vermediğidir. Yapısalcılıkta farklı araştırma alanları bütünleştirilir ve bilimsel düşüncenin oluşumundaki gibi karşıtlık ve etkileşim olmalıdır. Belirli bir yapısalcı bakış açısında bir içine kapanıklılık sezdiğimizde bir sonraki veya önceki bölümde böyle bir yaklaşımın nedeninin, bu kısıtlama veya sertleşmeyi doğrulamak için getirilen örneklerin, düşünülenin tam tersinden kaynaklandığını görmüştük. Örnek olarak dilbilimini verebiliriz: Dilbilimciler önceden verimli, ama tek-taraflı düşünceler üretirken Chomsky ortaya çıkmış ve önceden kısıtlı olan bakış açısını genişletmiştir.

İkinci genel sonucumuzda yapıların araştırmasının disiplinler arası etkileşim (düzenleme) gerektirdiğidir. Bunun nedeni oldukça basittir: Eğer yapıları kısıtlı bir alan içinde ele almaya çalışırsak -ve her bilim alanı da zaten böyle bir kısıtlama getirir- yapı var olan tüm bilimlerde yer verilen gözlemlenebilir ilişkiler dizgesi ile bağdaşamayacak bir şekilde tanımlandığından, incelediğimiz varlıkları bulamadığımızı görürüz. Örneğin Levi-Strauss yapılarını, "altyapılar" ve bilinçli davranış ve ideoloji dizgeleri arasında bir algısal düzenler dizgesine bağlar, "çünkü etnoloji her şeyden önce psikolojidir". Bu bağlamda çok haklıdır, çünkü psikogenetiğin de ortaya koyduğu gibi, bireysel öznenin zeki eylemlerinin bağlı

olduğu düzenekler bilincinde yer almamaktadır, ama yapılar ile de "açıklanamazlar" (Ancak ikinci bölümde söz ettiğimiz yapılara, gruplar, ağlar, yarı-gruplar gibi yapılara baş vurarak zeki eylemin akılcılığını anlayabiliriz.). Ancak bu yapıları "saptamamız" istense, Levi-Strauss'un önerisini bir adım ileri götürürüz ve bunlara sinir sistemi ve bilinçli davranış arasında bir yer buluruz; çünkü Levi-Strauss'un da dediği gibi "psikoloji her şeyden önce biyolojidir". Hatta bir sonraki adımı atacak olursak, bilimler çizgisel bir bütünden çok döngüsel bir dizileme olduğundan, biyolojiden fiziğe, buradaki çalışmalardan matematiğe ve ondan sonra da "bir başka şeye" geçebiliriz. Bu "başka şey" insanoğlunun kendisi olabilir ve böylece insan organizması ve insan beyni arasında da bir seçim yapmak zorunda kalmayız.

Sonucumuza dönecek olursak, verilen karşılaştırmalı çalışmada bir nokta çok açıktır: "Yapılar" öznenin veya hareketlerinin "ölümünü" getirmemiştir. Bu alanda açıklanması gereken birçok şey olduğu bir gerçektir ve bazı felsefi akımlar bu konuda akıl karıştırmıştır ve özne dedikleri şeyi indirgemişlerdir. Böylece yapısalcılıkta ilk önce, işin içine hiç girmeyen bireysel özne ve aynı seviyedeki tüm öznelerde var olan algısal öz olan epistemik özne arasında bir ayırım yapmak gerekir. İkincisinde bilincin kopuk ve çarpıtıcı tutumu öznenin başarılarından ayrı tutulmalıdır, öznenin bildikleri, düzeneklerinin zihinsel eylemlerinin ürünüdür. "Ben" "yaşanan" ve "Öz" arasındaki ayrımdan sonra öznenin "işlemleri" vardır, bunları eylemlerinin genel düzenlemelerinden yansımalı soyutlama ile elde eder. Devam eden zihinsel eylemlerinde kullandığı yapıların öğelerini oluşturan da bu işlemlerdir.

Bu söylediklerimizin özneyi yok ettiği ve "özel olmayanı ve genel olanı bıraktığı" düşünülebilir, ancak böyle düşünürsek (örneğin ahlaki ve estetik değerlerde olduğu gibi) bir bilgi düzeyinde, öznenin eylemlerinin sürekli olarak özerkleştirilmesi gerekir, bu yapılmadan zihinsel egosantrikliğinden kendiliğinden bağımsız olamaz. Bu özerkleştirme, öznenin, zaten var olan ve dışsal evrenselliği olan bir sürece değil de, karşılıklı ilişkileri düzenleyeceği ve ayarlayacağı bir devinime girmesini

sağlayacaktır. Bu süreç, sürekli yapılanma ve yeniden yapılanma halinde olan yapıların gerçek "üreticisidir". Özne vardır, çünkü yapıların varlığı *var olmaları ile tutarlıdır, yani "kurulmakta olan* varlıkları" ile uyumludur.

Bilimin ayrı alanları arasında yapılan tüm karşılaştırmalı çalışmalarda ortaya konduğu gibi, bu söylenenlerin açıklaması aşağıda verilen sonuçta yatmaktadır: Kuruluştan ayrı olarak soyut veya genetik yapı olamaz. Gördüğümüz gibi bu iki tür kuruluş birbirinden sanıldığı kadar da farklı değildir. Gödel'den beri mantıkçılar ve matematiğin temelleri konusunda araştırma yapanlar "güçlü" ve "zayıf" yapıları ayırt etmişlerdir: "Güçlü" yapılar daha basit, yani "zayıf" yapılar kurulmadan geliştirilemez, ancak bunun yanında "zayıf" yapıların tamamlanması için "güçlü" yapılar gereklidir. Böylece soyut yapıların biçimsel dizgesi düşüncesi hiçbir zaman tamamlanmayacak bir bütünün kurulmasına dönüştürür. Biçimselleştirmenin sınırları tamamlanamamanın nedenini oluşturur, ya da daha önce de belirttiğimiz gibi tamamlanmamışlık bir sonuç veya mutlak biçim olmadığından, ya da her içerik daha düşük bir içerik için biçim olduğundan ve her biçim daha üst bir biçim için içerik olduğundan, doğal bir sonuçtur. Eğer Gödel'in kuramını bu bağlamda yorumlayabilirsek, "soyut kurulum" yaratımın biçimselleştirilmiş tersidir, çünkü yaratım da, daha düşük bir seviyede olmasına rağmen, yansımalı soyutlamayla gerçekleştirilir. Etnolojide olduğu gibi, genetik verinin bilinmediği ve bulunamayacağı alanlarda, olaya belirli bir açıdan bakarak yaratımın önemsiz olduğunu savunmak bir çıkış yoludur. Ancak zekânın psikolojisi gibi, yaratımın sürekli varlığının hissedildiği alanlarda yapının ve yaratımın birbiri ile bağlantılı olmasından kaçınılamaz. Yaratım yalnızca bir yapıdan bir diğerine geçiştir, daha fazlası değildir. Ancak bu geçiş *hep daha zayıf bir yapıdan daha güçlü bir yapıya doğru* ve biçimselleştirici bir geçiştir. Yapı yalnızca bir dönüşümler dizgesidir, ancak kökleri işlemseldir. Bu nedenle önceden dönüşümün birimlerinin oluşmasına bağlıdır, yani dönüşüm yasalarına veya kurallarına bağlıdır.

Yaratım sorunu psikolojinin bir sorusu değildir, sonucu ve çerçevesi yapı kavramının anlamını belirler. Temel epistemolojik seçenekler, ya önceden belirlenmişlik ya da bir tür yapısalcılıktır. Bir matematikçi için "İdealara" inanmak ve negatif ve kurgusal sayıların "sonsuza dek Tanrı'nın ellerinde olduğuna inanmak" oldukça caziptir. Ancak Gödel'in kuramından beri Tanrı'nın kendisi de hareketsiz değildir. Artık yaşayan bir Tanrı'dır, çünkü sürekli daha güçlü dizgeler kurmaktadır. "Soyut" yapılardan, "gerçek" veya "doğal" yapılara geçerken yaratım sorununun ne kadar önemli olduğunun farkına varırız. Chomsky'nin insan zekâsının doğuştanlığını veya Levi-Strauss'un insan zekâsının sürekliliğini kabul etmemiz için biyolojiyi bir kenara atmamız gerekecektir. Söz ettiğimiz epistemolojik olasılıklar organik yapılar kapsamında bile geçerlidir. Organik yapılar, gelişmekte olan bir kuruluş sürecinin ürünleri ya da orijinal DNA molekülü ile baştan belirlenmiş ve kaderi çizilmiş olarak görülebilir. Kısaca nereye el atsak aynı sorunla karşılaşacağız. Sonuç olarak genetik yapının araştırıldığını ve yapısalcı yaklaşımın böyle bir araştırmanın önemini vurguladığını ve sonuç olarak dilbiliminde ve zekâ psikolojisinde gördüğümüz bireşimlere başka alanlarda da ulaşılmaya başlandığını söyleyebiliriz.

İşlevsellik ne olacak? Yapısalcılığın hiçbir şekilde epistemik özneyi göz ardı etmediğini söylediğimize göre ve yapılar yaratımlarından ayrı olarak anlaşılmayacağına göre, işlev hiçbir açıdan önemini yitirmemiştir, özde-düzenleme konusunda tüm söylediklerimiz işlev düşüncesini içerir. Doğal yapılar kapsamında eylemin yok sayılması, özne, toplum, yaşam veya başka bir şey de olabilen ve tüm yapıların yapısı olarak görev yapan bir varlığın kurgulanmasına yol açar, çünkü yapılar yalnızca dizgeler olarak var olabilirler. Şimdi Gödel' in çalışmalarından daha net bir şekilde anlayacağımız gibi ve zaten her zaman bildiğimiz gibi yapıların yapısı kurgulanamayacaktır. Bu nedenle özne, bitirilmiş sonraki yapıların apriori kalıntısı olamaz, daha çok eylemin merkezidir. Özne yerine "toplumu", "insanoğlunu", "yaşamı", hatta "kosmosu" bile koysak tartışma aynıdır.

Bu nedenle tekrarlamak gerekirse yapısalcılık bir yöntemdir; bir öğreti değildir, ancak öğretisel sonuçları çok olmuştur. Bir yöntem olduğundan uygulanabilirliği kısıtlıdır ve verimliliğinden dolayı başka yöntemlerle birleştirilmiştir ve bu yöntemlerin geçerliliğini savunmuştur. Genetik veya işlevsel çalışmaları dışlamadığı gibi onlara güçlü çözümlemeci bulgular vererek destek olmuştur, özellikle bağlantıların yapılması gereken sınır alanlarda yararlı olmuştur. Öte yandan yöntemsel niteliği belirli bir açıklık getirmiştir. Yapısalcılık hem verici hem alıcıdır, yeni bir yaklaşım olduğundan eski alanlarla alışverişinde henüz bir denge kurulamamıştır.

Bourbaki'nin yapısalcılığı daha devimli yapılar gerektiren bir akım haline dönüştüğü gibi, yapısalcılığın güncel biçimleri de gelecekte gelişmeler gösterecektir. Ve bu bağlamda önemli bir diyalektik geçerli olduğundan, günümüzde belirli yapısalcıların kendi düşünceleri ile uyuşmadığına inandıkları düşüncelere getirdikleri küçümsemeler ve kısıtlamaların, kendi düşünceleri ile birleşerek günün birinde karşısavı çürütecek bir bireşim oluşturacağına kuşku yoktur.

KAYNAKÇA

Bourbaki, Nicholas. "L'architecture des mathématiques," in F. Le Lionnais, *Les grands courants de la pensée mathématique.* Paris, 1948.

Chomsky, Naom. *Syntactic Structures.* The Hague: Mouton, 1957.

Casanova, G. *L'algébre de Boole.* Paris: Presses Universitaires de France, collection "*Que sais-je*" No. 1246,1967.

Foucault, Michel. *Les mots et les choses.* Paris: Gallimard, 1966.

Lacan, J. *Ecrits.* Paris: Editions du Seuil, 1966.

Lévi-Strauss, Claude. *Elementary Structures of Kinship.* Edited by Rodney Needham Bell. Translated by John R. Von Sturmer. Boston: Beacon, 1969.

-----. *The Savage Mind.* Chicago: University of Chicago Press, 1966.
-----. *Structural Anthropology.* New York: Basic Books, 1963.

Lewin, Kurt. *Field Theory in Social Science*. Edited by Dorwin Cartwright. New York: Harper, 1951.

Parsons, *Talcott. Structure and Pracess in Modern Societies.* Glencoe, III.: The Free Press, 1960,

Piaget, Jean. *Traité de logique*. Paris: Colin, 1949.
-----. *Biologie et connaissance*. Paris: Gallimard, 1967.
-----. *et al, Logiaue et connaissance scientifique. Encyclopédie de la Pleiade*, vol. XXII.

de Saussure, Ferdinand. *Course in General Linguistics*. Edited by C. Bally and A. Sèchehaye. Translated by Wade Baskin. New York: Philosophical Library, 1959.

De Zwaart, H. Sinclair. *Aquisition du langage et développement de la pensée*. Paris. Dunod, 1967.

Tinbegren, J. "De quilques problémes posés par le concept de structure." *Revue d' Economie politique*, LXII, 27- 46.

Yapısalcılık

Jean Piaget

Yapısalcılık, felsefi bir disiplin olarak bilinir. Kültürel ve toplumsal olguları, basitçe içerdiği öğelerle değil de; öğeler arasındaki özgül ve indirgenemez ilişkilerin oluşturduğu ve bu öğeleri de belirleyen yapılar aracılığıyla açıklayan yapısalcılık, anlam arayışını da Batı tarihine egemen olan insan merkezci anlayıştan kurtararak niyetlerden ve özneden bağımsız olarak yapı kavramına dayandırır. Yapısalcılığa göre, dünya ancak şeylerin, olguların, anlatıların bilinçli ya da bilinçdışı yapısal örüntüleri aracılığıyla açıklanabilir. Oysa ki, **Jean Piaget**'e göre, yapısalcılık, beraberinde pek çok felsefi sonucu getirmekle birlikte, bir öğreti ya da kuram değil, yalnızca bir yöntemdir. "Yapısalcılık" adıyla anılarak yeni bir çözümleme yöntemi olarak kullanılması yeni olsa da; yapısalcı yöntem uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir. Bu nedenle de, ancak içinde bulunduğumuz zamandan uzaklaşarak gerçek çözümlemeci yapısalcılığın içeriğini anlayabiliriz. Bu anlayıştan hareketle, Piaget bu temel kitapta, yirminci yüzyılın göstergebilimsel yapısalcılığının aksine, yapısalcı yöntemin izlerini dilbilim dışında mantık, matematik, fizik, biyoloji, psikoloji ve antropolojide sürüyor. Yapıyı "dönüşümler dizgesi" olarak ele alarak, dışsal öğelere gönderme yapmaksızın yapıların ortak özelliklerini inceliyor. Modernizm ile postmodernizmin kavşağında, Barthes'tan Foucault'a, Lacan'dan Strauss'a, Derrida'dan Chomsky'ye, tüm bir yirminci yüzyıl düşüncesini derinden etkilemiş yapısalcılığı yalnızca sosyal bilimlerde ve felsefede değil, ama özne ve tarihselcilik tartışmalarının uzağında "yapı" kavramının kendisiyle yeniden düşünmek isteyenler için eşsiz bir baş kaynak "Yapısalcılık".

Doruk Felsefe

ISBN 978-975-553-297-8

9 789755 532974

www.dorukyayimcilik.com